

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

КАГАНЕЦЬ-ГАВРИЛКО ЛЕСЯ ПЕТРІВНА

УДК 338.48-043.86-044.372(477.87)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ В КРИЗОВИХ
УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

051 – Економіка

05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Л. Песер-

Леся КАГАНЕЦЬ-ГАВРИЛКО

Науковий керівник:

Пітюлич Михайло Михайлович, член-кореспондент НАН України, доктор
економічних наук, професор

Ужгород-2024

АНОТАЦІЯ

Каганець-Гаврилко Л.П. Туристично-рекреаційний потенціал регіону в кризових умовах господарювання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (05 – Соціальні та поведінкові науки). – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Міністерство освіти і науки України, Ужгород, 2024.

Дисертаційну роботу присвячено обґрунтуванню теоретичних, методичних та практичних засад формування і розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону у кризових умовах господарювання.

Актуальність і потреба в розробленні нових науково-практичних підходів до формування і розвитку туристично-рекреаційного потенціалу на регіональному рівні зумовлені викликами сучасності, що виникли насамперед внаслідок структурних змін в соціально-економічному житті суспільства через повномасштабну військову агресію Росії, а також пандемічний період, пов'язаний з COVID-19, які кардинально вплинули на розвиток туристично-рекреаційної сфери. Водночас сфера туризму завжди була і залишається пріоритетним видом економічної діяльності Закарпатської області та схожих типових регіонів із чітко вираженою вертикальною зональністю і наявністю гірських територій, що вимагає постійного вдосконалення і розробки нового інструментарію та вжиття організаційно-економічних заходів з метою ефективного використання та розвитку туристично-рекреаційного потенціалу.

У роботі сформовано теоретико-методичні основи дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіону у кризових умовах господарювання, що базуються на ключових теоретичних концепціях

просторового розвитку і передбачають застосування системного та міждисциплінарного підходів до вивчення об'єкта наукового пізнання. Проведений аналіз висвітлення в науковій літературі проблем щодо формування і розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи дозволив з'ясувати, що з позицій системного підходу туристично-рекреаційний потенціал розглядається як структура елементів потенціалу та факторів його розвитку, одержаних на основі адміністративного, територіального, соціально-економічного, соціологічного екологічного та антикризового підходів. Відповідно міждисциплінарний підхід передбачає застосування широкого спектру загальнонаукових і спеціальних економічних методів дослідження, спрямованих на комплексний розгляд досліджуваного об'єкта.

Розширено понятійно-категоріальний апарат, у межах якого туристично-рекреаційний потенціал запропоновано розглядати як сукупність трьох основних компонентів, у т.ч. природно-рекреаційного, людського та історико-культурного потенціалу, у складі яких слід виокремлювати екологічний та підприємницький потенціали, що відіграють провідну роль у розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону та ринкової економіки загалом.

Обґрунтовано роль туристично-рекреаційного потенціалу для розвитку регіональної економіки у кризових умовах господарювання, що полягає у створенні умов для функціонування підприємництва у туристично-рекреаційній сфері, зокрема у сфері сільського зеленого туризму як одного з пріоритетних видів економічної діяльності та зайнятості сільського населення.

Систематизовано класифікацію суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної сфери, зокрема за такими категоріями, як форма власності, організаційно-правова форма, за розмірами та видами діяльності, що дозволило виділити найбільш пріоритетні з них, визначити переваги та

гальмівні чинники їх функціонування в умовах ринку та кризових умовах господарювання.

З проведеного аналізу існуючих підходів і на основі власних спостережень визначено ключові чинники, що впливають на формування та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу, зокрема на макро- та мікрорівнях (географічні, соціально-економічні, екологічні, правові, фінансово-інвестиційні, організаційно-управлінські, інформаційні, кадрові, маркетингові), а також стимулюючі та деструктивні фактори, під впливом яких відбувається реалізація туристично-рекреаційного потенціалу, зокрема на субрегіональному рівні.

Обґрунтовано та удосконалено концептуальну модель оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу з урахуванням природно-ресурсної, історико-культурної, людської та інфраструктурної компоненти, з акцентом на інноваційну складову та сталий еколого-економічний розвиток, з метою комплексного використання природно-ресурсного та історико-культурного потенціалу регіону, підвищення інвестиційної привабливості та розвитку людського капіталу як базової основи конкурентоспроможного розвитку регіону, зокрема його туристично-рекреаційної сфери як пріоритетного виду економічної діяльності.

На основі проведеного економічного аналізу та оцінки туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області досліджено рівень забезпеченості регіону туристично-рекреаційними ресурсами, зокрема бальнеологічними, водними, ландшафтними, кліматичними, історико-культурними тощо. Проаналізовано динаміку та здійснено порівняльну оцінку кількості спеціалізованих засобів розміщування, їх місткості та кількості прийнятих туристів у спеціалізованих засобах розміщування в Закарпатській області та по областях Карпатського регіону, зокрема у період кризи COVID-19, в умовах воєнного стану та в докризовий період.

На основі соціологічного моніторингу здійснено оцінку туристичних уподобань та настроїв населення регіону в умовах кризи COVID-19 та

визначено вплив пандемії на формування бюджетів домогосподарств, у т.ч. скорочення частки витрат на відпочинок, зміну споживчих звичок туристів. Визначено пріоритети туристів у сфері гостинності, відпочинку та рекреації в умовах воєнного стану з орієнтацією на внутрішній туризм, зокрема відпочинок у сільській місцевості в західних регіонах країни як альтернативний вид відпочинку з точки зору безпеки, цінової доступності та рекреаційного ефекту.

Здійснено соціально-економічну оцінку ефективності реалізації туристично-рекреаційного потенціалу регіону у сфері сільського зеленого туризму в умовах кризи, зокрема обґрунтовано авторський підхід до визначення ендо- та екзогенних факторів, що здійснюють вплив на діяльність суб'єктів господарювання туристичного бізнесу. Окреслено мотиви зайнятості сільських підприємців у сфері туризму та рекреації, а також основні деструктивні чинники, що стримують розвиток підприємництва в аналізованій сфері. Доведено, що активне впровадження процесів диверсифікації у сфері сільського зеленого туризму та цифровізація є драйверами розвитку аналізованої сфери у кризових умовах господарювання.

Сформовано та аргументовано пропозиції щодо розширення організаційно-економічного забезпечення та інструментарію розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в контексті Угоди про асоціацію з ЄС з метою сприяння сталому розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону, що включає соціальні, економічні, екологічні, правові та організаційно-управлінські заходи. На регіональному рівні пріоритетним визначено створення цільових програм розвитку туризму та розроблення спеціальних заходів для досягнення стратегічних цілей аналізованої сфери, що вимагає застосування комплексного підходу, в т.ч. різних форм і методів державного впливу на туристичну індустрію, що сприяє ефективній взаємодії держави, місцевого самоврядування та приватного сектору.

Висвітлено розширення можливостей застосування антикризового менеджменту у туристично-рекреаційній сфері з метою забезпечення

фінансової рівноваги підприємств туристичного бізнесу, що досягається за допомогою активного впровадження інтернет-технологій, цифровізації та діджиталізації туристичної сфери; диверсифікації діяльності туристичного бізнесу та розширення спектру надання туристичних послуг; розробки та пропонування нових туристичних дестинацій з орієнтацією на інсайдинговий туризм, впровадження ефективних антикризових HR-заходів та розроблення дієвих маркетингових антикризових стратегій.

На основі критичного аналізу й узагальнення зарубіжного досвіду регулювання кризових явищ у сфері туризму та рекреації сформовано напрями імплементації кращих міжнародних практик розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, що передбачають реалізацію заходів, спрямованих на пом'якшення соціально-економічних наслідків кризових явищ, у т.ч. підтримку малого та середнього бізнесу шляхом відтермінування сплати боргових і податкових зобов'язань, реструктуризації туристичних податків, надання кредитних траншів, модернізації туристичної інфраструктури, розробки маркетингових стратегій та PR-кампаній з метою забезпечення його стабільного функціонування та розвитку.

Ключові слова: туризм, рекреація, туристично-рекреаційний потенціал, криза, COVID-19, пандемія, воєнна агресія, антикризовий менеджмент, соціологічна оцінка, моніторинг, туристичні уподобання, особисте селянське господарство, сільський туризм, зелений туризм, проблеми.

ABSTRACT

Kaganets-Gavrylko L.P. Tourism and recreation potential of the region in crisis economic conditions. – Qualifying scientific study as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 051 “Economy” (05 – Social and behavioral sciences). – State University “Uzhhorod

National University” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Uzhorod, 2024.

The dissertation is devoted to the substantiation of the theoretical, methodical and practical foundations of the formation and development of the tourist and recreational potential of the region in crisis economic conditions.

The relevance and need for the development of new scientific and practical approaches to the formation and development of tourism and recreational potential at the regional level is due to several circumstances and challenges of modern times, caused primarily by structural changes in the socio-economic life of society as a result of the full-scale military aggression of Russia, as well as the challenges of the pandemic period as a result of the COVID-19 crisis, which had a fundamental impact on the development of the tourism and recreation sphere. At the same time, the field of tourism has always been and remains a priority type of economic activity in Zakarpattia Oblast and typical regions with clearly defined vertical zoning and the presence of mountainous areas, which requires constant improvement and development of new tools and organizational and economic measures in order to effectively use and develop tourism recreational potential.

In the work, the theoretical and methodological foundations of the study of the tourism and recreation potential of the region in the economic crisis conditions are formed, which are based on the key theoretical concepts of spatial development and involve the use of systemic and interdisciplinary approaches to the study of the object of scientific knowledge. Based on the analysis of the coverage of problems in the scientific literature regarding the formation and development of tourism and recreation potential in crisis conditions, it was determined that from the standpoint of a systemic approach, tourism and recreation potential is considered as a structure of potential elements and factors of its development, obtained on the basis of administrative, territorial, social - economic, sociological, ecological and anti-crisis approaches. In accordance with the interdisciplinary approach, the application of a wide range of general scientific and special economic research

methods aimed at a comprehensive consideration of the research object is envisaged.

The conceptual and categorical apparatus has been expanded, within which the concept of tourist and recreational potential is proposed to be interpreted as a set of three main components, including natural-recreational, human, and historical-cultural potential, among which ecological and entrepreneurial potential should be singled out, which play a leading role in the development of the tourism and recreation sphere of the region and the development of the market economy.

The role of tourism and recreation potential for the development of the regional economy in economic crisis conditions is substantiated, which consists in creating conditions for the development of entrepreneurship in the tourism and recreation sphere, in particular in the field of rural green tourism, as one of the priority types of economic activity and employment of the rural population.

The classification of business entities in the tourism and recreation sphere was systematized, in particular by such categories as ownership form, organizational and legal form, by size and types of activity, which made it possible to highlight the most priority of them, to determine the advantages and disadvantages of their operation in market conditions and crisis conditions management

Based on the analysis of existing approaches and on the basis of own observations, the key factors influencing the formation and development of tourism and recreation potential, in particular at the macro- and micro-levels (geographical, socio-economic, ecological, legal, financial-investment, organizational-management, informational, personnel, marketing), as well as stimulating and destructive factors, under the influence of which the realization of tourist and recreational potential takes place, in particular at the subregional level.

The conceptual model for the assessment of the tourist and recreational potential, taking into account the natural-resource, historical-cultural, human and infrastructural components, with an emphasis on the innovative component and sustainable ecological and economic development, with the aim of comprehensive

use of the natural-resource and historical-cultural potential of the region, has been substantiated and improved, increasing the investment attractiveness and development of human capital, as the basic basis of the competitive development of the region and the tourism and recreation sphere

Based on the conducted economic analysis and assessment of the tourism and recreation potential of the Transcarpathian region, the level of provision of the region with tourism and recreation resources, in particular balneological, water, landscape, climatic, historical and cultural, etc., was investigated. The dynamics were analyzed and a comparative assessment was made of the number of specialized accommodation facilities, their capacity and the number of tourists admitted to specialized accommodation facilities in the Transcarpathian region and in the regions of the Carpathian region.

On the basis of sociological monitoring, an assessment of tourist preferences and attitudes of the population of the region in the conditions of the COVID-19 crisis was carried out, and the impact of the pandemic on the formation of household budgets was determined, including reduction of the share of spending on recreation, changes in the consumption habits of tourists. The priorities of tourists in the field of hospitality, rest and recreation in the conditions of martial law are determined with an emphasis on domestic tourism, in particular, recreation in the countryside of the western regions of the country, as an alternative type of recreation from the point of view of safety, affordability and recreational effect.

A socio-economic assessment of the effectiveness of the implementation of the tourism and recreation potential of the region in the field of rural green tourism in crisis conditions was carried out, in particular, the author's set of endo- and exogenous factors influencing the activities of tourism business entities was substantiated. Motives for the employment of rural entrepreneurs in the field of tourism and recreation, as well as the main destructive factors restraining the development of entrepreneurship in the analyzed sphere, are determined. It has been proven that the active implementation of diversification processes in the field

of rural green tourism and digitization are drivers of the development of the analyzed field in crisis economic conditions.

Proposals for the expansion of organizational and economic support and tools for the development of tourism and recreation potential in the context of the association agreement with the EU with the aim of promoting the sustainable development of the tourism and recreation sphere of the region, which includes social, economic, environmental, legal, and organizational and management measures, have been formulated and substantiated. At the regional level, priority is given to the creation of target programs for the development of tourism and the development of special measures to achieve the strategic goals of the analyzed sphere, which requires the application of an integrated approach, including various forms and methods of state influence on the tourism industry, which contributes to the creation of conditions for effective interaction of the state, local self-government and the private sector.

The possibility of applying anti-crisis management in the tourism and recreation sphere has been expanded in order to ensure the financial balance of tourism business enterprises, which is achieved through the active implementation of new opportunities of Internet technologies, digitization and digitization of the tourism sphere; diversification of tourism business activities and expansion of the range of tourist services; development and offer of new tourist destinations with a focus on insider tourism, implementation of effective anti-crisis HR measures and development of effective marketing anti-crisis strategies.

Based on the use of scientific and methodological approaches to the analysis of foreign experience in the regulation of crisis phenomena in the field of tourism and recreation, directions for the implementation of the best international practices for the development of tourism and recreation potential were formed, which provide for the implementation of measures aimed at mitigating the socio-economic consequences of crisis phenomena, including supporting small and medium-sized businesses by deferring the payment of debt and tax obligations, restructuring tourist taxes, providing credit tranches, modernizing tourist

infrastructure, developing marketing strategies and PR campaigns in order to ensure the stable functioning and development of the tourist business.

Keywords: tourism, recreation, tourism and recreation potential, crisis, COVID-19, pandemic, military aggression, anti-crisis management, sociological assessment, monitoring, tourist preferences, personal peasant economy, rural tourism, green tourism, problems.

Список

опублікованих Каганець-Гаврилко Л.П. праць за темою дисертаційної роботи «Туристично-рекреаційний потенціал регіону у кризових умовах господарювання»

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Каганець-Гаврилко Л., Газуда С., Чабан Р. Особливості розвитку сфери агротуризму. *Геополітика України: історія і сучасність*. № 1. 2023. С. 107-115. 0,33 д.а. *Особистий внесок: обґрунтовано значення агротуризму як ефективного інструменту регіонального розвитку і туристичної індустрії в цілому. – 0,11 д.а.; Особистий внесок Газуди С. – 0,15 д.а, Чабан Р. – 0,07 д.а.*

2. Каганець-Гаврилко Л.П., Гуштан Т.В. Макросередовище сфери туризму України за показниками та критеріями якості. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. Вип. 1 (260). С. 27-31. 0,35 д.а. *Особистий внесок: запропоновано критерії визначенні якості надання туристичних послуг. – 0,21 д.а.; Особистий внесок Гуштан Т.В. – 0,14 д.а.*

3. Каганець-Гаврилко Л.П., Гуштан Т.В. Особливості функціонування готельно-ресторанного бізнесу в сучасних умовах. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: збірник наукових праць з економічних та юридичних наук*. Вип. 37. 2023. С. 242-250. 0,62 д.а. *Особистий внесок: запропоновано пріоритетні напрями функціонування*

об'єктів готельно-ресторанного бізнесу в умовах військового стану – 0,29 д.а.; Особистий внесок Гуштан Т.В. – 0,33 д.а.

4. Каганець-Гаврилко Л.П. Теоретико-методичні підходи до аналізу та оцінки використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: збірник наукових праць Одеського національного морського університету*. 2023. № 1 (82). С. 162-170. *0,45 д.а.*

5. Каганець-Гаврилко Л.П. Теоретична сутність та компонентна будова туристично-рекреаційного потенціалу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2747>. *0,47 д.а.*

6. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Формування каналів реалізації продукції підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. Вип. 2 (261). К.: Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2023. С. 67-72. *0,58 д.а.*
Особистий внесок: запропоновано основні принципи щодо формування моделі готельної мережі як інтегрованої підприємницької структури – 0,17 д.а.; Особистий внесок Гаврилка П.П. – 0,19 д.а, Гуштан Т.В. – 0,22 д.а.

7. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Впровадження моделі формування готельної мережі як інтегрованої підприємницької структури. *Формування ринкових відносин в Україні*. Вип. 10 (257). К.: Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2022. С. 88-93. *0,59 д.а.* *Особистий внесок: узагальнено основні показники щодо аналізу діяльності конкурентів на ринку туристичних послуг. – 0,14 д.а.; Особистий внесок Гаврилка П.П. – 0,23 д.а, Гуштан Т.В. – 0,22 д.а.*

8. Kahanets-Havrylko L., Hushtan T. Socio-economic analysis of the effectiveness implementation of tourist and recreational potential of the Transcarpathian region in field of rural green tourism. *Baltic journal of economic studies*, Vol. 10 Number 1, 2024, p. 99-104. URL: <https://doi.org/10.30525/2256->

0742/2024-10-1-99-104 (Web of Science) 0,62 д.а. *Особистий внесок: обґрунтовано основні деструктивні та стимулюючі фактори, що здійснюють вплив на діяльність суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму. 0,35 д.а.; Особистий внесок Гуштан Т. – 0,27 д.а.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Каганець-Гаврилко Л.П. Економічна оцінка бальнеологічних ресурсів Закарпатської області України та шляхи її покращення. *IV Міжнародна науково-практична конференція «Contemporary challenges of society and ways to overcome them»*. 2024. Таллінн. С. 289-295.

10. Каганець-Гаврилко Л., Газуда С., Чабан Р. Перспективи розвитку агротуризму. *Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та управління персоналом: збірник матеріалів V міжнародної науково-практичної конференції*. 2023. С. 26-28.

11. Каганець-Гаврилко Л., Пітюлич М. Актуальні проблеми та перспективи ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи. *Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти*. 2023. С. 62-63.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Гуштан Т.В., Крамченко Р.А. Конкурентні технології в міжнародній економіці: підруч. Львів, 2023. 184 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ КРИЗИ.....	25
1.1. Методичні підходи до дослідження туристично-рекреаційного потенціалу та його використання в умовах кризи.....	25
1.2. Теоретична сутність та компонентна будова туристично- рекреаційного потенціалу.....	38
1.3. Методичні підходи до оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону.....	58
Висновки до розділу 1	68
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ КРИЗИ	69
2.1. Економічний аналіз та оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону.....	69
2.2. Соціологічний моніторинг туристичних уподобань населення в умовах кризи.....	86
2.3. Соціально-економічна оцінка ефективності реалізації туристично- рекреаційного потенціалу регіону у сфері сільського зеленого туризму	95
Висновки до розділу 2.....	107
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ КРИЗИ.....	109
3.1. Організаційно-економічне забезпечення розвитку туристично- рекреаційної сфери регіону	109
3.2. Стратегічні підходи до реалізації антикризового менеджменту у сфері туристично-рекреаційного бізнесу.....	126

3.3. Міжнародний досвід регулювання кризових явищ у сфері туризму та рекреації	138
Висновки до розділу 3.....	147
ВИСНОВКИ	149
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	154
ДОДАТКИ.....	173

ВСТУП

Актуальність дослідження. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпатської області є потужною складовою її соціально-економічного розвитку, а сфера туризму та рекреації – пріоритетним видом економічної діяльності, зокрема на сільських та гірських територіях регіону. Ефективна реалізація туристично-рекреаційного потенціалу дає поштовх розвитку підприємництва і формуванню ринкових механізмів функціонування регіональної економіки, виступає потужним драйвером підвищення рівня зайнятості та доходів населення, раціонального використання природних, екологічних та культурно-історичних ресурсів, а відповідно і супутніх з туризмом сфер економіки – торгівлі, послуг, сільського господарства та соціально-культурної сфери. Разом з цим, криза COVID-19 негативно вплинула на розвиток туристично-рекреаційної сфери як на світовому рівні, так і на рівні окремих держав і регіонів, що спричинило масштабне скорочення туристичних потоків та робочих місць у сфері туризму, привело до формування нових тенденцій на ринку туристичних послуг. Відбулися структурні зрушення у попиті на туристичні послуги з переважанням внутрішнього туризму в межах країн та їх регіонів, значного поширення набуло застосування інноваційних онлайн-технологій у туристичній індустрії.

У сучасних умовах ескалації воєнної агресії на території України першочергово постає питання про збереження туристичної галузі та її розвиток в умовах повоєнної відбудови, що вимагає розробки ефективної стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу та застосування ефективного інструментарію та організаційно-економічного забезпечення розвитку підприємництва у сфері туризму та рекреації.

Аналіз наукових досліджень, спрямованих на вивчення сутності туристично-рекреаційного потенціалу, його формування, оцінки та реалізації в умовах кризи, вказує на існування широкого спектру наукових підходів,

методик і моделей, присвячених цій проблемі. Теоретичні аспекти і практичні основи формування туристично-рекреаційного потенціалу, його розвитку та ефективного використання у кризових умовах господарювання детально розкрито у наукових роботах вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема М.Барни, І.Бережної, О.Графської, В.Кравціва, Н.Кубіній, В.Мікловди, В.Ніколаєнко, М.Пітюлича, Н.Попадинця, М.Попик, Н.Шабліної та ін.

Зв'язок роботи з актуальними програмами, планами, темами.

Дослідження проводилося відповідно до плану науково-дослідних робіт Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України за тематикою: «Потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу сільських територій Закарпаття» (2022-2023 рр., ДР 0123U100346) (автор брав участь у проведенні соціологічного опитування щодо визначення туристичних уподобань та настроїв населення Закарпатської області). Дисертаційна робота також є складовою розроблення тем науково-дослідної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: «Проблеми та перспективи розвитку регіонів у контексті фінансової децентралізації» (2018-2023 рр., ДР 0119U101975) (автором здійснено оцінку впливу туристичної сфери регіону на формування доходів бюджетів територіальних громад), а також «Модернізація фінансової системи в контексті відновлення та зростання економіки України» (2023-2027 рр.) (автором досліджуються можливості використання в Україні зарубіжного досвіду щодо оподаткування суб'єктів туристично-рекреаційної сфери).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є обґрунтування теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо формування та розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області, його ефективного використання у кризових умовах господарювання, зокрема в умовах кризи COVID-19, воєнної агресії та післявоєнного відновлення країни.

Для досягнення мети дослідження поставлено й вирішено такі наукові та практичні завдання:

- розвинуто теоретичні основи сутності поняття «туристично-рекреаційний потенціал» та узагальнено наукові підходи до його формування та реалізації у кризових умовах господарювання;
- визначено компонентну структуру туристично-рекреаційного потенціалу, а також основних факторів, передумов і середовища його формування та розвитку;
- узагальнено основні науково-методичні підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу;
- проведено соціологічний моніторинг туристичних уподобань та настроїв населення Закарпатської області у кризових умовах господарювання;
- здійснено соціально-економічну оцінку ефективності реалізації туристично-рекреаційного потенціалу регіону у сфері сільського зеленого туризму в умовах кризи;
- запропоновано інструментарій та основні організаційно-економічні заходи щодо забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону у кризових умовах господарювання;
- обґрунтовано стратегічні підходи до реалізації заходів антикризового менеджменту у сфері туристично-рекреаційного бізнесу;
- узагальнено концептуальні засади регулювання кризових явищ у сфері туризму та рекреації на основі міжнародного досвіду та запропоновано шляхи підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу у період післявоєнного відновлення країни.

Об'єктом дослідження є процеси формування та використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону в умовах нестабільності розвитку.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні підходи до організації та забезпечення процесу формування і розвитку туристично-

рекреаційного потенціалу у кризових умовах господарювання, зокрема кризи COVID-19 та викликаних запровадженням воєнного стану.

Методи дослідження. Дисертація базується на наукових розробках вітчизняних та іноземних учених у відповідному напрямі дослідження. Для аналізу різних аспектів формування та розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону у кризових умовах господарювання використовувався синтез загальнонаукових та конкретних методів: монографічний, діалектичний, системний, метод економічного аналізу, порівняльний, узагальнюючий, статистичний, структурно-функціональний, логіко-абстрактний та метод графічного зображення. Інформаційне наповнення для дослідження було отримано із законів та правових актів України, даних статистики, публікацій міжнародних інститутів, наукової літератури, результатів конференцій та онлайн-ресурсів.

Інформаційну базу дослідження становить різноманітність джерел, включаючи законодавчі акти національного рівня та рішення регіональної та місцевої влади, публікації, що містять теоретико-методологічний та навчально-методичний матеріал, Стратегії розвитку громад/регіону, Програми та Плани розвитку туризму і курортів регіону, а також статистичні дані. Під час виконання роботи також використовувалися періодичні видання і довідкові ресурси, монографії та інтернет-джерела. Аналіз статистичних даних проводився за допомогою програм MS Office.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні наукові результати, що формують наукову новизну, є такими:

удосконалено:

- методичні підходи та практичні інструменти щодо обґрунтування концептуальних засад формування та розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, що, на відміну від наявних, побудовані на основі агрегованого підходу з використанням основних структурних елементів потенціалу та факторів його розвитку в умовах кризи, одержаних у результаті застосування адміністративного, територіального, соціально-економічного, соціологічного

екологічного та антикризового підходів, що є дієвим засобом підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання туристичного бізнесу у кризових умовах господарювання;

- концептуальну модель оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу, що, на відміну від наявних, побудована на основі системного підходу з урахуванням природно-ресурсної, історико-культурної, людської та інфраструктурної компоненти, з акцентом на інноваційну складову та сталий еколого-економічний розвиток, з метою комплексного використання природно-ресурсного та історико-культурного потенціалу регіону, підвищення інвестиційної привабливості та розвитку людського капіталу як базової основи конкурентоспроможного розвитку регіону та туристично-рекреаційної сфери;

- наукове обґрунтування засад організаційного та економічного забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери та її потенціалу, яке, на відміну від існуючих, розкриває особливості постпандемічного періоду та сучасних умов воєнного стану і відбудови країни після війни, зокрема в контексті регіонального соціально-економічного розвитку, що формується в реаліях економічного, соціально-демографічного, інфраструктурного та екологічного розбалансування територій, впливу зовнішніх і внутрішніх чинників; зазначене сприятиме розвитку туристично-рекреаційного потенціалу на регіональному рівні та підвищенню його конкурентоспроможності в майбутньому;

- методологічні підходи до стратегічного планування розвитку туристично-рекреаційної сфери, які, на відміну від існуючих, акцентують увагу на впровадженні екологічних, соціальних та економічних стандартів на основі міжнародних ініціатив і принципів сталого розвитку, сприяючи тим самим досягненню гармонійного балансу між потребами національної економіки та залученням транснаціонального капіталу. Використання новітніх правових основ та міжнародних стандартів дозволяє забезпечити

виконання Угоди про асоціацію з ЄС, підвищуючи інвестиційну привабливість України на світовому ринку туристичних послуг.

Набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до визначення основ класифікації та функціонування суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної сфери, що, на відміну від наявних, комплексно розглядають характеристику потенціалу кожного аналізованого суб'єкта підприємницької діяльності, що дає можливість чітко окреслити його місце та роль у реалізації туристично-рекреаційного потенціалу регіону з акцентом на розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму;

- методичні підходи до комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу, що базується на використанні логічного алгоритму та системного оцінювання всіх його складових шляхом агрегації показників економічної оцінки окремих видів потенціалу, з урахуванням впливу факторів природно-географічного, соціально-економічного, історико-культурного та екологічного характеру на основі застосування затратного, результативного, затратно-ресурсного, відтворювального та рентного підходів, а також методу рангів;

- науково-практичні підходи до проведення соціально-економічної оцінки туристичних уподобань та настроїв населення у кризових умовах господарювання, а також підприємців, що функціонують у сфері туристично-рекреаційного бізнесу регіону, що створює основу для подальшого прогнозування впливу кризових явищ на діяльність туристичної сфери регіону та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу з урахуванням факторів деструктивного впливу;

- наукове обґрунтування необхідності розроблення заходів антикризового менеджменту в туристично-рекреаційній сфері, що базуються на реалізації етапів передкризового, кризового та посткризового управління і передбачають формування антикризової стратегії розвитку туристичної

сфери з акцентом на маркетингову складову, потужну PR-кампанію, активне впровадження інтернет-технологій та цифровізацію туристичного бізнесу;

- обґрунтування змісту комплексних заходів для підтримки і стимулювання туристичної діяльності, які включають розвиток інфраструктури, професійної освіти та інвестиційної діяльності у регіоні, які, на відміну від існуючих, спрямовані на розвиток соціальних ініціатив, таких, як забезпечення робочих місць і соціального захисту для місцевого населення, впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності, використання сучасних діджиталізаційних технологій для підвищення якості надання туристично-рекреаційних послуг, зокрема у кризових умовах господарювання. Ці заходи спрямовані на формування сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери, що сприяє підвищенню її конкурентоспроможності та впізнаваності на міжнародному рівні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у готовності основних ідей, концепцій та методів, викладених у дисертації, до впровадження. Ці елементи сформульовано у вигляді методичних рекомендацій, які можуть зробити внесок у розвиток туристично-рекреаційного потенціалу регіону та підвищення ефективності його використання у кризових умовах господарювання. Серед ключових практичних результатів можна виділити: логіко-структурну схему компонентної будови туристично-рекреаційного потенціалу та алгоритм його оцінювання; інструментарій та заходи щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону; визначення стратегічних напрямів антикризового менеджменту у сфері туристично-рекреаційного бізнесу у кризових умовах господарювання. Ефективність та важливість визначених теоретичних, методологічних і практичних засад підтверджує їх застосування у діяльності Баранинської територіальної громади (довідка № 291 від 15.05.2024 р.), Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України (довідка № 22 від 24.04.2024 р.), готельного комплексу «Золота гірка»

(довідка № 63 від 19.04.2024 р.); а також у навчальному процесі Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету МОН України (довідка № 01-15/63-1 від 11.03.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація являє собою цілісне наукове дослідження, де розкрито актуальні питання стосовно вдосконалення організаційно-економічного забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону у кризових умовах господарювання. Це оригінальний внесок автора в науку. Усі використані у роботі ідеї та тези із спільних наукових робіт базуються винятково на особистому вкладі автора дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідались на 3 науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: IV Міжнародній науково-практичній конференції «Contemporary challenges of society and ways to overcome them» (23 січня-02 лютого 2024р., м. Таллінн); VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» (1 грудня 2023р., м. Ужгород); V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та управління персоналом» (26 травня 2023 р., м. Ужгород).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано в 12 наукових працях, серед яких: 1 стаття у міжнародному виданні, що індексується у міжнародних наукометричних базах, 7 статей у наукових фахових виданнях України, 3 публікації – у матеріалах наукових конференцій, 1 публікація, яка додатково відображає наукові результати дисертації. Загальний обсяг публікацій – 4,71 д.а., з яких особисто здобувачеві належить 2,69 д.а.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, викладених на 216 сторінках друкованого

тексту. Матеріали дисертації містять 10 таблиць, 25 рисунків. Список використаних джерел із 162 найменувань уміщено на 19 сторінках, 8 додатків – на 44 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ КРИЗИ

1.1. Методичні підходи до дослідження туристично-рекреаційного потенціалу та його використання в умовах кризи

Туристично-рекреаційний сектор ідентифікується як один із ключових напрямів економічної активності на національному та субрегіональному рівнях, відіграючи суттєву роль у підвищенні зайнятості, доходів населення та якості життя. Ця сфера сприяє ефективному використанню різноманітних ресурсів: природних, екологічних, культурно-історичних та інших. Окрім того, розвиток туристичної індустрії стимулює ріст суміжних галузей економіки, зокрема послуг, транспорту, торгівлі, ресторанного бізнесу, а також крафтового виробництва та будівництва [34, с.72; 47]. Аналіз стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку новостворених територіальних громад підтверджує, що 95% з них визначають розвиток туризму як основний стратегічний пріоритет, спрямований на вирішення існуючих проблем сільських населених пунктів та стимулювання їхнього розвитку.

Вивчення розвитку туристично-рекреаційної галузі знайшло своє відображення у роботах таких відомих вчених, як І.В. Бережна, М.І. Долішній, Г.С. Ємець, В.П. Мікловда, В.С. Кравців, Т.В. Ніколаєнко, М.М. Пітюлич, Н.І. Шабаліна та інші. Водночас у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «туристично-рекреаційний потенціал». Більшість науковців, характеризуючи цей термін, трактують його як різноманітність об'єктів, до яких він застосовується, і мають на увазі певний набір наявних та потенційних можливостей у досліджуваній сфері. У таблиці 1.1 окреслено наукові підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до трактування туристично-рекреаційного потенціалу як наукової категорії.

Наукове трактування «туристично-рекреаційного потенціалу» як соціально-економічної категорії

<i>Автор</i>	<i>Визначення</i>
В.С. Кравців	Туристично-рекреаційний потенціал та його розвиток виступають ефективним засобом структурної трансформації економіки в напрямку її соціальної орієнтації. Рекреація може забезпечити значний соціальний ефект, зокрема, через збільшення рівня зайнятості населення [71, с. 134].
Н.В. Шабаліна	Туристично-рекреаційний потенціал – це комплекс туристично-рекреаційних ресурсів та їхніх територіальних поєднань, а також умов, що сприяють задоволенню потреб населення у туристичній і рекреаційній діяльності [94, с. 34].
І.В. Бережна	Рекреаційний потенціал пропонується розділити на дві основні групи: природну та соціальну, що охоплює сукупність ресурсів, які можуть бути використані для оздоровлення та організації економічної діяльності [6, с. 18].
А.В. Дроздов	Туристично-рекреаційний потенціал визначається як сукупність природних ресурсів та інших факторів, асоційованих з конкретною територією чи об'єктом, які сприяють створенню туристичного продукту. Це включає умови, можливості та засоби, які можуть бути використані для розвитку туристичної індустрії [94, с.34].
С. Запотоцький, І. Горін	Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу обов'язково має включати передумови для перспективного розвитку різних видів туризму, таких як культурно-пізнавальний, науково-освітній, релігійний, лікувально-оздоровчий, мисливський, екологічний, діловий, спортивний та екскурсійний. Важливим аспектом туристично-рекреаційного потенціалу є також розвиток сільського (зеленого) туризму [34, с. 78].

А. Кухтій, П. Лоцман, Л. Тимошенко	Туристично-рекреаційний потенціал інтегрує в себе природно-ресурсну, організаційно-економічну та індивідуальну компоненти, в той час як процеси керування цим потенціалом є частиною систем управління на державному та регіональному рівнях [78, с. 206].
І.І. Січка	Туристично-рекреаційний потенціал аналізується з точки зору можливостей оптимального використання різноманітності ресурсів і напрямків. Він охоплює бальнеологічні, лісові та водні рекреаційні ресурси, включаючи річки, озера, ставки, водосховища та водоспади. Також враховуються спелеоресурси, природно-заповідні території та об'єкти, культурно-історичні пам'ятки, архітектурні здобутки, санаторно-курортні комплекси, а також можливості для зимових видів туризму і спорту, та сільський зелений туризм [116, с. 48].
Т.В. Ніколаєнко	Туристично-рекреаційний потенціал території – це сукупність природних, культурних, історичних, соціально-економічних та інших передумов, необхідних для організації рекреаційної діяльності на певній території [94, с. 34].
Chhetri, P., & Arrowsmith, C.	На основі розробленої просторової моделі рекреаційного потенціалу визначено, що райони з високим рекреаційним потенціалом зосереджені довкола популярних пішохідних маршрутів та дестинацій, проте інші слаборозвинені території з високим рекреаційним потенціалом визначені та запропоновані як альтернативні стратегічні місця для зменшення потенційного тиску, що його створюють інтенсивно використовувані пішохідні маршрути. Розроблена методика пропонує менеджерам туристичної сфери застосування методу прогнозування рекреаційних можливостей [143, с. 233-234].

Н.Грдзешвілі, Л.Кваратцхелія	Представлено науковий підхід до економічної оцінки рекреаційних ресурсів та розроблену авторами класифікацію методів такої оцінки, що можуть бути покладені в основу формування туристичного та інвестиційного паспорту громади, території чи регіону [149, с. 4].
---------------------------------	--

**складено автором*

Як видно з таблиці 1.1, більшість дослідників у процесі визначення терміна «туристично-рекреаційний потенціал» акцентує увагу на оцінці доступних ресурсів, які формують базу для будь-якого потенціалу аналізованої одиниці, а також на необхідних передумовах для його розвитку та оптимального використання. За твердженням М. Огієнка та А. Огієнка, істотна відмінність між поняттями «ресурси» та «потенціал» полягає у тому, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, тоді як потенціал конкретного підприємства чи суспільства в цілому є нерозривно пов'язаний з цими суб'єктами. Таким чином, потенціал включає не тільки матеріальні та нематеріальні активи, але й здатність працівників, колективу, підприємства або суспільства ефективно використовувати наявні ресурси. [94, с. 33]. В аналізі відмінностей між концепціями "туристичний потенціал" та "рекреаційний потенціал", вищезазначені автори підкреслюють, що категорія "туристичний потенціал" акцентує приналежність до сфери туризму, в той час як "рекреаційний потенціал" стосується відновлення фізичних і психічних сил людини під час відпочинку, включаючи використання туристичних об'єктів (житло, харчування, музеї тощо) та природних ресурсів [94, с. 33]. Виходячи з огляду, можна стверджувати, що туристично-рекреаційний потенціал як соціально-економічна категорія є комплексним утворенням, що включає загальні економічні, соціальні, людські, фінансові та інфраструктурні ресурси, використані чи потенційно

придатні для організації туристичної діяльності, а також передумови, що впливають на функціонування та розвиток даної сфери [94, с. 34]. Особливо важливим є дослідження факторів, що впливають на розвиток туристично-рекреаційної діяльності, що включає аналіз середовища діяльності та різноманітних стимулюючих чи обмежуючих чинників. Основні стимулюючі фактори, що сприяють розвитку цієї сфери, охоплюють наявність природних ресурсів, географічне положення, рівень розвитку інфраструктури, а також підтримку туризму на державному та регіональному рівнях, зокрема через відповідні програми та стратегії. Водночас, серед деструктивних факторів виділяються форс-мажорні ситуації та економічні кризи на мікро- та макрорівнях, зокрема, викликані пандемією COVID-19 та військовими конфліктами. Вплив цих факторів на туристичний бізнес та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу зображено на рисунку 1.1.

Як видно з рисунка 1.1, на формування туристично-рекреаційного потенціалу здійснюють вплив фактори макро- та мікрорівня, разом з цим до факторів розвитку аналізованого потенціалу традиційно належать фактори зовнішнього та внутрішнього впливу, а також стимулюючі та деструктивні чинники, що відповідно позитивно або негативно впливають на діяльність суб'єктів господарювання у туристичній сфері.

Так, на макрорівні (на рівні окремого регіону, держави чи на міжнародному рівні) основними зовнішніми факторами є географічні, соціально-економічні, екологічні фактори, на мікрорівні – насамперед взаємодія з постачальниками та споживачами туристичних послуг. До внутрішніх факторів, що здійснюють вплив на діяльність суб'єктів туристичного бізнесу, належать передусім рівень підприємницького

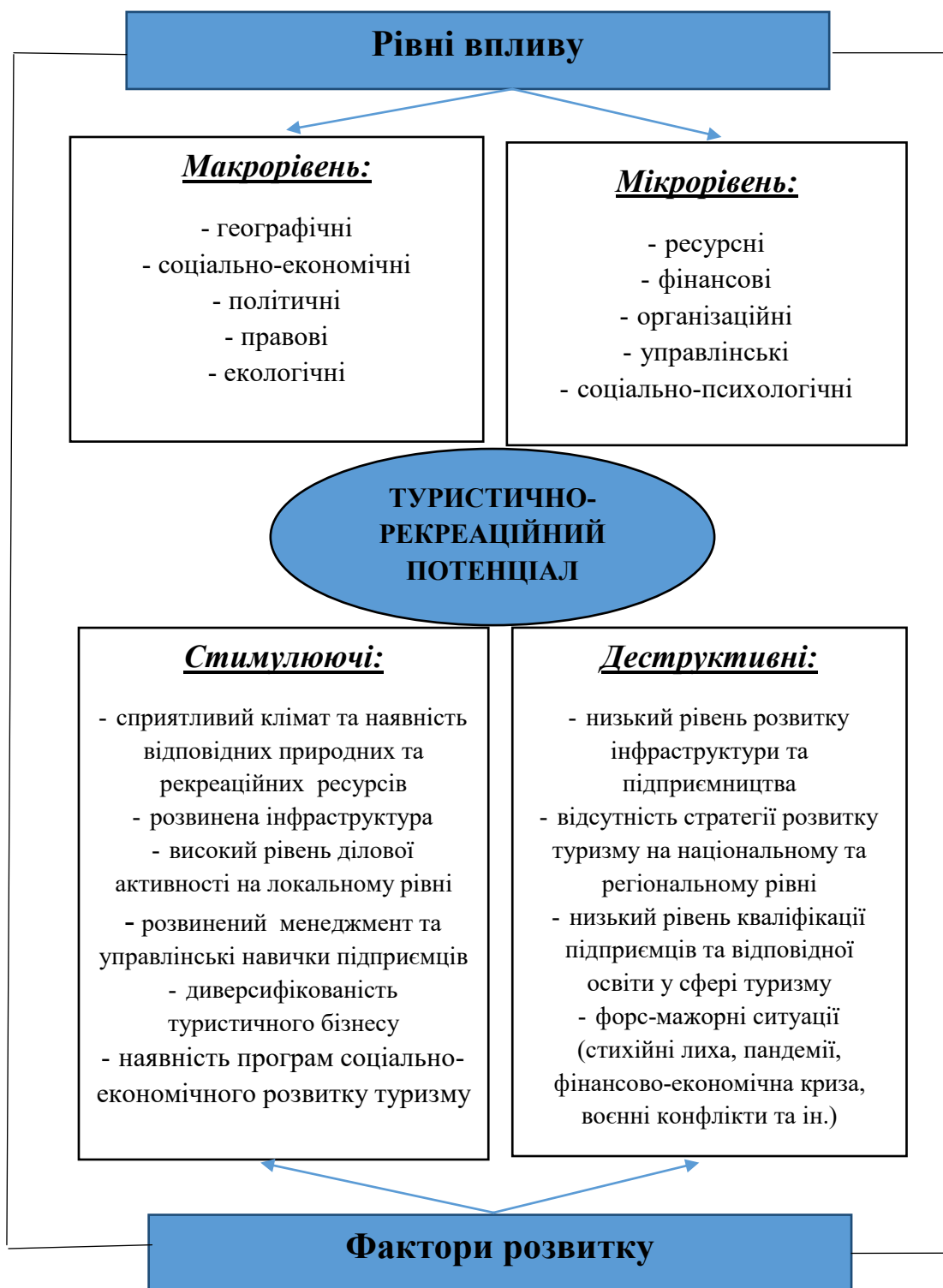

Рис. 1.1. Рівні впливу та фактори розвитку туристично-рекреаційного потенціалу*

*розроблено автором

потенціалу власників цього бізнесу, їх управлінські здібності, рівень впровадження інновацій та ефективна маркетингова стратегія господарювання. Зазначені вище фактори здійснюють переважно стимулюючий вплив на розвиток туристично-рекреаційного потенціалу, а також до певної міри можуть сприяти нівелюванню дії деструктивних факторів зовнішнього впливу, якими, до прикладу, є кризові явища в соціально-економічному житті суспільства, такі, як стихійні лиха, пандемії, фінансово-економічна криза, військові конфлікти та ін.

Так, криза COVID-19 здійснила негативний вплив на туристично-рекреаційну сферу в усьому світі, скоротивши потік туристів на 65%, що призвело до втрати понад 730 млрд. доларів США і спричинило загрозу скорочення понад 120 мільйонів робочих місць [12, с. 4]. Введення карантинних обмежень призвело до формування нових тенденцій на ринку туристичних послуг, що визначають зміни у попиті та пропозиції у цьому секторі економіки на рівні держав та регіонів. В дослідженні Г. Заячківської та В. Церклевича висвітлено, що обмеження міжнародних подорожей викликали збільшення інтересу до відпочинку в межах власної країни. Так, у 2019 році внутрішній туризм в Україні складав 9% від загальної кількості туристів, що користувалися послугами туроператорів. Проте, вже у 2020 році, 82% українців подорожували власною країною, а 53% планували провести свою відпустку в Україні у 2021 році [37, с. 31; 36, с. 13]. Отже, відбулися структурні зрушення у попиті на туристичні послуги з переважанням внутрішнього туризму в межах країни та її регіонів. Разом з цим, підприємці, що функціонували у сфері туризму, змушені були переорієнтувати свою діяльність на задоволення потреб індивідуального споживача на противагу масовому туризму, значного поширення набуло застосування інноваційних онлайн-технологій у туристичній індустрії.

На думку Ф. Гігінс-Десбіоллес [150, с. 551] криза COVID-19 стала викликом та кардинальним фактором, що здійснив деструктивний вплив на функціонування сфери туризму. Автор зазначає, що криза стала

каталізатором серйозних дебатів в «академії туризму», аналізуючи дослідження Джима Батчера, зокрема його роботу «The war on tourism» («Війна з туризмом»), в якій автор презентує бінарність наукових підходів щодо відновлення сфери туризму та реформ у постковідний період, засуджує маніпуляції навколо кризи COVID-19 як можливість атакувати туристичну сферу, що завдало шкоди туристичному бізнесу, туристичним працівникам і звичайним туристам. На думку цитованого автора [150, с. 551], такі дискусії підтверджують існування бінарного підходу серед науковців, розділених на категорії «за» та «проти» реформування індустрії туризму, її переорієнтацію на більш етичні, відповідальні та сталі підходи до управління, функціонування та розвитку.

Систематизація наукових підходів до аналізу сутності, формування, оцінки та реалізації туристично-рекреаційного потенціалу, особливо в умовах кризи, демонструє існування різноманітного спектра визначень, методологій та моделей, які застосовуються у дослідженнях даної проблематики (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Систематизація наукових підходів до формування та реалізації туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи

<i>Автор</i>	<i>Напрями дослідження</i>
Collins-Kreiner N.	Здійснення комплексної порівняльної оцінки національних стратегій виходу з кризи COVID-19 для сфери туризму [150, с.551-569]
Fotiadis A., Polyzos S., Huan T.	Розробка сценаріїв та моделей прогнозування попиту на міжнародний туризм в умовах пандемії COVID-19 [146]
Qiu R.T., Park J., Li S., Song H.	Системний аналіз потенційного впливу туризму на соціально-економічний розвиток громад під впливом пандемії COVID-19 [162]

Г.Горіна	Розробка науково-методичних рекомендацій щодо розвитку ринку туристичних послуг України під впливом COVID-19 [20]
М.Барна, Н.Табака	Впровадження практичних рекомендацій та напрямів відновлення туристичної галузі у пандемійний та постпандемійний період [4, с. 173-174]
С.Внучко	Розробка антикризового плану з подолання наслідків впливу COVID-19 на туристичний сектор в Україні на засадах рекомендацій Глобального кризового комітету з питань туризму [12]
Г.Михайліченко, І.Дворська	Розробка антикризової стратегії для суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної сфери на мікрорівні, зокрема фінансової [90, с. 38-43]
С.Мельниченко, В.Глушко	Розробка ефективних напрямів реалізації туристичного потенціалу суб'єктів господарювання у післявоєнний та постпандемічний період на засадах інтеграції [88, с. 173-177]

**розроблено автором*

Серед міжнародних наукових праць, присвячених використанню туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи, виділяється дослідження Коллінз-Крайнер Н. [150], в якому автор проводить порівняльний аналіз національних стратегій адаптації до умов COVID-19 в туристичній сфері. Вона встановила, що тільки 8% рекомендацій, запропонованих Міжнародною організацією туризму ООН, були повністю реалізовані, і в більшості випадків країни зосереджувались на короткострокових місцевих заходах для виходу з кризи. Коллінз-Крайнер також зазначає, що національні стратегії суттєво відрізняються між собою та часто не базуються на об'єктивних даних, тому потребують глибшого

взаєморозуміння, спільних цілей та нового підходу до формування політики [150].

У своїй роботі А. Фотіадіс, С. Поліzos та Т. Гуан аналізують різні сценарії попиту на міжнародний туризм в контексті пандемії, використовуючи дві методології: Long Short Term Memory neural network та Generalized Additive Model. На основі аналізу минулих криз, вони прогнозують значне зниження прибуття міжнародних туристів, варіюючи від 30,8% до 76,3% [146].

Дослідження Р. Кью, Д. Парка, С. Лі та Г. Сонга зосереджено на аналізі потенційного впливу туризму на соціально-економічний розвиток трьох громад під час пандемії. Вони досліджують сприйняття місцевим населенням ризиків, пов'язаних з туристичною активністю, та готовність жителів фінансувати заходи зі зниження загроз для здоров'я за допомогою методу "triple-bounded dichotomous choice contingent valuation" [162]. Вивчення їх відповідей допомагає місцевим органам влади та туристичним організаціям формулювати стратегії реагування на пандемію і відновлення після неї.

УВ науковій літературі, що зосереджена на проблематиці оптимального використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризового господарювання, особливо виділяється робота Г. Горіної [100]. Дослідження присвячене аналізу розвитку ринку туристичних послуг в Україні на тлі пандемії COVID-19. Авторка ретельно розглядає нормативні акти і стандарти діяльності суб'єктів туристичного ринку на національному та міжнародному рівнях у нових умовах. Вона також виконує системний аналіз міжнародного досвіду збереження кадрового потенціалу під час кризи і оцінює роль інформаційних технологій у розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. Значна увага в дослідженні приділена стратегічним маркетинговим напрямкам у готельно-ресторанному бізнесі в посткризовий період, а також трансформації туристичної освіти внаслідок карантинних обмежень [100].

На думку М.Барни та Н.Табаки, «одним з основних дієвих напрямів відновлення туристичної галузі у пандемійний та постпандемійний період є урізноманітнення ринків, продуктів і послуг» [37, с. 32], що можна досягти шляхом: диверсифікації туристичної діяльності, підвищення конкурентоспроможності внутрішніх туристичних переміщень; вивчення змін у попиті та поведінці споживачів туристичних послуг; розроблення нових туристичних продуктів та переорієнтації туристичного бізнесу на розвиток сільського туризму; розвитку різноманітних соціальних програм розвитку туристичної сфери та підтримки туристичного бізнесу, орієнтованого на різні категорії споживачів: діти, молодь, пенсіонери, люди з обмеженими фізичними можливостями та ін. [4, с. 174].

У своєму аналітичному звіті С.Внучко акцентує на необхідності інтеграції рекомендацій Глобального кризового комітету з питань туризму під час формування стратегії відновлення туристичного сектору України, постраждалого від пандемії COVID-19. Основні напрями рекомендацій включають:

1. Заходи зі збереження та створення робочих місць, стимулювання самозайнятості в туристично-рекреаційній сфері.

2. Реалізацію фінансових інcentивів і податкових пільг для суб'єктів туристичної індустрії, спрощення процесів візового оформлення та підвищення довіри серед споживачів.

3. Розробку комплексних планів підготовки до майбутніх викликів та перехід туристичної галузі до принципів циркулярної економіки [12, с. 27].

За словами Г.Михайліченка та І.Дворської, ефективна стратегія протидії кризі для агентів туристично-рекреаційного ринку має сприяти стабілізації та виходу з кризової ситуації через застосування фінансових програм реабілітації, реструктуризації, підвищення конкурентоспроможності, а також розширення та активізацію ринків збуту. Важливо також впровадження заходів з координації та організаційної підтримки для відновлення підприємств із кризи та ефективного використання їх

внутрішніх ресурсів для мінімізації кризових наслідків, при цьому особливу увагу слід звернути на контроль за реалізацією цих заходів [90, с. 42].

У 2014 році ситуація з окупацією Автономної Республіки Крим із значною мірою вплинула на зниження кількості санаторно-курортних закладів та чисельності оздоровлених осіб. Схожа проблематика виникла також у Донецькій та Луганській областях, де в результаті військових дій та окупації значна частина оздоровчих закладів припинила свою діяльність [64, с. 23]. В умовах агресії росії та введення воєнного стану у 2022 році в Україні в першу чергу постає питання про збереження туристичного бізнесу, за можливості його релокація та переорієнтація на нового споживача, що необхідне як «для економічної підтримки країни в умовах війни, так і для майбутнього відновлення туристичної галузі після перемоги» [139]. Разом з цим, як зазначає С.Мельниченко та В.Глушко, в Україні «замість розвитку внутрішнього туризму відбувається внутрішнє переміщення населення, виїзного туризму – з'явилося поняття «українські біженці...» [88, с. 174]. Для того, щоб поновити присутність України на світовому туристичному ринку в період після завершення війни та пандемії, туристичні компанії мають зосередитися на відкритті нових методів промоції та збуту своїх продуктів і послуг, одним із яких є створення та інтеграція системи раціональних взаємозв'язків для вирішення певних запланованих завдань, що дає можливість синергічного зв'язку і посилення дії одне одного, зокрема: інтеграції стратегії маркетингу і реклами; координації бізнесу; фокус на кінцевого споживача і туристичних посередників щодо надання інформації; планування комунікацій стосовно різних сегментів цільового ринку [88, с. 175].

На думку експертів, після завершення бойових дій «туризм стане невід'ємною частиною довгострокового економічного відновлення країни...., проте орієнтуватися винятково на внутрішній ринок зараз нереально.....для досягнення повного завантаження вкрай важливо виходити на нові ринки», зокрема закордонні, в т.ч. країн Східної Європи. Проте така релокація

стосується в першу чергу діяльності туроператорів, що безпосередньо не «прив'язані» до туристичної локації чи дестинації та передбачає проведення спектру підготовчих робіт для перезапуску діяльності, в т.ч. перереєстрації компанії, аналізу кон'юнктури ринку, оформлення необхідних дозволів та ліцензій [139]. Разом з цим, в умовах війни значна частина суб'єктів туристичного бізнесу переорієнтувала свою діяльність на внутрішній ринок, зокрема в західні регіони держави, що, з одного боку, є викликом для функціонування їхнього бізнесу, з іншого – може бути поштовхом для подальшого розвитку туристичного бізнесу в аналізованих регіонах. Так, на думку А. Зарубіної, умови воєнного стану вносять певні корективи в організацію туристичної діяльності, що вимагає додаткового дослідницького аналізу. Вона акцентує на важливості туризму в контексті економічного відновлення після війни, підкреслюючи необхідність інтеграції туристичного розвитку в поствоєнні реабілітаційні програми. Зазначається, що важливим стає розроблення маркетингових кампаній для іноземних ринків, відновлення туристичної інфраструктури та запровадження інноваційних форматів туризму [35].

На основі детального вивчення науково-методологічних принципів можна стверджувати, що туристично-рекреаційний потенціал як соціально-економічна категорія вимагає інтеграції комплексних антикризових стратегій на рівнях мікро- та макроекономіки для його ефективного застосування у кризових умовах. Ці стратегії мають сприяти активізації наявних аспектів потенціалу, зокрема природних, людських і виробничих ресурсів, а також факторів зовнішнього і внутрішнього впливу, які відіграють значущу роль у формуванні та використанні цього потенціалу, сприяючи при цьому сталому розвитку громад та територій.

1.2. Теоретична сутність та компонентна будова туристично-рекреаційного потенціалу

Туристично-рекреаційний потенціал регіону представляє собою комплексну категорію, яка включає широкий спектр природних, екологічних, соціокультурних та історичних ресурсів. Крім того, вона охоплює існуючу соціальну, економічну та інформаційно-комунікаційну інфраструктуру, яка може сприяти розвитку різних форм туризму в даній місцевості та за її межами. Ці компоненти разом формують базу для активізації туристичної діяльності і стимулюють розвиток туристичної привабливості території [48]. При аналізі структури туристично-рекреаційного потенціалу слід наголосити на фундаментальній ролі туристичних ресурсів. Згідно із законодавством України, зокрема Законом "Про туризм", ці ресурси визначаються як можливості, які вже існують або можуть бути запропоновані, засновані на використанні об'єктів різного типу власності для туристичних цілей [94, с. 34]. Новий законопроект "Про туристичні ресурси" уточнює це поняття, розглядаючи туристичні ресурси як зібрання туристичних об'єктів у єдиній державній базі даних, що сприяє їхньому систематичному використанню [117, с. 215]. Огляд теоретичних дискусій з цього питання демонструє, що туристичний потенціал території можна концептуалізувати через тріаду основних компонентів: наявні ресурси, відповідна інфраструктура та формований імідж [94, с. 34]. На думку деяких дослідників, фінансово-економічні умови є важливою складовою туристично-рекреаційного потенціалу, адже вони сприяють його ефективному функціонуванню та розвитку. Однак, цей підхід викликає дебати. З нашої точки зору, фінансово-економічні фактори повинні розглядатися як умови, що забезпечують сталий розвиток та зростання потенціалу у туристично-рекреаційному секторі. Більшість наукових досліджень акцентує на природних та соціокультурних ресурсах, іноді недооцінюючи такі ключові аспекти, як екологічний та підприємницький потенціал, включно з іміджем, рекламою, маркетингом та

брендингом як важливими елементами підприємницької активності. У контексті системного аналізу туристично-рекреаційного потенціалу важливо визнати його багатовимірність, охоплюючи природно-рекреаційні, людські, історико-культурні ресурси, а також екологічний та підприємницький компоненти, які забезпечують розвиток сфери та ринкову економіку (рис. 1.2). Вивчення цього поняття також включає аналіз соціально-економічного, політичного контексту, фінансово-економічних передумов, наявності туристичної інфраструктури, стану цифровізації і діджиталізації, що впливають на умови функціонування ринку.

Рис. 1.2. Структура туристично-рекреаційного потенціалу*

*розроблено автором

Поняття "природно-ресурсний потенціал" займає важливе місце у науковій літературі, де представлено широкий спектр визначень і підходів до його трактування, формування та розвитку. Згідно з думкою Жулавського, одне з найбільш вичерпних визначень цієї категорії можна знайти у тлумачному словнику української мови, згідно з яким природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів та умов, локалізованих у певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурних, оздоровчих та естетичних потреб людей та суспільства в цілому [32].

Природно-ресурсний потенціал охоплює природні умови та ресурси. Останні представляють собою природні об'єкти і сили, які можна використовувати для забезпечення потреб суспільства; вони є динамічними і можуть зазнавати змін під впливом різних економічних умов. Природні умови, такі як клімат, рельєф, геологічна будова та географічне положення, не втручаються безпосередньо в діяльність, але вони можуть як гальмувати, так і сприяти соціально-економічному розвитку. Основні характеристики природно-ресурсного потенціалу включають географічне положення, особливості рельєфу, кліматичні умови та розташування ресурсів, які охоплюють водні, лісові, фауністичні, флористичні та земельні ресурси. Слідуючи думці Руденка Л. та Лісовського С., дослідження природно-ресурсного потенціалу керується кількома основними принципами:

- Принцип цілісності, який передбачає територіальний підхід до аналізу комплексу природних ресурсів із взаємозв'язками між ними;

- Принцип взаємозалежності, за яким рівень зв'язків залежить від площі території, що може вести до зміни одного ресурсу і спричинити зміну інших;

- Принцип синергізму, за яким сумарний ефект від взаємодії різних ресурсів перевищує ефект від окремого компонента;

- Принцип системності, що вимагає застосування категорії «природно-ресурсний потенціал» до сукупності природних ресурсів на досліджуваній території, а не до окремо взятого ресурсу;

- Принцип динамічності, який підкреслює, що природно-ресурсний потенціал змінюється в процесі освоєння та адаптації протягом часу. [111, с. 27].

Ці принципи є фундаментальними не тільки для природно-ресурсного, але й для усіх інших аспектів рекреаційно-туристичного потенціалу, формуючи його як комплексну соціально-економічну категорію. Вони включають цілісність та системність, які дозволяють розглядати рекреаційно-туристичний потенціал у контексті всієї території—чи то місцевої громади, регіону, національного чи міжнародного простору. Важливо відмітити динамічність цього потенціалу, яка виявляється у його змінах в просторовому і часовому аспектах, а також синергізм компонентів, що сприяє оптимізації використання рекреаційно-туристичних ресурсів на досліджуваній території.

Як зазначають окремі науковці, важливою властивістю природно-ресурсного потенціалу є також його дискретність, що означає, що різні природні ресурси мають неоднаковий рекреаційний потенціал у різних своїх частинах [65, с. 251]. Аналізуючи категорію «природно-ресурсний потенціал», деякі науковці вводять у науковий обіг поняття «гомогенні туристичні ресурси – соціальні та природні об'єкти, події чи явища, походження яких тісно пов'язане як з територією, де вони розташовані, так і з територією тієї країни, в межах якої об'єкт (явище) первісно виникли» [65, с. 256].

Існує широкий спектр підходів до класифікації природно-ресурсного потенціалу. Основні елементи, що вимагають аналізу, включають природні ресурси та умови. В залежності від їх компонентного складу розрізняють такі категорії ресурсів: мінеральні, що включають паливні, рудні та нерудні матеріали; земельні, які охоплюють ґрунти, ріллі, сінокоси, пасовища, ліси та чагарники; водні ресурси, які включають річки, озера, ставки, водосховища та підземні води; біологічні ресурси, включаючи рослинний і тваринний світ; а також рекреаційні та кліматичні ресурси, до яких належать природно-

кліматичні умови та бальнеологічні ресурси, а також енергія сонця і вітру. З огляду на характеристику вичерпності, природні ресурси поділяються на невичерпні (наприклад, сонячна енергія, енергія води та вітру) та вичерпні, які можуть бути відновлюваними (водні ресурси, ґрунт) та невідновлюваними (корисні копалини). Також важливо враховувати цільове призначення ресурсів, які поділяються на промислові, сільськогосподарські, культурно-ландшафтні, виробничі та невиробничі, а також на ті, що використовуються у комплексній діяльності [33].

Під час розгляду використання природно-ресурсного потенціалу в умовах економічної кризи важливо підкреслити, що належні природні ресурси можуть підтримувати стабільну діяльність у туристичному секторі, мінімізуючи вплив негативних кризових факторів. Наприклад, пандемія COVID-19 виявила високу адаптивність та гнучкість сільського туризму, який став популярним альтернативним видом відпочинку в умовах складних епідеміологічних обмежень. За даними аналізу світового ринку туристично-рекреаційних послуг, від 10 до 30% населення виявляють перевагу саме сільському туризму, що часто переважає інші види туризму на внутрішньому ринку будь-якої країни [104, с. 17]. За словами В. Паппа, сільський туризм демонструє швидкі темпи розвитку, приваблюючи значну кількість іноземних туристів у деяких країнах. Сільський туризм вносить істотний вклад у збереження та розвиток сільських територій, сприяє раціональному використанню природного ресурсного потенціалу, стимулює розвиток фермерських господарств та розширює попит на екологічно чисту продукцію. Отже, здійснюється комплексний вплив на соціально-економічний розвиток сільських територій, розв'язання проблем зайнятості сільського населення, що в кінцевому результаті підвищує рівень конкурентоспроможності сільських територій та зростання рівня добробуту населення [104, с. 17].

У рамках аналізу структури рекреаційно-туристичного та природно-ресурсного потенціалів важливим компонентом є екологічний потенціал,

який відіграє ключову роль у розвитку багатьох галузей економіки, зокрема у сфері туризму. Окремі дослідники вводять в науковий дискурс поняття «екотуристичний потенціал», розуміючи під ним потенціал конкретної території, що включає сукупність природних та антропогенних елементів, явищ і ресурсів, які сприяють створенню екотуристичних продуктів та організації екологічно орієнтованих туристичних заходів. В Україні екотуризм починає набувати популярності, хоча в розвинених країнах Європи та світу він вже має давні традиції. Основою розвитку екотуризму є принципи гармонізації взаємовідносин між людиною та природним середовищем, що використовується для туристичних цілей, а також збереження природи, сталий розвиток та зростання екологічної обізнаності населення [85, с. 236]. На думку Л.Сулік та Д.Кричевської, «для впровадження екотуристичної діяльності важливо узагальнити відомості про об'єкти природно-заповідного фонду регіону, з'ясувати, які природні райони та території є найбільш сприятливими для проведення подальших конструктивно-географічних досліджень» [122, с. 273]. Дослідники також зазначають, що об'єкти та території природно-заповідного фонду є ключовими складовими екотуристичного потенціалу регіону, на основі яких розробляється екотуристичний продукт. Вони становлять основу для створення екологічних маршрутів та екостежок, а також реалізації екоосвітніх програм [122, с. 273]. Такі об'єкти природно-заповідного фонду приваблюють туристів своєю незайманою природою, унікальними екосистемами та різноманітністю видів. Екотуристичний продукт, що базується на цих об'єктах і територіях, надає можливість відвідувачам насолодитися природою, провести час у гармонії з навколишнім середовищем, а також отримати екологічні знання та усвідомити необхідність їх збереження. Оскільки екологічний туризм в основному здійснюється на територіях національних природних парків, біосферних заповідників та інших природоохоронних об'єктів, його головна мета полягає в гармонізації партнерських відносин між державними органами влади,

туристами, бізнесом, місцевими громадами, громадським сектором та природним середовищем, що досягається шляхом екологізації всіх аспектів туристичної діяльності, забезпечення охорони природи, проведення екологічної освіти та виховання [110, с. 97].

Важливим кроком у розвитку екотуризму було прийняття Світовою туристичною організацією у 1996 році «Порядку денного на XXI століття у сфері подорожей та індустрії туризму». Цей документ визначив базові принципи екотуризму, такі, як збереження, охорона і відновлення екосистем, участь місцевих жителів у туристичному процесі, підтримка культури й інтересів корінних громад. Упродовж 1990-х років було прийнято також інші міжнародні документи, що сприяли розвитку екотуризму [85, с. 236]. На думку В.В. Паппа, базовими принципами розвитку екотуризму, в т.ч. сільського та зеленого туризму, є:

- охорона навколишнього середовища, мінімізація екологічного впливу туристичної діяльності та екологічний нагляд за станом освоєння туристичних територій, що передбачає вжиття різноманітних заходів для збереження природних ресурсів та запобігання негативному впливу туризму на екосистеми (обмеження числа відвідувачів, регулювання маршрутів, контроль за викидами та сміттєвими відходами, а також організацію моніторингу та оцінку екологічного стану природних територій);

- контрольоване використання екологічносвідомих технологій обслуговування туристів, спрямоване на зниження впливу туристичної інфраструктури на навколишнє середовище, в т.ч. використання відновлюваних джерел енергії, енергоефективних будівель, сортування й утилізацію відходів, застосування екологічно безпечних матеріалів та технологій;

- забезпечення соціальної справедливості щодо місцевих громад, що передбачає розподіл економічних вигод від туризму на рівних засадах, з урахуванням інтересів та потреб місцевого населення. Це може включати створення робочих місць для місцевих жителів, підтримку малого

підприємництва, сприяння розвитку місцевої культури і традиційних ремесел;

- естетична гармонія туристичного природокористування, що передбачає інтеграцію туристичної інфраструктури в оточуюче середовище та забезпечення збереження унікальності місцевості, де здійснюється цей вид діяльності [104, с. 17].

Людський потенціал розглядається як ключова складова туристично-рекреаційного потенціалу території, який є істотним аспектом в загальній структурі даної категорії. Згідно з поглядами Р.В. Яковенка, людський потенціал визначає новий рівень розвитку особистості, де поряд із традиційними виробничими здібностями велике значення набувають інтелектуальні, соціальні, психологічні та культурні компетенції, що розширюють виміри людської діяльності та взаємодії [137, с. 186; 48]. Людський потенціал є властивістю людини, він необмежений і має здатність до відтворення, зростання та частково до успадкування [83, с. 120]. У контексті аналізу людського потенціалу у сфері туризму, населення окремої громади, регіону або території, яке має доступ до сприятливих природних умов для розвитку туризму, відіграє вирішальну роль у ефективному використанні природно-ресурсного потенціалу. Цей аспект набуває особливої актуальності в умовах економічних криз, коли важливість людського потенціалу виходить за рамки його продуктивності і стосується забезпечення потреб у сфері туризму і рекреації. Під час пандемії COVID-19 було зазначено, що деякі сектори туристично-рекреаційної сфери, такі як готельно-ресторанний бізнес, частково компенсували відсутність людських ресурсів завдяки діджиталізації та впровадженню онлайн-технологій. Однак ці сектори зазнали значних втрат через кризу. З іншого боку, сфера сільського зеленого туризму показала, що є не лише джерелом додаткового доходу для сільського населення, а й потребує достатньої кількості людських ресурсів для своєї діяльності, що сприяє соціально-економічному розвитку визначених територій.

Важливим елементом дослідження є аналіз соціо-демографічного та трудового потенціалу в системі людського потенціалу туристично-рекреаційної сфери, що передбачає визначення таких його характеристик, як: чисельність населення та його динаміка; статеві-вікова структура населення; освітня структура населення; позитивний природний приріст населення; міграційний відтік/приріст населення; рівень зайнятості/безробіття на ринку праці досліджуваного регіону (території).

У контексті використання людського потенціалу в туристично-рекреаційній сфері, його спроможність до розвитку, відтворення та передачі із покоління в покоління визначається специфікою зайнятості, яка часто виражається у формі сімейного бізнесу, особливо в регіонах і громадах, багатих на природні ресурси, природно-заповідні об'єкти та туристичні атракції. Цей потенціал, інтегруючи підприємницькі навички, становить невід'ємну складову ефективного використання рекреаційного потенціалу, що проявляється у вмінні вести бізнес у різноманітних умовах. Так, у туристичній галузі можна спостерігати різноманітність підприємницьких форматів, які відрізняються залежно від їхньої особливості та специфіки діяльності. Основні учасники підприємницької діяльності у туристичній галузі охоплюють широкий спектр організацій, які виконують різноманітні функції:

- туристичні агентства – це суб'єкти, що спеціалізуються на організації та продажі туристичних послуг, включаючи пакетні тури, бронювання готелів, транспорту та екскурсій, задовольняючи тим самим різноманітні потреби туристів;

- туристичні оператори – компанії, які розробляють та продають туристичні продукти, працюючи безпосередньо з клієнтами або через агентства, організовуючи туристичні маршрути, забезпечення проживання та інші туристичні послуги;

- готелі та курорти – заклади, що надають тимчасове проживання з широким спектром опцій, від простих готелів до розкішних курортів та апартаментів;

- сільські туристичні садиби – базуються на приватних господарствах та спрямовані на надання послуг зеленого туризму, включаючи розміщення, харчування та інформаційне обслуговування, відповідно до вимог законодавства про сільський зелений туризм;

- підприємства у сфері харчування – пропонують різноманітні опції харчування для туристів, розташовані як у складі готельних комплексів, так і окремо;

- транспортні компанії – забезпечують транспортні послуги, включаючи авіап перевезення, залізничні та автобусні перевезення, прокат автомобілів тощо;

- екскурсійні агентства – суб'єкти, що спеціалізуються на наданні екскурсійних послуг, часто входять до складу більших туроператорів чи діють самостійно, організовуючи культурні та тематичні екскурсії для туристів [48; 23, с. 370-371].

Класифікацію суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної сфери представлено на рис. 1.3.

Основна мета діяльності у сфері туризму та рекреації полягає у раціональному плануванні та розробці маршрутів, створенні туристичних потоків, виготовленні туристичних продуктів та наданні туристичних послуг, а також у комплексному формуванні туристичного продукту, який відповідає запитам споживачів, з метою забезпечення прибутковості. Підприємницька діяльність у даній сфері класифікується залежно від видів діяльності [12; 100]:

- основна (продуктивна) діяльність – вид підприємницької діяльності, пов'язаної із плануванням, розробкою та створенням туристичних продуктів та послуг (в т.ч. організація туристичних маршрутів, розробка

туристичних пакетів, управління готельно-ресторанним бізнесом та іншими видами туристичних об'єктів);

Рис. 1.3. Класифікація суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної сфери*

**розроблено автором*

- комерційна діяльність – у туристичній сфері визначається як посередницька функція, спрямована на ефективне просування та реалізацію

туристичних продуктів кінцевим споживачам. Комерційні організації виступають як інтермедіарії між туристами та надавачами послуг, такими як туристичні агентства і оператори, сприяючи здійсненню туристичних поїздок;

- фінансова діяльність – у контексті туризму полягає у веденні підприємницької діяльності, орієнтованої на управління та репродукцію грошових ресурсів для забезпечення та розширення туристичних послуг. Це включає залучення інвестицій, фінансування розширення діяльності та інші фінансові операції, які спрямовані на підтримку та розвиток туристичного бізнесу;

- консультативна діяльність – у рамках туристично-рекреаційної галузі включає надання спеціалізованих рад та рекомендацій туристам та суб'єктам господарювання у цій сфері. Основні напрямки такої діяльності охоплюють консультації щодо управління туристичними підприємствами, аналізу стратегічних перспектив розвитку, оптимізації використання фінансових ресурсів, ефективності маркетингових ініціатив та інших ключових аспектів діяльності у туристичному секторі [124].

Слід підкреслити, що в умовах ринкової економіки важливим аспектом розвитку підприємництва у сфері туризму є застосування ефективних маркетингових стратегій. І.Буднікевич висвітлює, що маркетинг у туристичному секторі передбачає виразну диференціацію регіону, тобто ідентифікацію його унікальних характеристик, які стають основою туристичної привабливості. Туристичні пропозиції мають супроводжуватися іншими маркетинговими інструментами, такими як дослідження ринку, ефективні комунікації, партнерства з провідними туроператорами, PR-заходами та каналами дистрибуції [10]. За словами Н. Мандюк, впровадження маркетингового управління на регіональному рівні є актуальним та необхідним для соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, включаючи розвиток регіональних рекреаційних систем за допомогою маркетингових комунікацій [82, с. 195]. Імідж рекреаційного центру або

території формується через комплексні зусилля різних стейкхолдерів, включно з органами місцевої влади, громадськими організаціями та підприємцями. Місцеві органи самоврядування відіграють ключову роль у розробці стратегій розвитку туризму, привабленні інвестицій та поліпшенні інфраструктури, в той час як громадські організації можуть акцентувати увагу на збереженні культурних та природних цінностей і сприяти просуванню рекреаційних маршрутів. Підприємницькі структури, в свою чергу, вносять вклад у якість туристичних послуг та інноваційність продуктів, сприяючи формуванню позитивного іміджу рекреаційної території [82, с. 196]. Основними напрямками реалізації маркетингової стратегії в туристично-рекреаційній сфері можуть бути:

1. Введення нового продукту або послуги: розробка та впровадження нових туристичних продуктів або рекреаційних послуг, які задовольняють постійно зростаючі потреби та вимоги клієнтів.

2. Маркетингова кампанія: запуск нової рекламної кампанії для просування продукту чи послуги, проведення маркетингових досліджень, формування цінової політики з метою привертання та утримання клієнтів.

3. Зміна іміджу: впровадження змін у способі сприйняття підприємства споживачами, його бренду або продукту з метою опанування нових сегментів ринку або зміцнення позицій наявних клієнтів.

4. Розширення сфери діяльності: розширення ринкової присутності підприємства шляхом входження на нові ринки, включаючи міжнародні, з метою залучення нових клієнтів та розширення географії їх діяльності.

Сільський туризм є перспективним напрямом розвитку в багатьох регіонах України та світу. Він надає можливість міським жителям долучитися до традиційного сільського способу життя і насолодитися природою та спокоєм сільських місцевостей. Основні напрями функціонування сільського туризму включають організацію проживання туристів на базі особистих селянських господарств, надання послуг харчування, дозвілля та обслуговування. Разом з цим, сільський туризм має

ряд переваг порівняно з іншими видами туристичної сфери, зокрема: чисте повітря, можливість споживати екологічні та натуральні продукти харчування, спокійне середовище. Цей вид туризму є альтернативним видом відпочинку, особливо у кризових умовах господарювання, оскільки характеризується порівняною дешевизною та створює можливості для відпочинку тих, хто не може собі дозволити інші види послуг у сфері туризму та рекреації. За оцінками фахівців, попит на сільський туризм в Україні може досягати 600 тисяч осіб щороку [104, с. 19].

В умовах соціально-економічної кризи важливою є максимальне використання потенціалу сільських територій, яким притаманні численні переваги для розвитку сільського туризму, зокрема у західних регіонах нашої держави, як – от:

1. Наявність потужного природно-ресурсного потенціалу сільських територій: сільські території характеризуються наявністю унікальних природних ресурсів, що є поштовхом до диверсифікації сільської економіки, розвитку сільського господарства та несільськогосподарських видів діяльності, в т.ч. сільського туризму.

2. Високий екологічний та рекреаційний потенціал: сільська місцевість зазвичай характеризується чистим повітрям, незайманою природою та мальовничими пейзажами, що приваблює туристів, які віддають перевагу відпочинку в природному середовищі.

3. Наявність історико-культурного потенціалу: на сільських територіях розташовані культурні та історичні пам'ятки та інші туристичні атракції, які привертають увагу туристів, у т.ч. традиційні селянські будівлі, народні звичаї та фестивалі, музеї, церкви та різноманітні історико-культурні об'єкти.

4. Багатогалузева спрямованість особистих селянських господарств як основного господарюючого суб'єкта у сфері сільського туризму [104, с. 22].

У контексті глобальних структурних змін та переходу до економіки, заснованої на знаннях, ключовим аспектом у структурі підприємницького потенціалу є інноваційний потенціал. Він охоплює широкий спектр можливостей в науково-технологічній, фінансово-економічній, виробничій, соціальній та культурно-освітній сферах на національному чи регіональному рівнях, необхідних для здійснення інноваційного розвитку [1, с. 15].

Необхідність інтеграції інновацій у туристичний бізнес впливає з потреби оновлення матеріально-технічної бази, підвищення ефективності управління туризмом, впровадження сучасних методів розвитку та використання новітніх технологій у туристичному сервісі. Це сприяє розвитку туристичного продукту, управлінських інновацій та оновленню видів туризму. Інновації в туристичній сфері можна поділити на певні сегменти, зокрема відповідно до класифікації О.Є. Гарбера їх можна класифікувати на:

- продуктові інновації, що включають розробку нових туристичних продуктів, освоєння нових ринкових сегментів та розширення географії туристичних пропозицій;

- управлінські інновації, які зосереджені на вдосконаленні маркетингових та управлінських процесів у туристичних організаціях;

- сервісні інновації, які включають впровадження нових методів підготовки та навчання персоналу, а також розробку інноваційних моделей обслуговування;

- технологічні інновації мають вирішальне значення, оскільки вони забезпечують інтеграцію комп'ютерних технологій в усі аспекти діяльності, розробляють нові види матеріально-технічного оснащення для поліпшення туристичного сервісу, покращують якість послуг через інноваційні рішення та сприяють екологічному підходу у технологіях обслуговування [13, с. 30].

Ці елементи разом стимулюють перехід до інноваційної моделі в економіці туристичної галузі, підкреслюючи важливість та вплив впровадження новітніх інновацій в конкретних сегментах туризму, з метою

стимулювання ефективного розвитку та конкурентоспроможності. В умовах кризи COVID-19 впровадження інноваційних технологій виявилось запорукою виживання окремих видів туристичного бізнесу (наприклад віртуальний туризм, залучення у сферу туристичного обслуговування роботів, чат-ботів, подорож за допомоги окулярів віртуальної реальності, що дозволяє користувачам віртуально вивчати місця для відпочинку та одразу бронювати майбутні подорожі).

Історико-культурна складова є ключовою частиною туристично-рекреаційного потенціалу, оскільки вона істотно впливає на поведінку споживачів та динаміку туристичного ринку. В цьому контексті культурологічна орієнтація відіграє значну роль у формуванні туристичної привабливості, а покупка товарів та послуг виступає як важливий елемент цього процесу [48]:

- культурні та історичні атракції – це важливі елементи, що залучають туристів до відвідування місць, які відображають унікальність та історію регіону чи країни, сприяючи збереженню та популяризації місцевої культурної спадщини;

- сувенірна продукція – покупка сувенірів та ремісничих виробів дозволяє туристам зберегти фізичний зв'язок із відвіданими місцями, представляючи культурні символи та традиції регіону (наприклад, традиційний одяг, ручні роботи, музичні інструменти);

- кулінарна крафтова продукція – дегустація місцевих кулінарних делікатесів вважається суттєвою складовою культурного досвіду, яка дозволяє глибше зануритись в атмосферу регіону;

- туристичні програми та екскурсії – розмаїття культурних та освітніх програм, екскурсій, які включають фестивалі, вистави, танцювальні шоу та майстер-класи, дозволяє туристам активно взаємодіяти з культурним середовищем, збагачуючи їхній досвід подорожей.

Зазначені аспекти туристичної активності являють собою відображення історичних, національних і соціальних характеристик

туристичних дестинацій, вносячи важливий культурологічний аспект у розвиток та оперування ринку туристичних послуг. Вони формують частину культурного досвіду для туристів та сприяють розвитку підприємницьких ініціатив у туристично-рекреаційній сфері. Одночасно, історико-культурні ресурси слугують як основні об'єкти туристичного інтересу і мають значний потенціал для розвитку туризму та економічного зростання територій:

- архітектурні та історичні пам'ятки, такі як стародавні будівлі, замки, церкви, фортеці, є не тільки віддзеркаленням минулих епох і культур, але й предметом інтересу для туристів, які відвідують їх заради їх унікальності, архітектурного стилю та історичного значення;

- місця культурного та спортивного призначення, такі як театри, оперні театри, музеї, стадіони, приваблюють туристів за допомогою своїх культурних програм, вистав, експозицій та спортивних заходів, що збагачують культурний контекст регіону;

- матеріальна та нематеріальна культурна спадщина, включаючи народні традиції, фольклор, ремесла, музику, танці та фестивалі, становить значний туристичний ресурс, який дозволяє туристам зануритись в аутентичну культуру місця.

Етнічний туризм відіграє ключову роль у підтримці та розвитку історико-культурного потенціалу туристично-рекреаційної сфери, забезпечуючи глибоке занурення в культурну спадщину, звичаї, мову та спосіб життя різноманітних етнічних груп. Цей вид туризму має такі визначні характеристики [48]:

- у контексті збереження культурної спадщини, етнічний туризм сприяє збереженню та розквіту традицій, мови, ремесел та інших культурних атрибутів, забезпечуючи підтримку історичної ідентичності етнічних спільнот.

- відносно сприяння соціальному згуртуванню та толерантності, етнічний туризм відкриває двері для взаєморозуміння та культурного обміну

між різними етнічними групами, тим самим зміцнюючи соціокультурні зв'язки.

- з перспективи соціально-економічного розвитку, етнічний туризм має значний вплив на економіку регіонів, де активно розвивається, сприяючи підвищенню туристичного попиту, створенню нової інфраструктури та робочих місць, що сприяє економічному зростанню та поліпшенню життєвих умов місцевих етнічних спільнот.

- у сфері збереження автентичності та унікальності, етнічний туризм забезпечує збереження унікальних культурних та історичних особливостей етнічних груп, сприяючи їхній інтеграції і визнанню на міжнародному рівні.

Етнічний туризм має важливе значення як для туристів, які отримують неповторний культурний досвід, так і для етнічних громад, які зберігають свою самобутність та розвиваються економічно. Це один із способів збереження та відродження культурних традицій і підтримки різноманітності людської спадщини. І.О. Бочан вважає етнічний туризм значущим аспектом в контексті людських цінностей, розглядаючи його як спеціалізовану форму діяльності. Цей вид туризму зосереджений на вивченні регіональних та національних особливостей, забезпечуючи глибоке знайомство з культурою та цінностями етнографічних груп. Він сприяє більшому розумінню та оцінці культурних традицій різних етнічних спільнот, акцентуючи на їх унікальність та культурне розмаїття. Його основна мета полягає у сприянні взаєморозумінню та зближенню різних культур, вихованні національної самосвідомості та формуванні самоідентифікації. Сприяючи поглибленню розуміння власної культурної спадщини, традицій та цінностей свого народу, етнічний туризм є дієвим інструментом збереження та відродження культурної спадщини етнічних громад [9, с. 10].

На думку О. Мисяк, етнотуризм, що використовує етнографічну спадщину, має великий потенціал для пізнання та взаєморозуміння різних культур. Він сприяє збереженню традицій, розвитку місцевих громад та залученню туристів для вивчення та поцінування культурної

різноманітності [89, с. 96]. Разом з цим, етнотуризм впливає на життя та добробут корінних жителів, що проживають у районі туристичної етнічної локації, стимулюючи їх до пізнання власної культури, мови, мистецтва, що в свою чергу сприяє збереженню традицій, спадщини та самоідентифікації етнічної групи, а також розвитку туризму як джерела доходів для місцевого населення.

Етнічний туризм є потужним стимулом для розбудови інфраструктури та підтримки місцевих громад, створюючи нові можливості для розвитку готельного господарства, ресторанного бізнесу, ремесел та інших видів туристичних послуг, що сприяють соціально-економічному розвитку регіону та громади шляхом реалізації важливих соціальних функцій.

Крім покращення взаємовідносин між різними етнічними групами, обміну досвідом та спілкування між представниками різних етносів, збереження самобутності українського народу, його історії, культури та традицій етнотуризм привертає увагу як внутрішніх, так і зарубіжних туристів, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності у туристично-рекреаційній сфері; разом з цим створюється можливість для окремої громади чи країни представити свою культурну спадщину та привабливість на міжнародному туристичному ринку, що сприяє розвитку туризму як одного з невід'ємних елементів економіки [134, с. 79].

Етнографічний туризм в якості пріоритетного напрямку може мати позитивний вплив на регіональний розвиток, збереження культурної спадщини та підвищення якості життя місцевого населення. Важливо забезпечити підтримку цього напрямку у державних програмах розвитку економіки та туризму, а також розробити сприятливе законодавство та створити економічні умови для розвитку етнографічного туризму як сталого та етичного бізнесу [133, с. 69].

Ефективне залучення туристично-рекреаційного потенціалу тісно пов'язане з розвитком туристичної інфраструктури. Ця інфраструктура сприяє взаємодії між господарюючими суб'єктами, забезпечує обіг товарів і

послуг, та служить ключовим показником бізнес-активності, якість підприємницького середовища та інвестиційну привабливість регіону [123, с. 178]. Інфраструктура в туристично-рекреаційній сфері охоплює широкий спектр об'єктів, включаючи готелі, ресторани, сільські садиби, транспортну інфраструктуру, комунікаційні мережі, медичні та оздоровчі заклади. Ці елементи інфраструктури сприяють підвищенню туристичної атрактивності регіону, залучаючи більшу кількість відвідувачів та стимулюючи економічне зростання.

Посилення туристичної інфраструктури сприяє не тільки підтримці підприємництва, але й сприяє соціальному прогресу, покращуючи якість життя місцевих жителів, а також залучає інвестиції та підвищує загальну задоволеність відвідувачів [88, с. 174-175].

Ключовими складовими інфраструктури в туристично-рекреаційному секторі є рекреаційно-виробнича, рекреаційно-побутова, та функціонально-спеціалізована інфраструктура. Рекреаційно-виробнича інфраструктура забезпечує фундаментальну матеріально-технічну базу, що включає природні ресурси та об'єкти, важливі для організації відпочинку та рекреаційних заходів, та сприяє технологічній кооперації між різними секторами економіки, забезпечуючи комплексний розвиток територій. Головна функція рекреаційно-виробничої інфраструктури полягає у створенні умов для постійного відтворення рекреаційного потенціалу на різних рівнях.

Рекреаційно-побутова інфраструктура має на меті забезпечення комфортного та здорового відпочинку туристів та включає різні компоненти, які забезпечують житлові умови, комунальні послуги, транспортні засоби, зв'язок, харчування та інші необхідні послуги для рекреаційної діяльності. Цей вид інфраструктури створює умови для комфортного перебування та задоволення потреб у відпочинку.

Функціонально-спеціалізована інфраструктура є важливою складовою рекреаційної індустрії, оскільки спрямована на відновлення фізичних та психологічних властивостей людини і включає санаторії, лікувально-

профілактичні заклади, а також заклади для загальнооздоровчого відпочинку, занять фізичною культурою та спортом. Зазначені інфраструктурні компоненти допомагають забезпечити якісний та різноманітний рекреаційний відпочинок для туристів, покращити їх фізичне та психологічне самопочуття, сприяють підтримці здоров'я та активному способу життя. Розвиток цих функціонально-спеціалізованих компонентів є важливим для задоволення потреб суспільства у здоровому відпочинку.

1.3. Методичні підходи до оцінки туристично-рекреаційного потенціалу

Велика різноманітність видів рекреаційної діяльності, в яких задіяно різні види природних ресурсів, ускладнюють методика розрахунку інтегральної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу певної території. Разом з цим, незважаючи на потужність туристично-рекреаційного потенціалу країни, регіону чи територіальної громади, найважливішим критерієм його корисності є економічна оцінка, тобто вміння якнайменше його витратити та отримувати максимальну віддачу, не завдаючи великої шкоди навколишньому середовищу. В ході оцінки потенціалу туристично-рекреаційної сфери неодмінним є врахування того факту, що рекреаційні ресурси, як основна складова туристично-рекреаційного потенціалу, дуже вразлива до дії зовнішніх факторів (стихійні лиха, пандемії, розвиток нових видів економічної діяльності, несумісних з існуванням рекреації, воєнні конфлікти та ін). До таких факторів слід віднести і кризу COVID-19 та воєнну агресію росії на території України. Повноцінна оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону має засновуватися на аналізі наступних основних факторів:

- природні чинники: це включає наявність та доступність бальнеологічних ресурсів, особливості рельєфу, ландшафту, водних об'єктів, лісових масивів тощо.

- економічні індикатори: аналізуються параметри готельного фонду, стан культурно-побутового обслуговування, наявність та якість інженерної і транспортної інфраструктури, а також рівень благоустрою.

- екологічні показники: включають оцінку чистоти повітря, води, наявність електромагнітного забруднення, шумове забруднення та радіаційний фон.

- архітектурно-естетичні аспекти: охоплюють існування природних заповідників, пам'яток архітектури, містобудування, археології, історії та культури, які можуть служити важливими туристичними атракціями.

Здебільшого у наукових дослідженнях оцінка економічного потенціалу природно-ресурсного регіону здійснюється шляхом агрегації показників економічної оцінки окремих видів природних ресурсів. Цей процес може ґрунтуватися на різних методологічних підходах, таких, як затратний, результативний, затратно-ресурсний, відтворювальний та рентний. До прикладу:

- затратний підхід враховує необхідні суспільні затрати праці для відтворення якісних і кількісних характеристик природних ресурсів, а також їх підготовку до використання у господарській діяльності. Цей підхід оцінює вартість ресурсів, враховуючи затрати, необхідні для їх експлуатації;

- результативний підхід оцінює економічну цінність окремих видів природних ресурсів на основі показників їх кінцевого використання, таких, як валовий дохід, додана вартість та прибуток. Цей підхід фокусується на оцінці ефективності використання ресурсів і вимірює їх внесок у господарські показники;

- затратно-ресурсний підхід поєднує витрати на освоєння природних ресурсів з доходом, отриманим від їх використання в господарській діяльності. Цей підхід враховує вартість інвестицій у розробку ресурсів і їх прибутковість;

- відтворювальний підхід враховує сукупні витрати, необхідні для відтворення відновлюваних природних ресурсів. Цей підхід орієнтований на

збереження ресурсів і вимірює вартість їх відновлення та підтримки на природних рівнях;

- рентний підхід базується на використанні диференціальної ренти першого роду і враховує споживчі характеристики окремих видів природних ресурсів; аналізований підхід оцінює вартість ресурсів, виходячи з їх унікальності та ринкового попиту [32].

Проблему оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів вперше було порушено у другій половині 60-х років ХХ століття представниками різних наукових шкіл рекреаційної географії. Г.Герасименко зазначає, що перші теоретичні дослідження, спрямовані на розробку методики інтегральної оцінки туристично-рекреаційних ресурсів територій, були проведені І. Сандру, Ю. Веденіним та М. Мирошниченком [102, с. 39], що здійснили значний внесок у розвиток наукових підходів до оцінювання туристичного потенціалу регіонів і розробку методології його вимірювання. Було визначено основні критерії та показники, які дозволяють оцінити різноманітні аспекти туристичного потенціалу, зокрема природні умови, культурно-історичні ресурси, інфраструктуру та інші фактори, що впливають на привабливість регіону для туристів.

У таблиці 1.3 здійснено узагальнення наукових підходів до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу.

У рамках наукових досліджень Ю.Шабардіна розроблено методичку діагностики рекреаційного потенціалу, яка передбачає комплексну оцінку на основі двох основних компонентів: перший стосується рекреаційної активності, який включає аналіз задоволення потреб населення у сферах оздоровлення, відпочинку, культурних та туристичних послуг; другий - аналіз рекреаційного потенціалу за допомогою показників, які відображають історико-культурну спадщину, природно-рекреаційні ресурси, інфраструктурні можливості, інноваційно-інвестиційний потенціал та стан довкілля. Важливо зазначити, що в даному методологічному підході

фінансові ресурси не розглядаються як окрема категорія, що впливає на функціонування рекреаційного потенціалу [130, с. 56].

Таблиця 1.3

Науково-методичні підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу

<i>Автор</i>	<i>Зміст підходу</i>
І. Сандру, Ю. Веденін, М. Мирошниченко	Визначено основні критерії та показники, що дозволяють оцінити різноманітні аспекти туристичного потенціалу, зокрема природні умови, культурно-історичні ресурси, інфраструктуру та інші фактори, що впливають на привабливість регіону для туристів [102, с. 39]
Ю. Шабардіна	Оцінювання та діагностику туристично-рекреаційного потенціалу пропонується здійснювати через призму двох складових: оцінку рекреаційної активності та оцінку рекреаційного потенціалу [130, с. 56]
І. Бережна	Туристично-рекреаційний потенціал оцінюється не лише з точки зору споживання рекреаційних ресурсів, але й з позиції їхнього виробництва, при цьому враховуючи інтереси усіх заінтересованих сторін [7, с. 368]
Л. Черчик, Н. Коленда	Для аналізу стратегічного потенціалу рекреаційних систем регіону рекомендується застосування п'яти груп показників, які включають оцінку природно-рекреаційних ресурсів, фінансових можливостей, інфраструктурної забезпеченості, трудових ресурсів та екологічного стану регіону. Ці показники служать базою для розробки прогнозів, використовуючи графоаналітичні моделі, які дозволяють оцінити потенціал рекреаційної системи [129, с. 65]

- В. Мацола Оцінка потенціалу туристично-рекреаційного комплексу регіону має здійснюватися як за натуральними показниками, що включають запаси ресурсів та їх продуктивну спроможність задовольняти кількісний рекреаційний попит населення, так і за вартісними показниками [87, с. 13].
- Д. Стеченко,
І. Безуглий Пропонується дослідження рекреаційного потенціалу здійснювати у два етапи, перший передбачає виділення рекреаційного потенціалу території (РПТ), другий – аналіз компонентної структури РПТ, у т.ч. природних і культурно-історичних рекреаційних ресурсів регіону [121, с. 69]
- І. Зелінський Процес оцінки складається з чотирьох етапів: на першому етапі проводиться аналіз природного потенціалу регіону, що може бути використаний для рекреаційних цілей; другий етап передбачає оцінку використання цього природного потенціалу для рекреаційних потреб; третій етап включає аналіз стану та використання рекреаційно-оздоровчих закладів і відповідної інфраструктури в регіоні; на четвертому етапі оцінюється загальна ефективність рекреаційно-оздоровчої діяльності у регіоні [39, с. 29]
- О. Самко Оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу повинно відбуватися на основі інтегрального методу, шляхом оцінки визначених складових, у т.ч. інфраструктурної, інтелектуальної, культурно-історичної та інформаційної [113, с. 130]

**розроблено автором*

Науковий підхід І. Бережної акцентує на оцінці потенціалу з точки зору споживачів і виробників рекреаційних послуг, при цьому враховуються інтереси всіх зацікавлених сторін. Цей метод дає змогу об'єктивно аналізувати різні аспекти рекреаційного потенціалу [7, с. 368]. Л. Черчик і Н. Коленда, аналізуючи стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону, пропонують застосовувати комплексний підхід, використовуючи п'ять груп показників: природно-рекреаційні, фінансові, інфраструктурні, трудові та екологічні. Автори рекомендують використання графоаналітичної моделі, зокрема графічної форми «шестикутника», для прогнозування розвитку потенціалу [129, с. 65].

В. Мацола оцінює потенціал туристично-рекреаційного комплексу регіону, використовуючи як натуральні, так і вартісні показники. Він виділяє натуральні ресурси, такі як запаси і продуктивна спроможність, які визначають кількісний рекреаційний попит населення. Водночас економічна оцінка потенціалу базується на аналізі існуючих і перспективних центрів відпочинку, туризму та оздоровлення з урахуванням вартості наданих рекреаційно-туристичних послуг [87, с. 13].

За методикою Д. Стеченко, аналіз рекреаційного потенціалу вимагає двоетапного підходу. Спочатку необхідно окреслити рекреаційний потенціал території (РПТ) як єдину цілісну одиницю, визначити його територіальні межі та включити до аналізу лише ті природні та культурно-історичні об'єкти, які вже використовуються або мають потенціал для рекреаційного використання. На другому етапі проводиться детальний аналіз складових РПТ, зокрема, природних та культурно-історичних ресурсів з точки зору їх важливості для розвитку різних видів рекреації і внеску в економіку регіону [121, с. 69]. І. Зелінський розробив чотирьохетапний методичний підхід до оцінки рекреаційного потенціалу. Перший етап передбачає оцінку природного потенціалу регіону з метою використання його для рекреації. На другому етапі аналізується, наскільки ефективно використовується цей природний потенціал. Третій етап включає оцінку стану і використання

інфраструктури рекреаційно-оздоровчих закладів у регіоні. Четвертий етап зосереджується на оцінці загальної ефективності рекреаційно-оздоровчих заходів в регіоні. Під час аналізу важливо враховувати не тільки природні та культурні, але й фінансові, трудові, матеріально-технічні ресурси, оскільки вони визначають якість рекреаційних послуг і конкурентоспроможність регіону [39, с. 29].

Заслуговує на увагу дослідження О.Самка, який пропонує здійснювати оцінку туристичного потенціалу за допомогою інтегрального методу, шляхом оцінки визначених складових, зокрема: інфраструктурної, інтелектуальної, культурно-історичної та інформаційної [113, с. 131]. Зокрема, в сучасних умовах соціально-економічного розвитку, саме інформаційна складова оцінки туристично-рекреаційного потенціалу набуває першочергового значення, зокрема поширення набуло використання GIS-технологій, що забезпечують максимальну автоматизацію системи оцінювання та на основі картографічного способу дозволяють представляти результати оцінки.

Деякі дослідники рекомендують використання методики ресурсно-туристичного рейтингу для адміністративно-територіальних одиниць, що включає оцінювання якісних та кількісних характеристик кожного блоку туристично-рекреаційних ресурсів територій, виражених у умовних балах. Ці оцінки в подальшому складаються в загальний рейтинг туристичних територій [102, с. 37-44]. У рамках запропонованої моделі, після проведення оцінки, класифікації та районування територій, одним із ключових етапів є створення кадастру туристичних територій, що є важливим елементом для структурування та формалізації результатів оцінки [102, с. 38]. Цей підхід до систематизації інформації про туристичні ресурси базується на їх комплексній економіко-екологічній оцінці та передбачає розробку кадастру туристичних ресурсів, що включає класифікацію і районування туристичних територій.

Найбільш простим і зрозумілим способом представлення результатів оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу громади, регіону чи території є метод ранжування. Цей метод дозволяє визначати конкурентні позиції територій шляхом ранжування основних критеріїв їхньої туристично-рекреаційної діяльності. Регіон, який найкраще забезпечений туристично-рекреаційними ресурсами, визначається за найменшою або найбільшою сумою рангів, залежно від того, чи мінімальний, чи максимальний ранг вважається кращим. Сума рангів, присвоєних експертами конкретному регіону за всі обрані показники, дозволяє визначити його позицію серед інших регіонів. До ключових показників аналізу зазвичай належать: площа природних рекреаційних ресурсів, кількість об'єктів культурно-історичної спадщини, наявність інфраструктурних об'єктів, рівень обслуговування, ціновий рівень, транспортна доступність, екологічна рівновага, рівень безпеки. Зокрема, дослідження туристично-рекреаційного потенціалу західних регіонів України включало використання коефіцієнта кореляції для виявлення взаємозв'язку між кількістю об'єктів туристичної інфраструктури, таких як готелі, і чисельністю осіб, що в них проживають, площею забудованих територій, обсягом наданих послуг у сфері туризму, середньомісячною заробітною платою та кількістю туристів [74, с. 281-282].

Відповідно до методики С. Запотоцького [34, с. 72-79] розрахунок інтегрального показника стану регіональних туристично-рекреаційних комплексів за усіма обраними ознаками здійснюється за формулою:

$$A = \sum_{j=1}^n a_j x_j,$$

де:

A – інтегральний показник стану регіональних рекреаційних комплексів;

a_j – значущість кожної ознаки;

j – чинник конкурентоспроможності (потенціалу) регіональних туристично-рекреаційних комплексів;

x_j – параметричний індекс ознаки;

n – кількість ознак.

Загалом методичний підхід до аналізу й оцінки туристично-рекреаційного потенціалу передбачає:

- застосування системного підходу до визначення туристично-рекреаційного потенціалу;

- аналіз та оцінку всіх компонентів туристично-рекреаційного потенціалу, в т.ч. природно-ресурсної, історико-культурної та інфраструктурної компоненти;

- застосування експертних та бальних методів, рейтингової оцінки та інших методів, які були б спроможні враховувати специфіку конкретного регіону чи території [74, с. 285-286].

Проведений аналіз засвідчив, що, незважаючи на наявність численних підходів та розробок, на сьогоднішній час не існує єдиної загальновизнаної методики оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу як на локальному, так і на міжнародному рівні. На нашу думку, оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу є комплексним поняттям, що повинно здійснюватися у кілька етапів (рис. 1.4).

Як видно з рис. 1.4, процес оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу передбачає здійснення семи послідовних етапів, зокрема:

- перший етап передбачає формулювання мети та постановку цілей оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу;

- другий етап полягає у визначенні об'єкта та суб'єкта оцінювання (окремий регіон чи територія, туристична локація, оздоровчий комплекс чи курортна зона тощо);

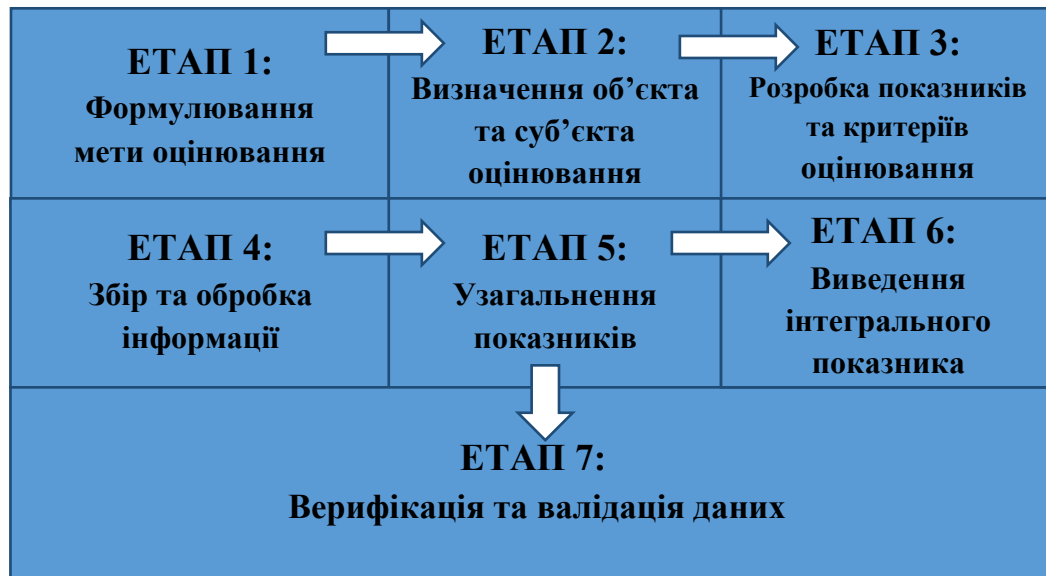

Рис. 1.4. Етапи оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу*

**розроблено автором на основі [102, с. 41]*

- третій етап передбачає розробку показників та критеріїв оцінювання, відповідно до яких здійснюватиметься поточний аналіз та кінцева оцінка туристично-рекреаційного потенціалу аналізованого об'єкта;
- четвертий етап полягає у проведенні збору та обробки інформації, зокрема на основі статистичного аналізу, проведенні соціологічного моніторингу чи опитування населення, роботи з органами влади на локальному та регіональному рівні з метою формування відповідної інформаційної бази для проведення якісної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу аналізованого об'єкта;
- п'ятий та шостий етап є узагальнюючими і передбачають підбиття підсумків оцінювання та виведення єдиного інтегрального показника, що відображає рівень туристично-рекреаційного потенціалу;
- сьомий етап – завершальний, що передбачає верифікацію та валідацію даних, одержаних у ході проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу, зокрема підтвердження, виявлення і демонстрування відповідності/невідповідності одержаних результатів очікуваним вимогам.

Висновки до розділу 1

Дослідження підтвердило відсутність уніфікованого підходу до визначення категорії "туристично-рекреаційний потенціал" як у вітчизняній, так і в міжнародній науковій літературі. Багато дослідників під час аналізу цієї категорії фокусуються на оцінці наявних ресурсів, які формують базу потенціалу об'єкта, а також на визначенні умов, необхідних для його розвитку та оптимального використання.

Теоретико-методичний аналіз туристично-рекреаційного потенціалу засвідчив, що досліджувана категорія є комплексним поняттям, що включає природно-рекреаційний, людський та історико-культурний потенціал, а невід'ємною складовою його дослідження є аналіз умов та середовища функціонування суб'єктів туристичного бізнесу, особливо у кризових умовах господарювання. У дослідженні визначено, що розвиток туристично-рекреаційної індустрії та її суб'єктів переважно залежить від таких стимулюючих факторів, як наявність природних ресурсів, географічне положення туристичних підприємств, розвиток інфраструктури, а також підтримка з боку держави та регіональних органів управління. З іншого боку, ряд деструктивних факторів впливає на згадану сферу, зокрема форс-мажорні події та кризові явища в економіці на мікро- та макрорівнях. Серед них варто виділити пандемію COVID-19 та війна, які суттєво ускладнили умови функціонування туристичного бізнесу.

Дослідженням підтверджено, що різноманітність напрямів рекреаційної діяльності, в яких задіяні різні види природних ресурсів, ускладнюють методику розрахунку інтегральної оцінки аналізованого потенціалу, що передбачає застосування агрегованого підходу до цього процесу та реалізацію послідовних етапів, вагомість кожного з яких відіграє ключову роль при оцінюванні туристично-рекреаційного потенціалу.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ КРИЗИ

2.1. Економічний аналіз та оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Закарпатська область, розташована у географічному серці Європи та межуючи з чотирма європейськими державами, займає стратегічно вигідне місце, що сприяє розвитку різноманітних форм туристичної активності. Регіон володіє значними рекреаційними ресурсами, які створюють основу для бальнеологічних і кліматичних курортів із різноманітними санаторно-оздоровчими установами. Закарпаття, як частина Карпатського регіону, вирізняється своїми природно-ресурсними можливостями та довголітнім досвідом у рекреаційній діяльності, що робить його одним з провідних центрів розвитку туристично-рекреаційної індустрії в Україні. Екологічно унікальна система області з різноманітним рельєфом і кліматичними умовами додатково сприяє цьому.

Туристично-рекреаційний потенціал регіону включає природні, культурні, етнічні та історичні ресурси, розвинену туристичну інфраструктуру, а також господарські суб'єкти, здатні залучати інвестиції в туристичний сектор.

Природні рекреаційні ресурси включають фактори, такі як благоулюбні кліматичні умови, наявність джерел мінеральних вод з лікувальними властивостями, лікувальні грязі, а також унікальні гідрологічні та ландшафтні характеристики території. Історико-культурні рекреаційні ресурси включають культурні пам'ятки, історичні та архітектурні об'єкти, а також етнографічні особливості регіону, які сприяють задоволенню потреб в пізнавально-культурній рекреації. Соціально-економічні рекреаційні ресурси відносять до матеріально-технічної бази рекреаційних об'єктів, елементів

матеріального виробництва, що обслуговують рекреаційні потреби, а також до інфраструктурних об'єктів та трудових ресурсів, залучених у рекреаційну індустрію.

Серед найцінніших природних ресурсів Закарпаття вирізняються бальнеологічні ресурси, зокрема лікувальні мінеральні води різних типів, які відомі своєю унікальною лікувальною дією. Закарпаття має провідні позиції в Україні за кількістю та якістю цих вод. Однак регіон не має родовищ лікувальних грязей та озокериту.

У регіоні документовано понад 700 місць прояву мінеральних вод, які входять до складу 67 ключових родовищ і представляють 30 різних типів. З 609 населених пунктів області, мінеральні води є в 235. В Закарпатті також зареєстровано близько 50 джерел термальних вод, більшість з яких знаходяться в низинних районах [76, с. 24].

Від загальної кількості родовищ України, зареєстрованих у державному Кадастрі, 18,8% припадає на Закарпатську область. Із досліджених типів мінеральних вод, 27% становлять вуглекислі хлоридні натрієві води, 22% — вуглекислі хлоридно-гідрокарбонатні та гідрокарбонатно-хлоридні натрієві, 18% — вуглекислі гідрокарбонатні натрієві, 15% — вуглекислі гідрокарбонатні натрієво-кальцієво-магнієві металеві, а також 6% кожного з сульфідних, миш'якових і кремнієвих вод. Частина родовищ має унікальні характеристики, їх води відповідають таким типам, як Єсентуки чи Боржомі, та конкурують з відомими водами Чехії, Польщі та Франції [91].

Закарпатська область має декілька відомих родовищ мінеральних вод, серед яких Полянське, Плосківське, Голубинське, Сойминське, Келечинське та Шаянське. З 21 типу мінеральної води, зареєстрованої в Україні як питна, багато з них знаходяться саме тут. Встановлені запаси мінеральних вод області, що складають 3197.4 кубічних метрів на добу, минулого року використовувалися лише на 12,6%. Загальний обсяг мінеральних вод, що

видобувається в Закарпатті, становить більше половини (51%) від загальних запасів мінеральних вод Карпатського регіону України.

Багаті запаси лікувальних мінеральних вод і сприятливі природно-кліматичні умови сприяють розвитку бальнеологічних і кліматичних курортів у регіоні.

На базі наявних рекреаційних ресурсів і розвиненої мережі санаторно-курортних, лікувально-оздоровчих і туристичних закладів в Закарпатській області виокремлюють десять курортно-рекреаційних зон, включно з Ужгородською, Мукачівською, Великоберезнянсько-Перечинською, Міжгірсько-Воловецькою, Свалявською, Іршавською, Берегівською, Хустсько-Виноградівською, Тячівською та Рахівською зонами.

Бальнеологічний потенціал курортно-рекреаційних зон Закарпаття у подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Бальнеологічні ресурси курортно-рекреаційних зон Закарпатської області, од. [76, с. 26]

Курортно-рекреаційні зони	Всього водопроявів	Природні мінеральні джерела	Штучні Свердловини
Ужгородська	36	8	28
Мукачівська	35	8	27
Великоберезнянсько-Перечинська	66	38	28
Міжгірсько-Воловецька	121	94	27
Свалявська	94	17	77
Іршавська	27	10	17
Берегівська	52	0	52
Хустсько-Виноградівська	91	42	49
Тячівська	67	46	21
Рахівська	149	104	38

Дані таблиці 2.1 вказують що регіон має значні запаси природних мінеральних джерел та штучно створених свердловин, проте більшість із них застаріла технічно та має обмежений відсоток експлуатації, що свідчить про

необхідність їх оновлення та модернізації. З числа родовищ вуглекислих хлоридно-гідрокарбонатних, натрієвих та кальцієво-натрієвих вод особливо важливими є Гірськотисівське (с. Кваси, Рахівський район) і Сойминське родовище. Затверджені експлуатаційні запаси цих родовищ складають 301 м³/добу, що відкриває можливості для розвитку курортного комплексу на їх базі. Наразі в Гірськотисівському родовищі діє санаторій «Гірська Тиса». Сойминське родовище, розташоване у с. Сойми Хустського району, є одним з найбільших родовищ вуглекислих хлоридно-гідрокарбонатних кальцієво-натрієвих вод і відоме своїм глибоким заляганням водоносних горизонтів [16, с. 93].

Експлорація прогнозних ресурсів підземних вод в Україні загалом є недостатньою – лише 26%. Для Закарпатської області цей показник трохи вищий і становить 32%. З усієї кількості прогнозованих ресурсів підземних вод (ПРПВ) експлуатаційні запаси було розвідано та затверджено у кількості 344,10 тис. м³ на добу. Експлуатаційні запаси підземних вод визначаються на основі геологічних даних як обсяг води, що може бути ефективно і безпечно використаний згідно з техніко-економічними критеріями та вимогами до якості води для конкретних потреб [119, с. 48].

Розробка прогнозних ресурсів підземних вод найінтенсивніша в густонаселених районах Закарпатської області з великим економічним потенціалом, особливо на прикордонних територіях з високорозвиненою промисловістю. Експерти вказують, що експлуатаційні ресурси мінеральних вод складають близько 10 тис. м³ на добу, представляючи 20 типів вод, які використовуються в бальнеології та для промислового розливу. Ресурси теплоенергетичних вод, що також мають лікувальні властивості, оцінюються в близько 50 тис. м³ на добу. Станом на 2022 рік, мінеральні води були розвідані на 38 ділянках, з яких було видано 43 ліцензії. Загальний обсяг розвіданих запасів становить 4215,0 м³ на добу. Зокрема, Березівське та Косинське родовища термальних вод активно розробляються, де балансові

запаси Березівського родовища складають 0,871 тис. м³ на добу, а теплоенергетичні води отримали 6 ліцензій [29].

Не можна заперечувати важливість доступу до комплексної інформації про рекреаційну інфраструктуру для об'єктивного аналізу сфери лікувально-оздоровчого туризму. Це включає наявність санаторіїв, курортних комплексів і подібних установ. Варто зазначити, що з 2018 року Головна служба статистики України припинила збір даних про такі заклади. Туристичні сайти не завжди подають достовірну інформацію: є невідповідність у заявлених та реальних послугах; просуваються заклади, які вже не функціонують; відсутня інформація про заклади державної форми власності. Офіційні сайти у ряді закладів відсутні, інформація на діючих сайтах не завжди відповідає дійсності: часто заклад позиціонує себе як санаторій, не надаючи лікувальних послуг.

Наразі мережа санаторно-курортних та оздоровчих закладів Закарпаття включає 22 заклади, які в таблиці 2.2 наведено відповідно до лікувально-оздоровчого районування області, яке використовувалося у статистичних бюлетенях.

Згідно з даними таблиці 2.2, найбільша кількість діючих санаторно-курортних закладів зосереджена у Свалявській та Хустсько-Виноградівській зонах, де функціонує по сім закладів у кожній. Натомість, у Рахівській, Іршавській та Міжгірсько-Воловецькій зонах таких закладів лише по одному.

У гірських територіях Закарпаття розташовані такі відомі бальнеологічні та бальнео-кліматичні курорти як Поляна, Сойми, Кваси, Синяк, Голубине, Шаян, Чинадійово, Верховина, Плоске та інші. Розвиток цього напрямку у санаторно-курортній індустрії вимагає суттєвих державних інвестицій для оновлення наявних та створення нових оздоровчих установ.

Слід зазначити, що починаючи з 2020 року не здійснюється збір статистичної інформації по санаторно-курортних закладах ні управлінням статистики, ні адміністративними органами влади.

Діючі санаторно-курортні заклади Закарпаття

Назва лікувально-оздоровчої зони	Назва закладу
Ужгородська	Санаторний комплекс «Деренівська купіль»
	КНП Закарпатський обласний дитячий санаторій «Малятко» Закарпатської обласної ради
	Санаторно-оздоровчий комплекс «Термал Стар»
Мукачівська	ДП «Санаторій «Синяк» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»
	ДП «Клінічний санаторій «Карпати» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»
Міжгірсько-Воловецька	ДП «Санаторій «Верховина» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»
Свалявська	Санаторій «Сонячна долина»
	Рекреаційно-лікувальний комплекс «Solva Resort & SPA»
	ДП «Санаторій «Сонячне Закарпаття» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»
	Санаторій «Поляна»
	Санаторій «Квітка полонини»
	Санаторій «Кришталеве джерело»
	Санаторій «Сонячний»
Іршавська	Санаторій «Боржава»
Хустсько-Виноградівська	ДП Санаторій «Шаян» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»
	Медичний реабілітаційний центр «Шаян» МВС України
	Санаторій «Карпатія»
	Санаторій «Теплиця»
	Оздоровчий СПА-комплекс «Трембіта»
	ДП «Дитячий багатопрофільний санаторій «Байлово» 1111 Київ-Хуст
	Санаторії «Орлине гніздо»
Рахівська	Санаторій «Гірська Тиса»

В рамках спеціалізованої інфраструктури розміщення функціонують санаторії, дитячі оздоровчі заклади, пансіонати, будинки відпочинку тощо. Найбільша кількість таких закладів сконцентрована у таких районах: Тячівщина має 31,0%, Свалявщина – 16,7%, Мукачівщина – 9,5%, а Хустщина, Ужгородщина і Виноградівщина – по 7,1%, Берегівщина та Міжгірщина – по 4,8%.

Якщо порівняти кількість санаторно-курортних закладів Закарпаття, то за цим показником регіон посідає друге місце серед всіх областей Карпатського регіону (рис. 2.1).

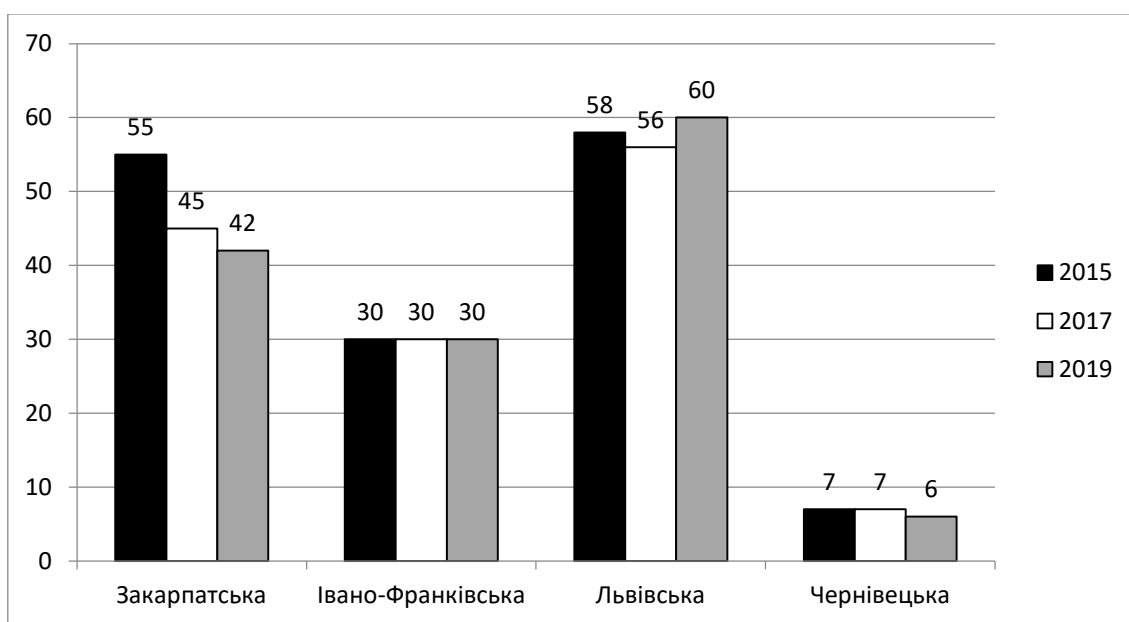

Рис. 2.1. Кількість спеціалізованих засобів розміщування по Карпатському регіону у 2015-2019 рр., од. [28]

Як видно із рис. 2.1, найбільша кількість спеціалізованих засобів розміщення припадає на Львівську область, яка протягом аналізованого періоду єдина з областей мала тенденцію до зростання цих закладів, що відбувалося на фоні загального зниження цих закладів загалом по регіону і по інших трьох областях. Такі тенденції мають прямий кореляційний зв'язок з їх місткістю, що відображено на рисунку 2.2.

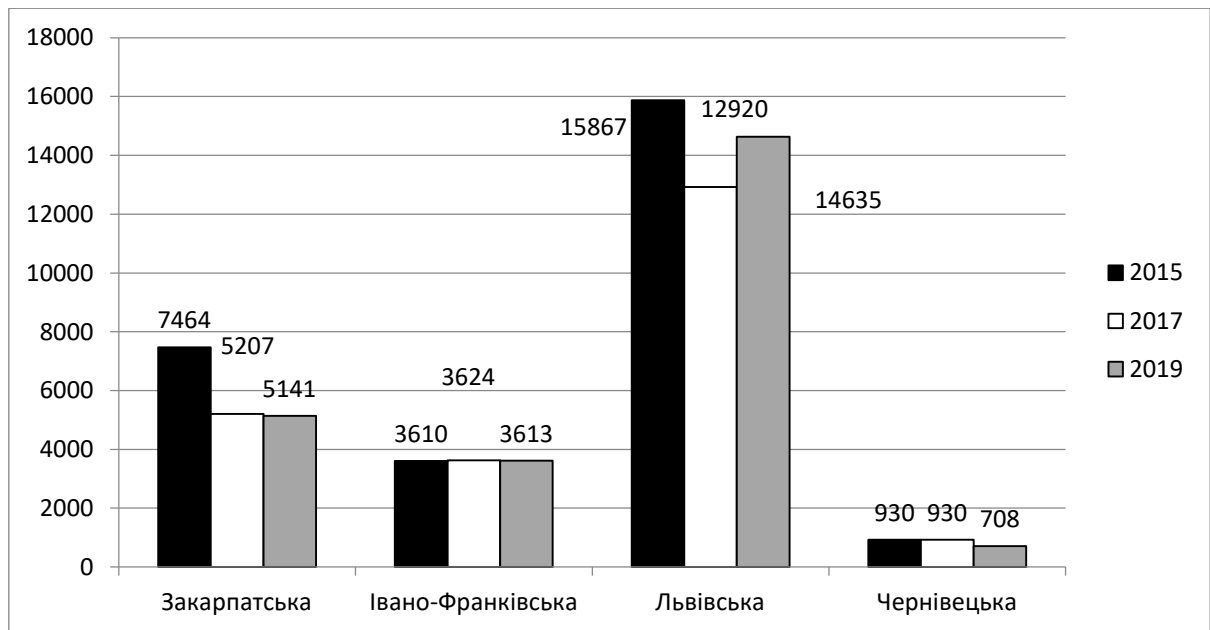

Рис. 2.2. Місткість спеціалізованих засобів розміщування по Карпатському регіону у 2015-2019 рр., од. [28]

Рис. 2.2 засвідчує кореляційний зв'язок із загальною кількістю зазначених засобів по регіону, адже місткість спеціалізованих засобів розміщування Львівської області майже вдвічі вища, ніж Закарпатської. Це при тому, що кількість таких закладів майже однакова.

Як видно із рис. 2.3, наслідком зазначених тенденцій є те, що в Закарпатській області було розміщено у спеціалізованих засобах вдвічі менше осіб, ніж у Львівській, що говорить про порівняно меншу привабливість і гірші можливості щодо залучення додаткових туристичних потоків.

У разі створення сприятливих економічних умов, значні запаси мінеральних вод можуть привернути увагу інвесторів до реалізації таких проєктів:

- оновлення та модернізація наявних санаторно-курортних комплексів;
- створення термальних басейнів, водолікарень, та інших закладів оздоровлення;
- зведення сучасних дитячих оздоровчих та туристичних комплексів;

- будівництво комплексів для відпочинку та оздоровлення, таких як аквапарки, спа-центри, велнес-готелі.

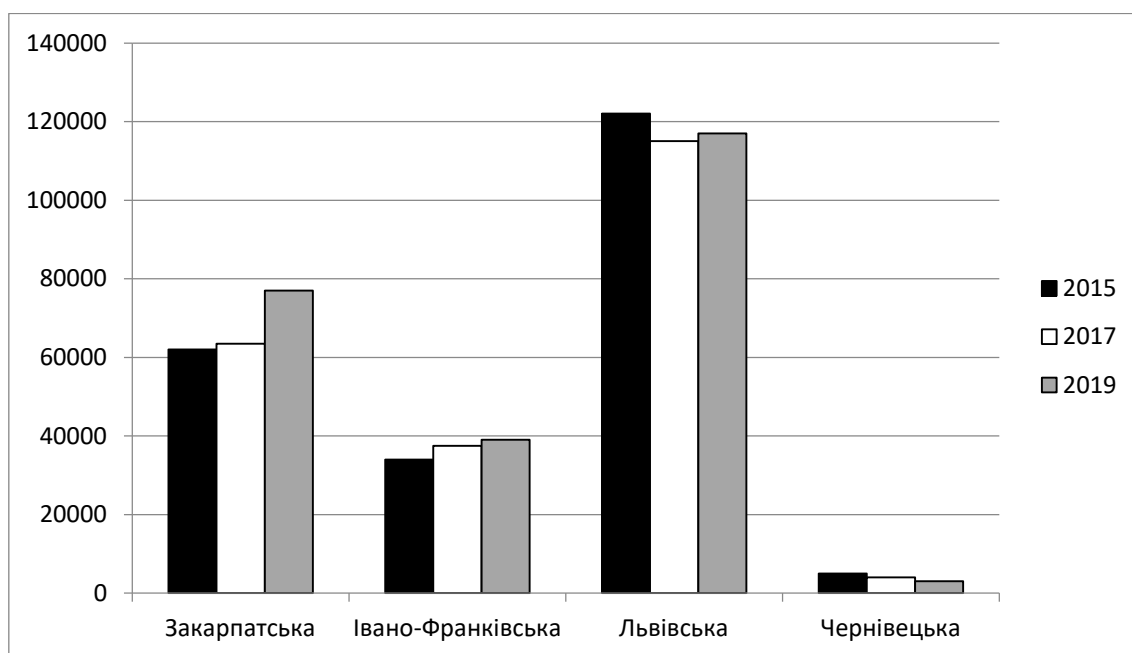

Рис. 2.3. Кількість розміщених у спеціалізованих засобах розміщування по Карпатському регіону, осіб [28]

Державні ініціативи щодо бальнеологічних ресурсів мають розпочинатися з паспортизації свердловин і джерел, контролю за дотриманням природоохоронного законодавства туристичним бізнесом. Також важливим є дослідження міжнародного досвіду використання термальних вод для розвитку туристично-рекреаційної індустрії, особливо у європейських країнах з розвинутим термальним туризмом.

Розвиток санаторно-курортної галузі вимагає інтегрованої підтримки та співпраці у рамках загальної туристичної індустрії України. Курортно-лікувальний сегмент визначається як ключовий напрямок у стратегії розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, стаючи однією з найбільш стабільних частин туристичного ринку країни. Якісні та кількісні показники наявних лікувальних ресурсів є фундаментом для створення інноваційних туристичних продуктів. Проте, сучасна матеріально-технічна база потребує значних інвестицій для розширення та модернізації існуючих курортів, а

також дослідження і розробки нових. Інвестиційні програми, спрямовані на приваблення внутрішніх та зовнішніх інвесторів, мають відіграти ключову роль. Важливим є також регулювання забудови курортних територій, розробка довгострокових планів їх розвитку, а також забезпечення економічного і фінансового фонду для їх ефективного функціонування і приватизації.

Лісові ресурси Закарпаття відіграють значущу роль як рекреаційні ресурси регіону. Практично всі ліси області, окрім тих, що знаходяться в заповідниках, доступні для використання в рекреаційних та туристичних цілях. Особливе навантаження несуть ліси, що мають рекреаційне призначення, включаючи міські ліси, лісопарки, ліси зелених зон відпочинку та ліси в санітарно-охоронних зонах курортів та вздовж туристичних маршрутів міжнародного та національного значення. Курортні ліси здійснюють ключові захисні, санітарно-гігієнічні та рекреаційні функції: вони допомагають підтримувати дебіт мінеральних джерел та створюють оптимальні умови для лікування та відпочинку. У регіоні курортні ліси розташовані навколо всіх санаторіїв і курортних комплексів, існує значна площа курортних лісів, особливо біля курортів "Поляна", "Сонячне Закарпаття" і "Квітка полонини", загалом близько 2,6 тис. га. [77].

Лісові та біологічні ресурси Закарпаття активно використовуються для розвитку пішохідного туризму, де розробляються захоплюючі екологічні маршрути. Велосипедний туризм виступає як альтернативний напрям, що зазнав значної популярності у багатьох європейських країнах..

Туристично-рекреаційний потенціал регіону також охоплює водні ресурси: річки, озера, ставки, водосховища та водоспади, які привабливі для рекреаційних та туристичних активностей. В області протікає 9 426 річок загальною довжиною 19 723 км. Різноманіття озер регіону, які класифікуються за походженням на льодовикові (Бребенескул, Драгобратське, Нижнє), вулканічні (Липовецьке, Синє) та завальні (Синевир, Озірце), робить їх важливими туристичними атракціями, особливо гірські

озера. Найбільшим є озеро Синевир – популярний туристичний об'єкт, що знаходиться в межах Національного природного парку «Синевир». В області налічується 9 водосховищ і 59 ставків. Загальний об'єм усіх штучних водосховищ 60,5 млн. куб. м, площа водного дзеркала становить 1,56 тис. га.

Закарпаття, регіон з багатими спелеоресурсами, включає численні Карпатські печери, з яких більшість доступна тільки для досвідчених спелеологів. Лише обмежена кількість цих печер доступна для загального відвідування без спеціального обладнання. Одним із видатних об'єктів для спелеологічної діяльності є карстова печера біля села Мала Уголька у Тячівському районі з її прозорими стінами і загальною довжиною більше 670 метрів.

Закарпаття також відоме своєю розгалуженою мережею природно-заповідних територій. В області функціонує Карпатський біосферний заповідник та три національні природні парки: "Карпатський", "Синевир" та "Ужанський". Крім цього, регіон має багато заказників та природних пам'яток різного рівня. Загальна площа природно-заповідного фонду становить 182 384 гектари, або 13,94% від площі області, включаючи 459 об'єктів: 1 біосферний заповідник, 3 національні природні парки, 1 регіональний ландшафтний парк, 19 заказників загальнодержавного значення, 49 заказників місцевого значення, 9 заповідних урочищ, 1 ботанічний сад загальнодержавного значення, 2 дендрологічні парки місцевого значення, 1 парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, 34 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення, 9 пам'яток природи загальнодержавного значення, 329 пам'яток природи місцевого значення [38, с. 237].

Важливе місце в інфраструктурі туристично-рекреаційної галузі займають колективні засоби розміщування, які включають готелі, аналогічні засоби розміщування, засоби розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання (хостели, будинки та бази відпочинку, пансіонати, турбази), кемпінги та ін.

Під час туристичної подорожі туристи мають досить широкий вибір місць для тимчасового проживання, однак найбільш популярним видом розміщення туристів є готелі та аналогічні колективні засоби розміщування. Слід зауважити, що з 2018 року статистикою обліковуються тільки колективні засоби розміщування, створені юридичними особами. Динаміку кількості колективних засобів розміщування, їх місткості та кількості розміщених осіб наведено нижче (табл. 2.3).

Як бачимо динаміка чисельності закладів у аналізованому періоді мала неоднозначні тенденції. Так, до 2020 року їх чисельність постійно зростала, в той же час в останньому аналізованому році їх кількість суттєво зменшилася, що в кінцевому результаті дало скорочення аналізованого показника більше, ніж на 10 відсотків за весь аналізований період і майже на 19 відсотків порівняно з попереднім звітним роком. це все відбилося і на кількості розміщених у них туристів, чисельність яких у 2020 році через пандемію та карантинні обмеження суттєво скоротилося – порівняно з 2020 роком скорочення становило близько 46%, а за весь період – більше, ніж на половину. І це все при тому, що кількість ліжко-місць у готелях протягом аналізованого періоду хоч і не суттєво, проте зросло.

Таблиця 2.3

**Динаміка кількості колективних засобів розміщування (юридичних осіб)
та кількості розміщених у них осіб у Закарпатській області
у 2018-2020 рр. [120, с. 341]**

	2018	2019	2020	Приріст/ скорочення, %
Кількість колективних засобів розміщування, од.	54	59	48	-11,1
Кількість місць, од.	3748	4672	3905	4,2
Кількість розміщених, осіб	114619	102410	47266	-58,8

Згідно з офіційною статистичною інформацією, на території області у 2020 році функціонувало 48 таких підприємств, створених юридичними особами. Четверта частина з яких зосереджена у місті Ужгород, а більше третини цих закладів – в Ужгородському районі (36,2%). Трохи менше третини (31,3%) припадає на Мукачівський район (рис. 2.4).

Дані, відображені на рис. 2.4, вказують на те, що у 2020 році кількість колективних засобів розміщування у загальному по області скоротилася на 19%, і переважно за рахунок скорочення в Ужгородському районі. Однак, зважаючи на суб'єктивність отриманої інформації та відсутність її повного обсягу по окремих районах, можна вважати, що ця кількість більша.

Як видно із рис. 2.4, якщо розглядати кількість закладів розміщення по районах, не беручи до уваги Ужгородський і Мукачівський (оскільки таких закладів найбільше в Ужгороді та Мукачеві), то найкращою серед

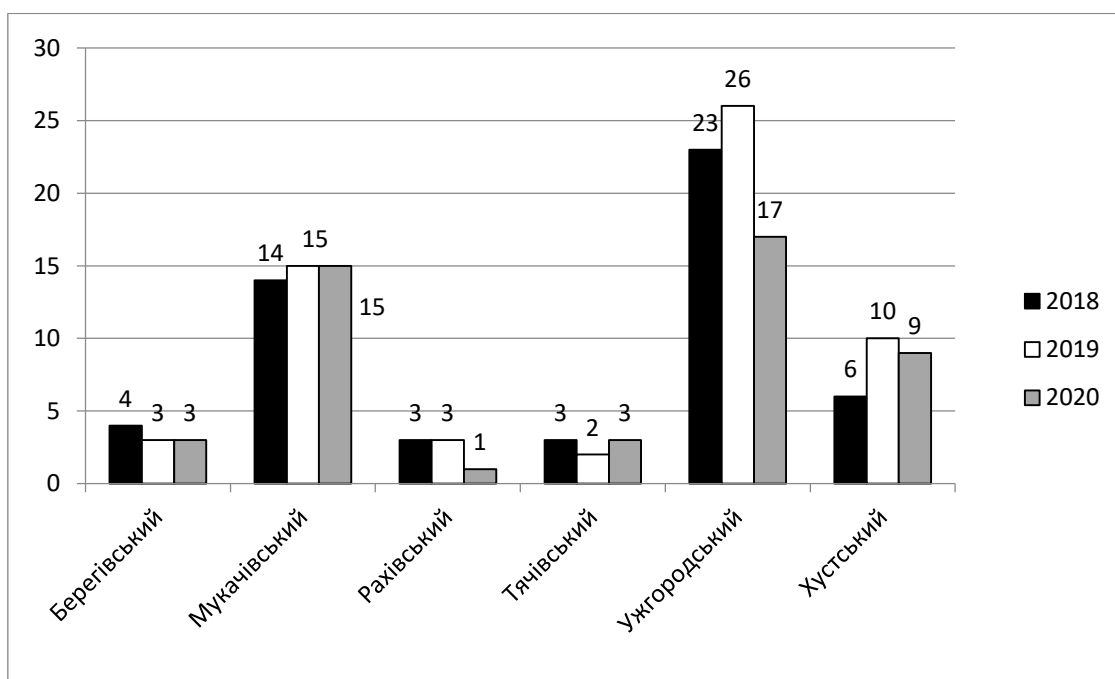

Рис. 2.4. Динаміка кількості закладів розміщення по районах Закарпатської області у 2018-2020 рр., од. [120, с. 367]

інших районів області є ситуація у Хустському районі – майже п’ята частина загальнообласного показника. Майже повна відсутність закладів розміщення для туристів у Рахівському районі вказує на неповність та невідповідність статистичної інформації реальним показникам, оскільки саме тут розміщено найбільш відомі гірськолижні курорти регіону (Драгобрат, неподалік Буковель), де зосереджена значна кількість готельно-ресторанних об’єктів та інших об’єктів туристичної сфери (зелені садиби, агрооселі, кемпінги, глемпінги тощо).

З наукової точки зору великий інтерес викликає аналіз туристичної інфраструктури по Західному регіону України, адже Карпатська екосистема є спільною для цих областей, що сприяє їх популярності серед туристів.

Щодо кількості колективних засобів розміщування (а саме готелів та аналогічних засобів розміщування) по Карпатському регіону, то розподіл виглядає так (рис. 2.5).

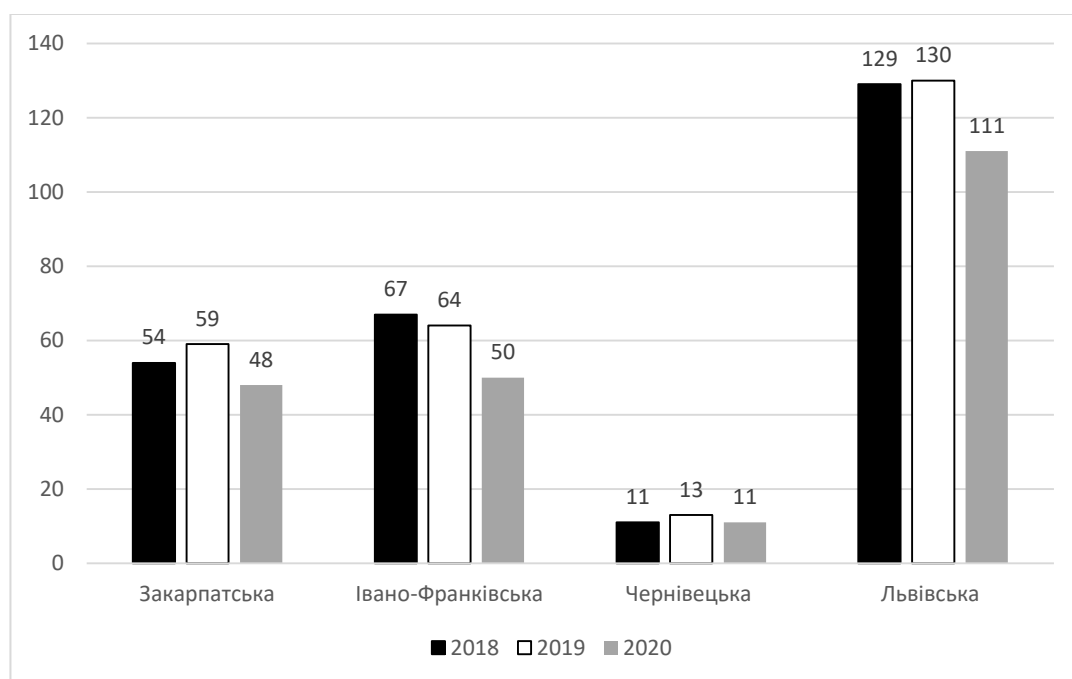

Рис. 2.5. Динаміка кількості колективних засобів розміщування по Західному регіону України, од. [28]

Як видно з рис. 2.5, за кількістю колективних засобів розміщування Закарпатська область займає третє місце, значно відстаючи за даним

показником від Львівської області і знаходячись практично на одному рівні з Івано-Франківською. Така ситуація повністю відображається і корелюється з показником кількості прийнятих туристів у цих закладах (рис. 2.6).

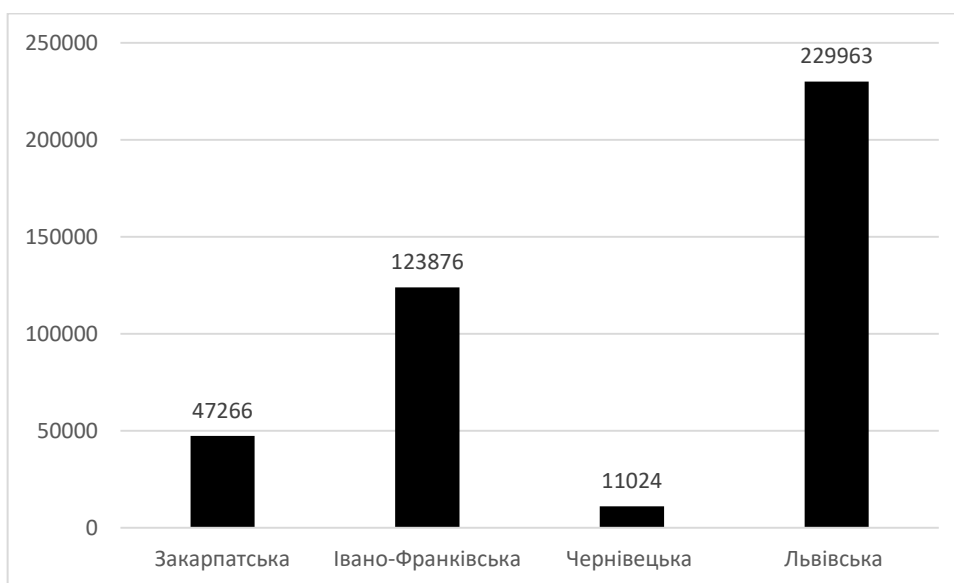

Рис. 2.6. Кількість розміщених осіб у готелях та аналогічних засобах розміщування у 2020 році по Карпатському регіону, осіб [28]

Дані рис. 2.6 засвідчують, що за кількістю розміщених осіб у готелях та аналогічних засобах розміщування Закарпатська область знаходиться на третьому місці після Львівської та Івано-Франківської.

Проведений вище аналіз дозволяє зробити висновок, що кількість колективних засобів розміщування як важливої частини туристично-рекреаційного потенціалу у Закарпатській області є недостатньою порівняно з іншими областями Західної України.

Циклічні коливання в туристично-рекреаційній сфері між сезонами в значній мірі мінімізуються завдяки розширенню можливостей для зимового відпочинку. Розвиток цього напрямку підтримується природно-кліматичними умовами та географічними особливостями регіону. Велика частина території області покрита гірськими хребтами, які створюють ідеальні умови для гірськолижного спорту. Гірські схили регіону відповідають світовим стандартам для облаштування лижних трас, що робить ці райони особливо привабливими для розвитку гірськолижного туризму. За останні роки

помітний активний розвиток гірськолижної інфраструктури в області, спрямований на підвищення її привабливості та функціональності (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Наявність гірськолижних баз та витягів у передгірських та гірських районах Закарпатській області у 2020 році, од. [120, с. 381]

Райони	Гірськолижні комплекси	Кількість гірськолижних витягів	Із них крісельних
Берегівський	0	0	0
Мукачівський	6	27	4
Рахівський	12	21	0
Тячівський	3	4	0
Ужгородський	8	11	3
Хустський	10	25	3

Згідно з даними таблиці 2.4, існує нестача спортивних туристичних баз для колективного розміщення та крісельних підйомників, особливо протягом зимового сезону. Враховуючи це, ефективним кроком для розвитку гірськолижного відпочинку виявиться інвестування в будівництво нових крісельних підйомників та інсталяцію обладнання для виробництва штучного снігу.

Карпатські гори становлять ідеальну базу для розвитку зимових видів туризму та спорту. Вони пропонують відмінні умови для гірськолижного слалому, сноуборду та стрибків з трампліну, як для аматорів, так і для професіоналів. Це регіон є практично єдиним у Україні, де можна облаштувати гірськолижні траси, що відповідають найвищим світовим стандартам. В Закарпатській області особливо популярними є зимові курорти, такі як Воловець, Драгобрат, та інші, де функціонує більше 40 витягів.

На ефективність туристично-рекреаційної галузі також значно впливає багатство історико-культурних об'єктів регіону. На порівняно невеликій території Закарпаття зосереджена значна кількість історичних пам'яток, архітектурних шедеврів та культурних реліквій, що приваблює

туристів. Тут збереглися давні звичаї, оригінальний фольклор та художні промисли, що також підсилюють туристичну привабливість регіону. Архітектурні пам'ятки області, включаючи десять середньовічних замків, охоплюють період понад тисячу років і представляють всі головні стилі європейської архітектури. Наприклад, Ужгородський, Мукачівський та Чинадіївський замки використовуються як екскурсійні об'єкти, а інші замки також мають потенціал для туристичного використання.

На території Закарпатської області знаходиться чимало унікальних пам'яток історико-культурної спадщини України. На початок 2015 року у краї під охороною держави знаходилось 1637 пам'яток, зокрема: археології – 494, історії – 523, архітектури та містобудування – 302, монументального мистецтва – 93. У музейних закладах області зберігається понад 400 тис. пам'яток історико-культурної спадщини. Нині в області діють 8 державних музеїв, 2 меморіальні будинки-музеї, 169 музеїв на громадських засадах.

На території області збережено 118 дерев'яних церков, а на облік взято понад 700 пам'яток історії та культури, у т.ч. понад 100 пам'яток архітектури. В Ужгороді обліковано 5 пам'яток архітектури, що ввійшли до Державного реєстру національного культурного надбання України, налічується 130 пам'яток місцевого значення: 14 — архітектури, 93 — історії, 23 — монументального мистецтва. У Берегівському районі історико-культурних пам'яток налічується 67 відповідно [38, с. 112].

Таблиця 2.5

Історико-культурні ресурси гірських поселень Закарпатської області
[120, с. 372]

Райони	Історико-культурні пам'ятки	Музеї	Використовуються у туристичних цілях
Мукачівський	137	21	5
Рахівський	32	3	2
Тячівський	50	7	0
Ужгородський	27	6	1
Хустський	157	25	4

Згідно з даними, представленими в таблиці 2.5, більшість історико-культурних ресурсів гірських поселень регіону недостатньо використовуються у туристичних цілях, за винятком окремих пам'яток. Ці ресурси мають великий потенціал для включення у програми сільського туризму та екскурсійної діяльності, особливо в гірських селах. Ефективне використання цих ресурсів можливе за умови наявності розвиненої соціальної та транспортної інфраструктури, що сприятиме залученню додаткових фінансових ресурсів у ці території.

Проведений вище аналіз засвідчує, що Закарпатська область, завдяки своєму географічному положенню, володіє великим рекреаційним та туристичним потенціалом, який відкриває значні перспективи для розвитку туристичної індустрії. Це обумовлено не тільки багатством природних ресурсів, але й наявністю розгалуженої мережі курортів і природоохоронних територій. Регіон володіє значними бальнеологічними ресурсами, які використовуються не на повну потужність. Ці ресурси, разом із сприятливими кліматичними і ландшафтними умовами, ставлять Закарпаття на перспективну позицію у світовому ринку рекреаційних послуг, зокрема, відкривають можливості для розвитку міжнародного лікувально-оздоровчого туризму, який є однією з найбільш прибуткових сфер глобального господарства.

2.2. Соціологічний моніторинг туристичних уподобань населення в умовах кризи

Дослідження специфіки функціонування туристично-рекреаційної сфери в умовах кризових явищ засвідчило, що в період соціально-економічних потрясінь та у посткризовий період вивчення поведінки споживачів на ринку туристичних послуг набуває першочергового значення.

- під час кризи, спричиненої пандемією COVID-19 та введеними карантинними заходами, міжнародне маркетингове агентство 4Service Group здійснило опитування громадян України, щоб з'ясувати вплив обмежень на їхнє повсякденне життя. Результати дослідження виявили значний вплив карантину на поведінку та переживання населення:

- більшість респондентів (86%) вважають зміни в своєму житті радикальними, причому страх перед фінансовою нестабільністю переважає над страхом захворіти;

- майже 40% опитаних вживали заходів до скорочення витрат, щоб мінімізувати негативний вплив кризи;

- тридцять відсотків респондентів шукали додаткові або альтернативні джерела доходу;

- 27% зробили запаси продовольства та товарів першої необхідності;

- чверть опитаних сподівалися на фінансову підтримку від держави під час карантину;

- майже п'ята частина учасників опитування висловили страх залишитися без коштів для підтримання існування [145].

Проведене дослідження підтверджує, що кризові явища в соціально-економічному житті суспільстві, до яких належить і криза COVID-19, «серйозно позначаються на звичках споживання. Зміни торкнулися не лише його структури, а й способів споживання товарів і послуг.... Карантинні обмеження 2020 року вплинули на галузь громадського харчування, особливо на заклади швидкого обслуговування, бари та ресторани, спричинивши помітне зменшення кількості відвідувачів [138]. Суттєвих змін також зазнала структура споживання на ринку туристичних послуг. Дослідження С. Внучко та Т. Тимошенко свідчить, що виїзний туризм в Україні зазнав значного скорочення на 90%, а в'їзний туризм знизився до лише 1% попередніх показників [12, с. 10]. Як в умовах пандемії COVID-19, так і в умовах воєнного стану туристичні уподобання українців піддавалися впливу як зовнішніх факторів, так і суб'єктивних чинників. Зокрема, в

умовах пандемії переважна більшість споживачів туристичних послуг переорієнтувала свій вибір на внутрішній туризм, що виявився «основним драйвером збереження та відродження галузі» [31, с. 5]. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій разом із Civil Society Forum виявили, що до початку серпня 2020 року 66% українців не мали відпусток і не планували їх на той рік. З тих, хто все ж відпочивав або планував відпочинок, 43% проводили чи планували провести відпустку в своєму населеному пункті, приблизно стільки ж віддали перевагу відпочинку в інших регіонах України, і лише 9% відпочивали за кордоном або планували таку подорож [12, с.13].

Аналогічні тенденції утримувалися протягом кризи, спричиненої введенням воєнного стану в Україні. Згідно з даними Державної агенції розвитку туризму, з моменту початку війни понад 45% українців подорожували країною з туристичною метою, що підтримало внутрішній туризм як домінуючий напрямок галузі [108]. За результатами соціологічного моніторингу "Туризм під час війни", проведеного у 2023 році, оцінено, що війна може призвести до потенційних втрат світової туристичної економіки у розмірі 14 мільярдів доларів. В той же час, в Україні прибутки галузі до державного бюджету в 2022 році знизились на понад 30%, тоді як пансіонати та гуртожитки показали зростання прибутків на 46%, головним чином через їх використання як тимчасового житла для переселенців, змушених залишити свої домівки через бойові дії [126].

Варто зазначити, що відповідно з інформацією Gradus та Ribas Hotels Group, «значна частина населення України позитивно ставиться до ідеї відпочинку під час війни і розглядає його як можливість переключитися від постійного стресу», зокрема, «78% українців мають позитивне ставлення відпочинку в Україні поза межами дому», тоді як більше половини опитаних респондентів (56%) надають перевагу відпочинку за кордоном [140]. За даними опитування Gradus, українці продовжують проявляти інтерес до міжнародних подорожей, зокрема до Польщі у зимовий період для

відвідування гірськолижних курортів. Однак, залишаються стримуючі фактори, такі як низький настрій, зростання вартості відпочинку та дефіцит фінансів для таких подорожей, а також занепокоєння через подорожі всередині країни [108]. Експерти вказують, що у період нестабільності суспільство відчуває зростаючі страхи через невизначеність, що негативно впливає на споживчу активність. Якщо раніше покупки здійснювалися імпульсивно та з впевненістю в стабільності завтрашнього дня, то зараз споживачі більш обережно підходять до витрат, замислюючись, чи дійсно потрібно щось купувати. Вони стають більш усвідомленими та вибагливими щодо придбання товарів і послуг різних категорій, з особливою увагою до брендів [145]. За словами голови правління «VisitUkraine.Today», у відновленні туризму в Україні вже зараз помітні певні тенденції, зокрема:

- пріоритетним напрямом туризму для українців є відпочинок у санаторно-курортних комплексах з метою оздоровлення та відпочинку, у місцях, віддалених від зони активних бойових дій;
- зростання попиту на одноосібні подорожі або відпочинок всією родиною, на противагу груповим турам;
- пріоритетною вимогою з боку споживачів туристичних послуг є наявність зв'язку та укриття у готелях, хостелах та інших туристичних об'єктах;
- бронювання турів за короткий період часу до початку подорожі, що зумовлено умовами невизначеності та форс-мажору в період воєнного стану [126].

З метою визначення основних змін у поведінці та вподобаннях споживачів туристично-рекреаційних послуг у Закарпатській області у кризових умовах господарювання (зокрема кризи COVID-19) у 2020 році було проведено соціологічне опитування населення регіону, в рамках якого було опитано близько 60 респондентів, у т.ч. 65% жінок та 35% чоловіків.

В ході дослідження, враховуючи основні тенденції на ринку туристичних послуг на макрорівні, насамперед було поставлено за мету

визначити структурні зміни щодо векторів туристичних уподобань та переорієнтацію споживача із зовнішнього ринку туристичних послуг на внутрішній (рис. 2.7).

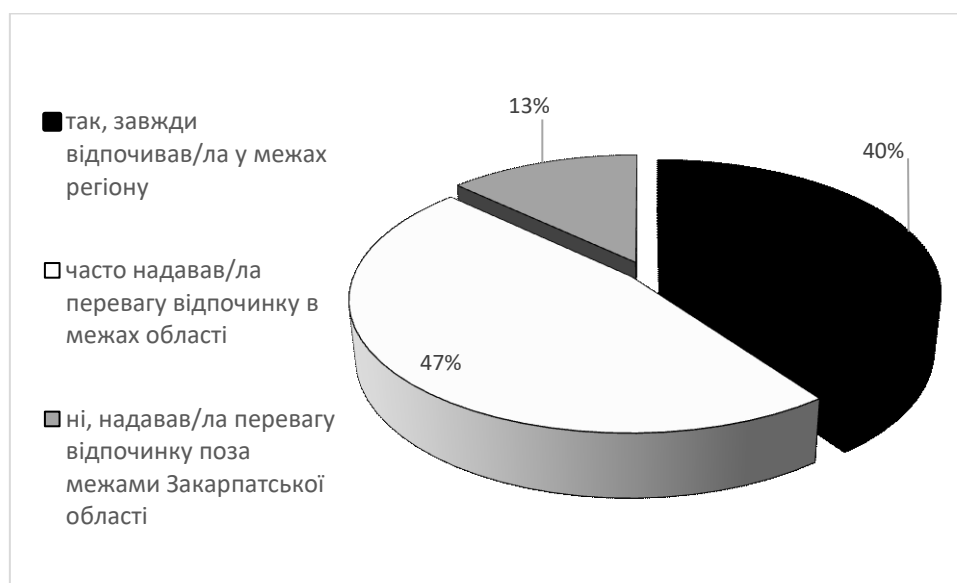

Рис. 2.7. Розподіл відповідей на запитання «Чи надавали Ви перевагу відпочинку в межах Закарпатської області під час пандемії COVID-19?»*

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

Аналіз відповідей на запитання «Чи стали Ви надавати перевагу внутрішньому туризму після кризи COVID-19?» засвідчив, що понад 73% опитаних респондентів у період пандемії надавали перевагу відпочинку в межах країни. Зокрема, 38,77% респондентів відповіли, що в період кризи відпочивали винятково в межах Закарпатської області, 14,29% опитаних – поза межами регіону, що підтверджує зростання попиту на внутрішні види туризму у кризових умовах.

Результати соціологічного дослідження засвідчили, що внаслідок впливу кризових явищ, зокрема коронакризи, відбулися певні зміни у структурі бюджетів домогосподарств. За результатами аналізу, проведеного компанією Deloitte, існує залежність між рівнем доходу респондентів та впливом карантинних обмежень на їхні споживчі звички. Дослідження показало, що в той час як 25% опитаних з доходом вище середнього відчували вплив карантину на свої споживчі звички, серед осіб з нижчим рівнем доходу

цей показник досяг 43% [138]. Згідно з опитуванням населення Закарпатської області, в період коронакризи у структурі бюджетів домогосподарств спостерігалось незначне скорочення частки витрат на відпочинок для майже половини опитаних респондентів (приблизно на 10%).

Подальший аналіз засвідчив, що внаслідок кризи COVID-19 відбулися незначні зміни в уподобаннях населення регіону щодо надання переваги різним видам туризму залежно від типу відпочинку. Зокрема практично не змінилися уподобання туристів, що надають перевагу гірському туризму та екстремальним видам відпочинку (близько 10% опитаних), а також гастрономічному туризму (11% респондентів). Результати дослідження також засвідчили, що у посткризовий період частково зросла кількість респондентів, які надають перевагу пасивним видам відпочинку (на 5%), проте дещо скоротилася кількість туристів, що надають перевагу оздоровчому та санаторно-курортному туризму (на 3%). Разом з цим, вивчення уподобань респондентів щодо типу харчування до та після кризи

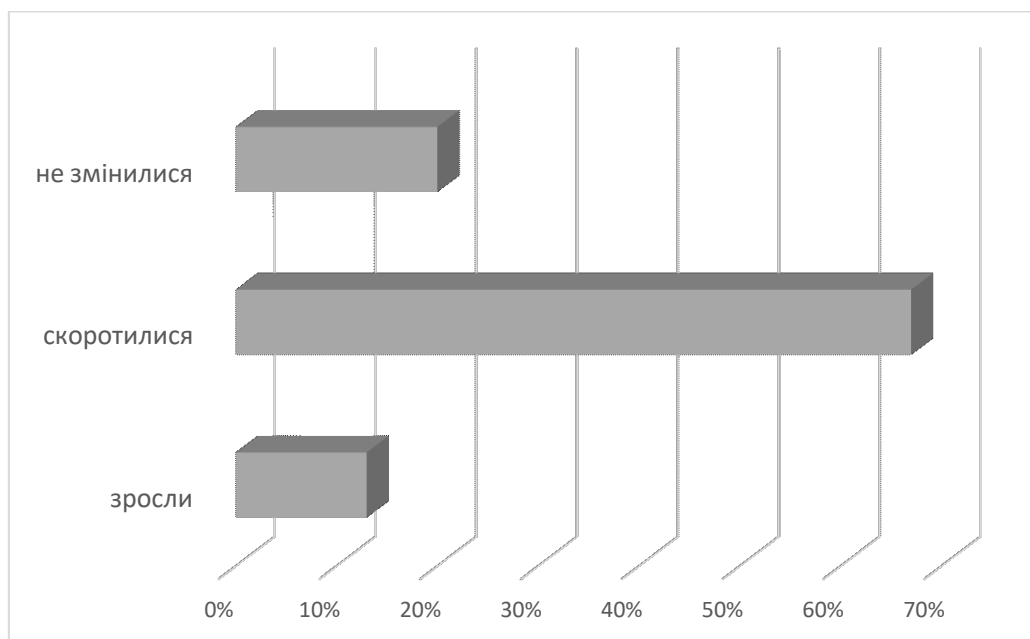

Рис. 2.8. Розподіл відповідей на запитання «Як змінилися витрати Вашої сім'ї на туризм та відпочинок в умовах кризи COVID-19?»*

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

COVID-19 показало, що через пандемію в деякій мірі спостерігалось зростання кількості респондентів, що надають перевагу харчуванню самостійно приготованою їжею (на 11%). У дослідженні, проведеному компанією Deloitte під час пандемії COVID-19, виявлено, що 64% опитаних українців зменшили частоту відвідування ресторанів і барів, 47% знизили витрати на харчування в цих закладах, тоді як лише 27% продовжували підтримувати гастрономічний бізнес. Також виявлено вікові відмінності у користуванні послугами доставки харчових продуктів: 54% серед молодших респондентів (віком від 16 до 29 років) та лише 20% серед осіб старше 60 років користувались цими послугами під час суворих карантинних обмежень [138].

За результатами моніторингу виявлено, що внаслідок впливу кризи COVID-19 частково змінилися уподобання населення щодо типу проживання під час відпочинку. Так, частково скоротилася кількість респондентів, що надають перевагу відпочинку у готелі (на 5%), разом з цим, зазначений тип житла під час подорожей залишається найбільш популярним серед туристів, що засвідчило 50% опитаних респондентів. За результатами дослідження внаслідок коронакризи на 8% зросла кількість бажаючих відпочивати у сільській садибі, цей тип житла обрало 48% опитаних як альтернативний варіант порівняно із ночівлею у хостелі (17% респондентів) та наметі (12% респондентів) (рис. 2.9).

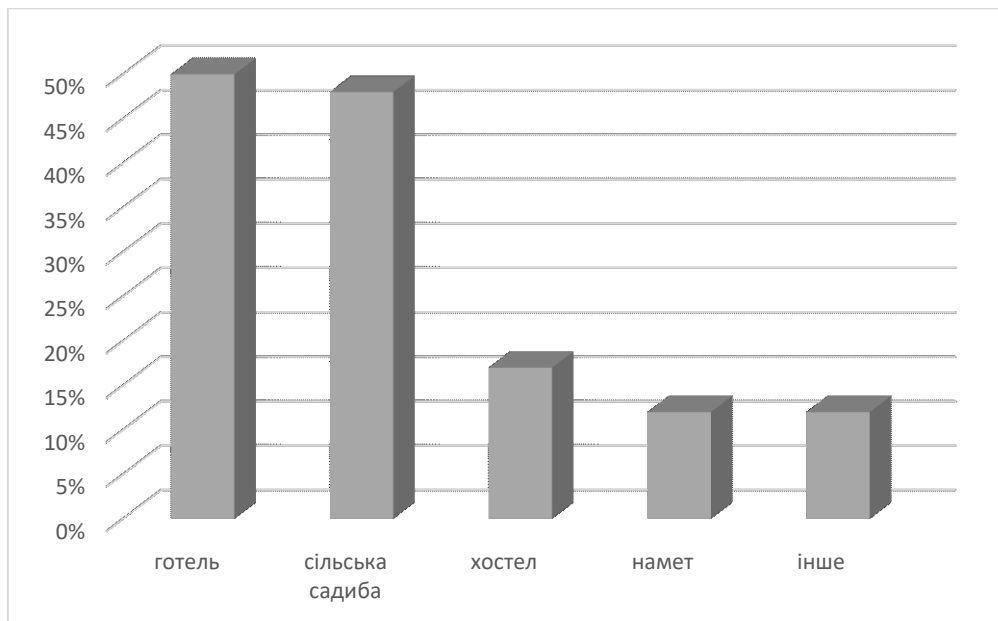

Рис. 2.9. Розподіл відповідей на запитання «Який тип проживання Ви обирали під час відпочинку в умовах кризи COVID-19?»*

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

На запитання «Чи Ви надали б перевагу відпочинку у сільській місцевості в умовах COVID-19 як альтернативному виду туризму?» понад 70% респондентів дали позитивну відповідь, що підтверджує переваги цього виду туризму у кризових умовах функціонування туристично-рекреаційної сфери (рис. 2.10).

Результати аналізу засвідчили, що в умовах коронакризи близько половини опитаних респондентів надавали перевагу сільському туризму та відпочинку у сільській місцевості внаслідок конкурентних цін, екологічності та його позитивного впливу на самопочуття та здоров'я. Разом з цим, суб'єктивна оцінка респондентами факторів, що впливають на їх туристичний вибір у посткризовий період, показала, що пріоритет надається умовам проживання та комфорту (22%), типу харчування (18%), а також альтернативному рівню цін на ринку туристичних послуг (16%).

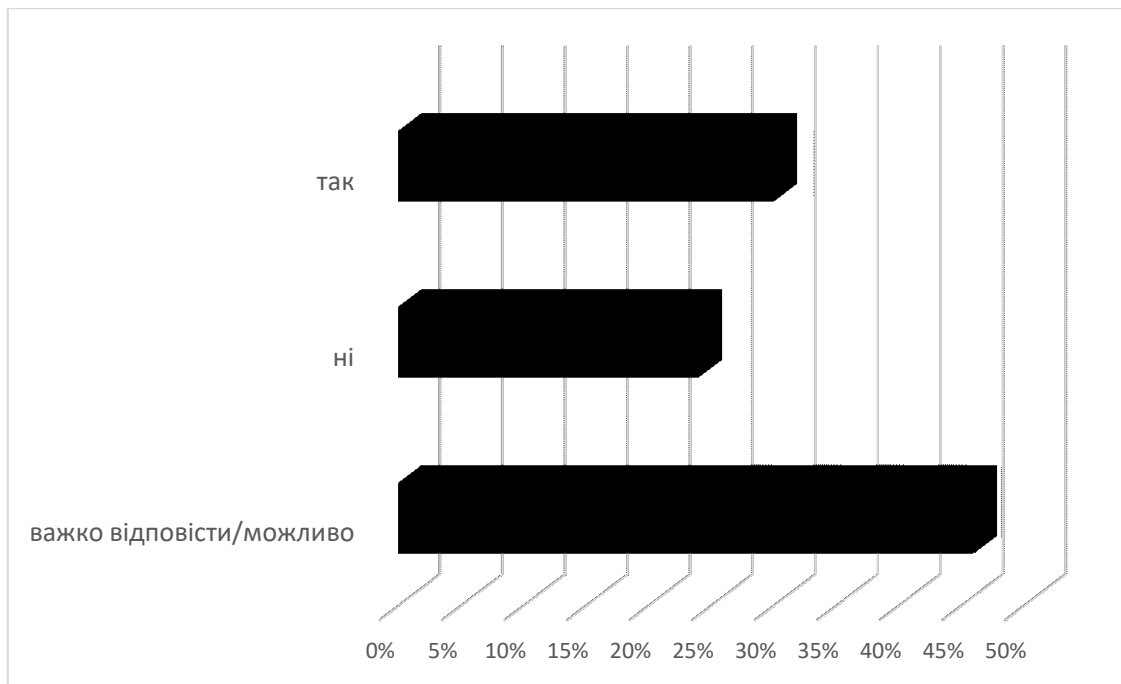

Рис. 2.10. Розподіл відповідей на запитання «Чи Ви надали б перевагу відпочинку в сільській місцевості в умовах COVID-19 як альтернативному виду туризму?»*

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

Порівняння отриманих даних з результатами соціологічного опитування Gradus засвідчили, що в умовах війни найпопулярнішими локаціями для відпочинку серед опитаних є відпочинок на сільських територіях, зокрема у сімейних готелях, апартаментах та котеджах у лісі та горах, зокрема в Карпатах [140]. Загальноприйнято, що 70-75% українців вважають ідеальну відпустку часом для релаксації, який включає прогулянки, відновлення здоров'я та інші рекреаційні заходи. Серед найбільш вибраних видів активностей під час подорожей українцями є піші прогулянки, відвідування гастрономічних закладів та екскурсій до культурно-історичних пам'яток [140].

Як показує проведене дослідження, у кризових умовах господарювання внутрішній туризм є альтернативним видом відпочинку населення. Разом з цим, у своєму дослідженні С.Внучко вказує на основні

чинники, що здійснили деструктивний вплив на розвиток внутрішнього українського туризму в умовах коронакризи, в т.ч.:

- пізній початок курортно-рекреаційного сезону внаслідок впровадження обмежувальних карантинних заходів;
- зниження рівня заощаджень населення внаслідок карантинних обмежень;
- нижча якість туристичних послуг відносно їх вартості у порівнянні з відпочинком за кордоном;
- значна кількість осіб, що подорожує на власному авто з наметами як альтернатива відпочинку з проживанням у готелі;
- нерозвиненість дорожньо-транспортної інфраструктури та низький рівень екологізації туристичної діяльності;
- високий ризик впливу деструктивних чинників та факторів невизначеності внаслідок дії COVID-19 (у т.ч. перехід у різні карантинні зони, обмеження транспортного сполучення, загроза другої хвилі карантину тощо) [12, с. 14].

2.3. Соціально-економічна оцінка ефективності реалізації туристично-рекреаційного потенціалу регіону у сфері сільського зеленого туризму

У Закарпатській області через вплив природно-економічних факторів основним економічним суб'єктом на ринку туристичних послуг є сільські зелені садиби. Реалізація туристично-рекреаційного потенціалу зазначеними суб'єктами господарювання відбувається на базі особистих селянських господарств регіону (ОСГ), що функціонують переважно у сільській місцевості та надають послуги з розміщення та харчування туристів. На сьогоднішній день у Закарпатській області офіційно зареєстровано понад 600 туристичних садиб, проте їх фактична кількість суттєво перевищує вказане значення. Об'єктивно, що більшість туристичних садиб регіону розташована у рекреаційних, санаторно-курортних зонах та біля гірськолижних

комплексів, що створює додаткову можливість для їх стабільного функціонування та розвитку. Разом з цим, відсутність досконалої законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює діяльність ОСГ у сфері сільського туризму, стримує розвиток згаданої форми господарювання, реалізацію потенціалу власників туристичних садіб та підприємництва у туристично-рекреаційній сфері загалом як на місцевому, так і на національному та міжнародному рівнях.

З метою аналізу та оцінки ефективності реалізації туристично-рекреаційного потенціалу у сфері сільського зеленого туризму Закарпатської області було проведено соціологічний моніторинг діяльності власників туристичних садіб Закарпатської області. В ході дослідження було опитано понад 90 власників сільських туристичних садіб, що функціонують у сільській місцевості регіону. Моніторинг проводився у період кризи COVID-19, з квітня по червень 2020 року методом телефонних інтерв'ю.

За результатами дослідження виявлено, що переважна більшість власників сільських туристичних садіб (70%) – особи середнього віку (36-55 років). Моніторинг освітньо-кваліфікаційного рівня опитаних підприємців засвідчив, що майже половина респондентів мають вищу освіту (45%), 32% – професійно-технічну, 21 % – середню, що загалом свідчить про високий освітній потенціал сільського населення та можливості його реалізації у туристично-рекреаційній сфері регіону.

У ході соціологічного моніторингу власників сільських туристичних садіб регіону було виявлено, що більше половини опитаних респондентів (58%) поєднують зайнятість у туристичній сфері з основним місцем роботи у державному секторі. Крім того, 7% з них продають продукцію свого господарства, а 6% мають власний бізнес. У процесі дослідження щодо тривалості надання послуг сільського туризму респондентам було поставлено запитання: «Протягом якого періоду Ви надаєте послуги у сфері сільського туризму?» (рис. 2.11).

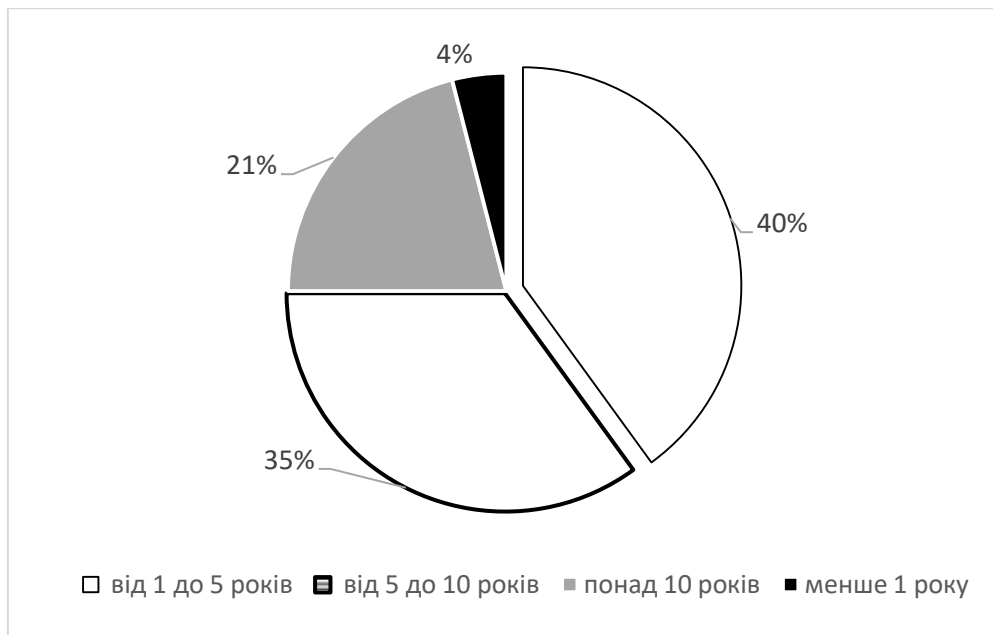

Рис. 2.11. Тривалість підприємницької діяльності власників сільських зелених садиб на ринку туристично-рекреаційних послуг*

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

З діаграми на рис. 2.11 видно, що більшість туристичних садиб Закарпатської області функціонують на ринку туристичних послуг порівняно нетривалий час. Зокрема, 40% власників туристичних садиб надають послуги туристам протягом 1-5 років, 35% – від 5 до 10 років, і лише 21% респондентів вказали, що займаються цією справою понад 10 років. Ці дані свідчать про те, що багато сільських підприємців тільки недавно розпочали реалізовувати туристично-рекреаційний потенціал своєї громади чи регіону і розпочали власну справу у сфері надання туристичних послуг.

Цікаво, що навіть за період карантинних обмежень та кризи COVID-19 у 2020-2021 рр. 4% ОСГ розпочали надавати послуги у сфері туризму. Це вказує на позитивний вплив цього виду економічної діяльності на зайнятість населення, особливо в кризових ситуаціях, і свідчить про потенціал сільського туризму як джерела доходу у сільських районах.

Дослідження основних мотивів зайнятості власників ОСГ у сфері туризму виявило, що 52% респондентів відкрили свій туристичний бізнес

через сприятливі умови для розвитку туризму в їхньому населеному пункті, зокрема такі, як туристичні атракції та природні ресурси. Для 26% опитаних підприємців приклад знайомих та родичів, які успішно працюють у туристично-рекреаційній сфері, став важливим мотивуючим фактором для відкриття власної туристичної садиби. Для 24% респондентів основним мотивом було власне бажання займатися туристичним бізнесом. Результати аналізу засвідчили, що реалізація туристично-рекреаційного потенціалу сільським населенням в певній мірі може знизити напругу на локальних ринках праці – так, 23% опитаних респондентів розпочали надавати послуги у сфері сільського туризму внаслідок безробіття та відсутності альтернативних видів зайнятості у їхній громаді (рис. 2.12).

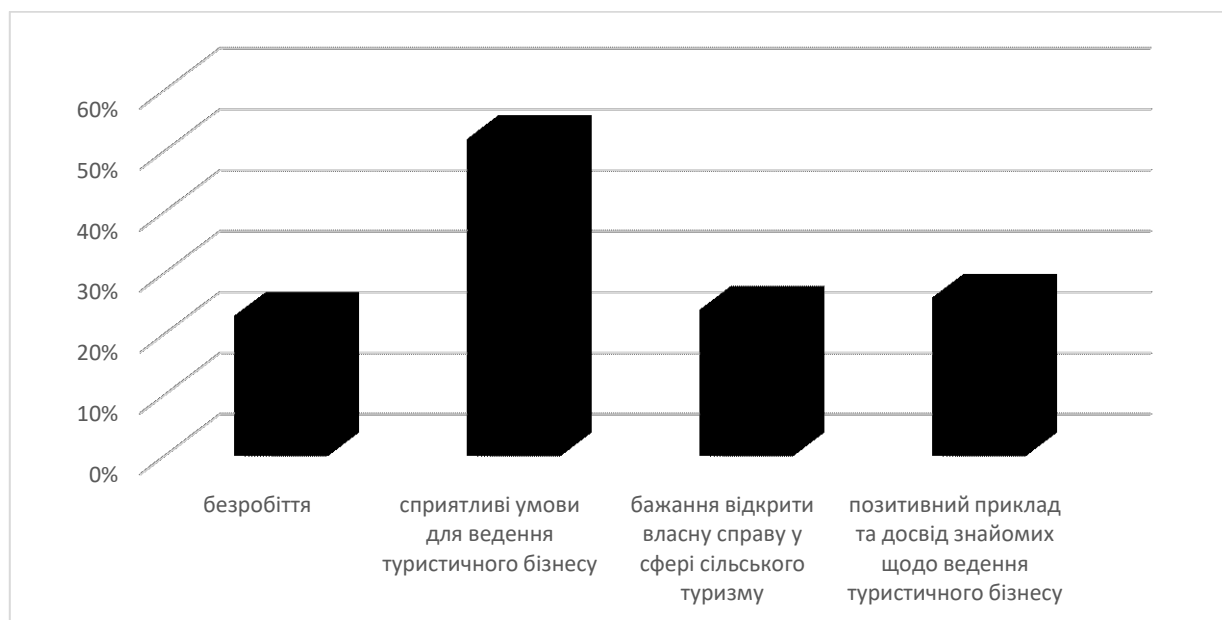

Рис. 2.12. Розподіл відповідей на запитання «Що спонукало Вас до відкриття власної справи у сфері сільського зеленого туризму?»*

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

Неофіційний характер зайнятості власників сільських садиб є специфічною рисою їхньої діяльності, на що вказують результати проведеного соціологічного дослідження. Згідно з результатами моніторингу, 55,4% опитаних власників сільських садиб відзначили, що їх садиби не мають офіційної реєстрації в юридичному порядку, тобто їхній туристичний

бізнес ведеться неофіційно. Це означає, що вони не сплачують податки та не подають звіти про свою діяльність. Проте така ситуація має неоднозначний характер: з одного боку, вона звільняє власників садиб від податкових обов'язків та бюрократичної звітності. З іншого боку, це ускладнює процес обліку робочих місць у туристичній сфері регіону та призводить до зменшення податкових надходжень до бюджетів територіальних громад. Така ситуація вимагає розроблення ефективних стратегій державної та регіональної політики стимулювання та розвитку сільських господарств у туристичній сфері, що допомогло б поліпшити контроль за їхньою діяльністю і збільшити податкові надходження.

В ході проведення соціологічного моніторингу було виявлено основні проблеми, що, на думку власників сільських туристичних садиб, перешкоджають розвитку сільського зеленого туризму в регіоні, зокрема з урахуванням впливу кризи COVID-19. Серед них респонденти назвали такі:

1. Низький попит споживачів (68%): під час економічних криз або пандемій споживачі зазвичай скорочують свої витрати на розваги та відпочинок. Це може впливати на туристичні плани та вподобання, зокрема на користування послугами сільського туризму. У деяких населених пунктах низький попит на туристичні послуги може бути зумовлений також відсутністю цікавих туристичних локацій для відвідування або впливом інших соціально-економічних факторів.

2. Нерозвинена дорожньо-транспортна інфраструктура (43%): неякісні дороги ускладнюють доступність сільських районів для туристів і можуть відлякувати потенційних відвідувачів, поряд з цим, відсутність зручного та надійного транспортного сполучення також ускладнює переміщення туристів до сільських садиб та інших туристичних об'єктів, що може стати серйозною перешкодою для розвитку туризму в сільській місцевості.

3. Висока вартість ресурсів, необхідних для ведення туристичного бізнесу (43%), становить ще одну важливу проблему для власників сільських

туристичних садиб, зокрема витрати на будівництво та обладнання садиб, рекламу та маркетинг, навчання персоналу, придбання необхідного обладнання для туристів, а також на екологічно стійкі технології та інфраструктуру можуть призвести до зростання цін на туристичні послуги, що спричинить зменшення потоку туристів та кількості потенційних клієнтів (рис. 2.13).

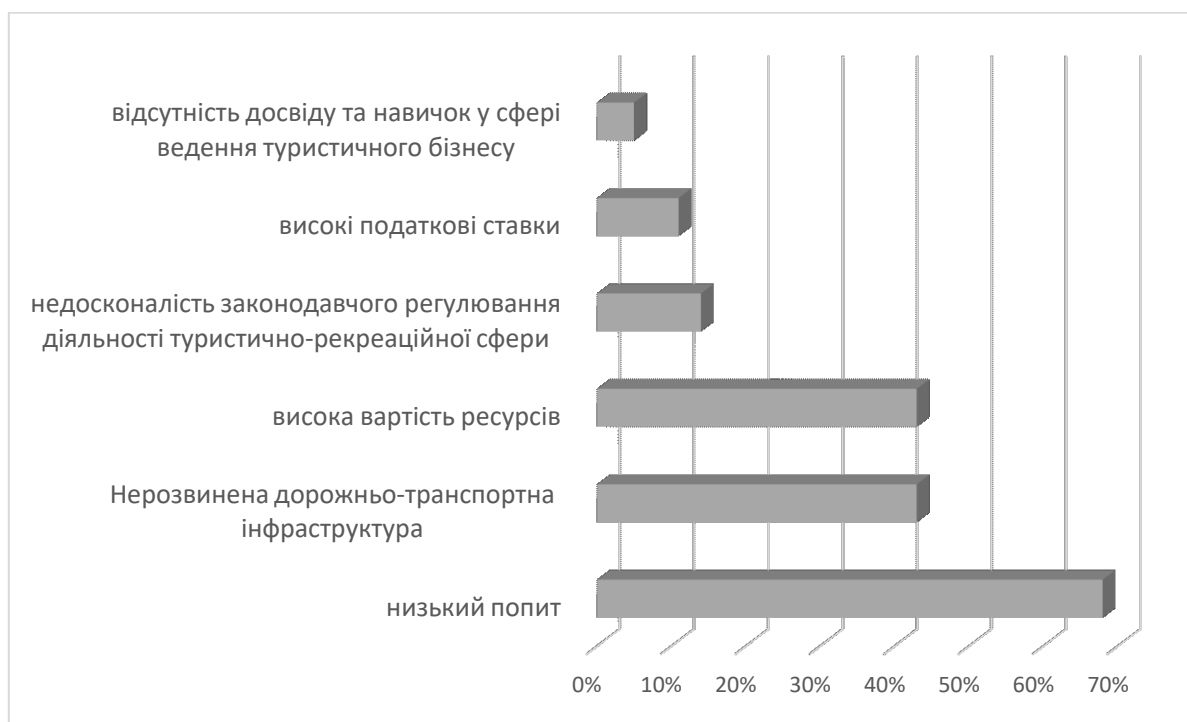

Рис. 2.13. Розподіл відповідей на запитання «Які основні перешкоди гальмують ведення Вашого бізнесу у туристично-рекреаційній сфері?»*

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

Надання послуг у сфері сільського зеленого туризму є потужним інструментом диверсифікації джерел доходів сільського населення. Разом з цим, результати проведеного соціологічного опитування засвідчили наявність складних економічних умов, з якими зіштовхнулися власники сільських туристичних садиб, зокрема:

- основним джерелом доходів для більшості власників туристичних садиб є заробітна плата за основним місцем роботи, на що вказало 56% опитаних респондентів;

- низькі доходи від туризму: для більшості власників сільських садиб доходи від туристичної діяльності становлять невелику частку у сукупних доходах ОСГ (10-30%), що свідчить про низьку рентабельність цієї діяльності;

- високі споживчі витрати ОСГ – більшість власників туристичних садиб витрачають понад 90% своїх доходів на щоденні споживчі потреби, що свідчить про те, що чистий дохід від туризму є недостатнім для забезпечення їхніх потреб та покриття витрат на ведення власної справи.

Дослідження рівня конкуренції серед надавачів туристичних послуг у сільській місцевості засвідчило, що більше половини опитаних власників садиб мають у своєму населеному пункті понад 10 конкурентів. 15% респондентів зазначили, що рівень конкуренції у їхньому населеному пункті незначний і становить від 5 до 10 туристичних садиб, тоді як близько третини опитаних вказали на відсутність конкуренції на ринку туристичних послуг у їхньому населеному пункті. З одного боку, така ситуація може свідчити про нерівномірність розвитку ринку туристичних послуг у регіоні, з іншого – про можливість для окремих туристичних садиб бути свого роду монополістами у населеному пункті, що в деякій мірі суперечить принципам функціонування ринкової економіки та вимагає розробки ефективних організаційно-економічних заходів та механізмів щодо підтримки розвитку сільського туризму на місцевому та регіональному рівні (рис. 2.14).

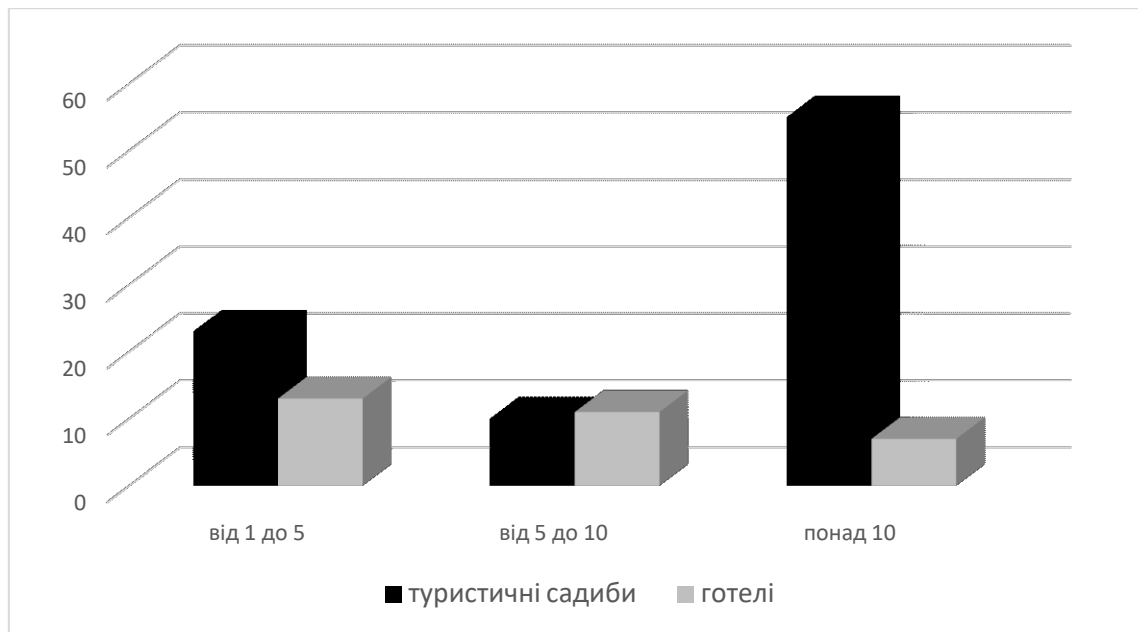

Рис. 2.14. Розподіл відповідей на запитання «Яким є рівень конкуренції у сфері сільського зеленого туризму у Вашому населеному пункті?»

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

У туристичній сфері особливу роль відіграє фактор сезонності, що має значний вплив на рівень доходів підприємців та прибуток власників туристичних садиб. За результатами опитування було визначено, що основний прибуток від ведення туристичної діяльності власники ОСГ отримують у зимовий (82%) та літній періоди (53%), в той час як у період міжсезоння прибуток отримує тільки 44% підприємців. Такий розподіл вказує на необхідність розширення спектру надання туристичних послуг у низький сезон з метою забезпечення рівномірного розподілу доходів протягом року, зменшення впливу фактору сезонності, непрогнозованих соціально-економічних явищ і кризових ситуацій. За результатами моніторингу визначено, що понад 90% респондентів вказали на скорочення рівня туристичного попиту в період коронакризи (для більшості опитаних у цій категорії скорочення попиту відбулося на 70%-100%) (рис. 2.15).

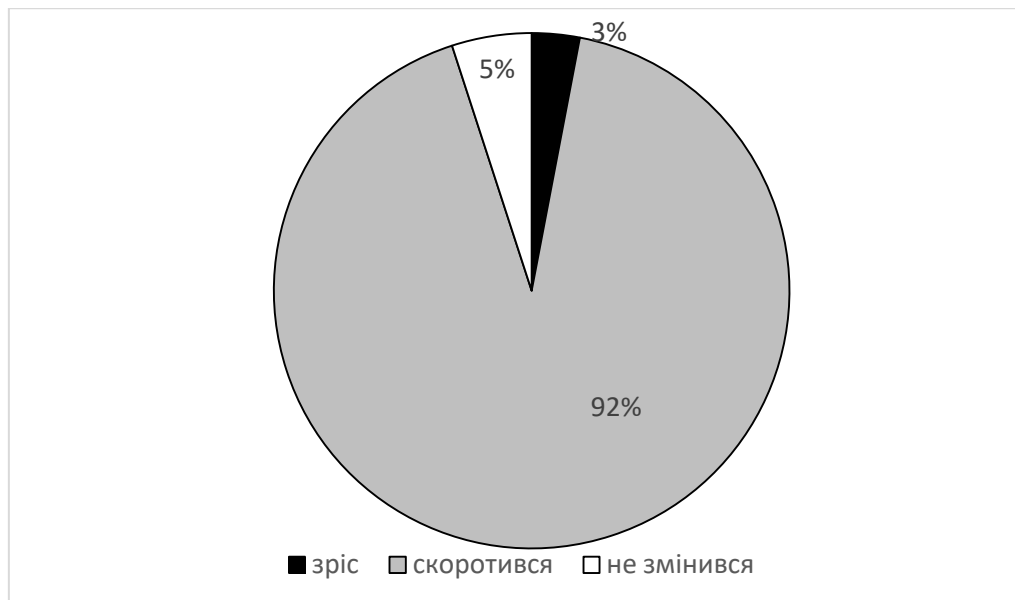

Рис. 2.15. Розподіл відповідей на запитання «Як змінився попит на Ваші послуги у сфері сільського зеленого туризму в умовах кризи COVID-19?»*

*розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу

Дослідження підтвердило, що умови COVID-19 стали серйозним випробуванням для власників сільських садиб, оскільки їм було важко адаптуватися до нових ситуацій та викликів ринку. Це підтверджено результатами соціологічного моніторингу та відповідями на запитання про асортимент надання туристичних послуг. Згідно з дослідженням, половина опитаних респондентів надають послуги з розміщення та харчування для туристів, 43% – ночівлю, і тільки 17% опитаних респондентів можуть запропонувати відпочиваючим такі додаткові послуги, як полювання, риболовля, трансфер, екскурсії тощо. Нерівномірний розподіл доходів від ведення туристичної діяльності залежно від сезону, пори року та непередбачуваних обставин вимагає від власників туристичних садиб ефективного менеджменту, що допоможе нейтралізувати негативний вплив деструктивних факторів під час низького сезону та кризових ситуацій. Це не тільки забезпечить стабільність на ринку туристичних послуг, але й допоможе максимізувати прибуток власників туристичних садиб в умовах невизначеності та соціально-економічних потрясінь.

Аналіз споживачів туристичних послуг у сільських садибах дав змогу виявити такі характеристики та взаємозалежності:

- понад 90% туристів, що надають перевагу відпочинку у сільській місцевості на базі туристичних садиб, становлять особи віком від 35 до 55 років;
- незначна частка споживачів туристичних послуг у сільській садибі припадає на молодь, студентів, а також осіб пенсійного віку;
- переважна більшість туристів, що надають перевагу відпочинку у сільській садибі, – вітчизняні туристи.

У ході подальшого дослідження було поставлено за ціль визначити, в яких умовах відпочивають туристи у сільських садибах та як власники туристичних садиб організують побут для них. Відповідно до результатів дослідження з'ясовано, що понад 70% респондентів надають послуги з розміщення та ночівлі туристів у окремих будиночках з додатковим сервісом (наявність альтанки (70%), лазні чи сауни (20%), мангалу (80%), додаткової побутової техніки). Варто також зауважити, що більше половини опитаних власників туристичних садиб вказали, що можуть приймати до 10 осіб одночасно, тоді як близько 40% садиб готельного типу орієнтується на прийом великої кількості туристів (переважно це мінігрупи від 10 до 30-50 осіб). За результатами моніторингу також визначено, що понад 90% туристичних садиб не зареєстровані офіційно як суб'єкти підприємницької діяльності та не є платниками податків і зборів до місцевих бюджетів, разом з цим низький рівень доходів значної кількості з них не є стимулом для подальшого розвитку та диверсифікації діяльності.

Вивчення подальших планів сільських підприємців щодо ведення туристичного бізнесу засвідчило відсутність позитивних прогнозів щодо розвитку сільського туризму регіону у короткотерміновій перспективі. У відповідь на запитання «Які Ваші плани щодо подальшого розвитку вашого бізнесу у туристичній сфері?» більше половини респондентів вказали, що не мають наміру змінювати свою діяльність. Приблизно 24% опитаних виявили

намір розширювати присутність у туристичному сегменті, в той час як 11% власників сільських туристичних садиб планують припинити діяльність та функціонування свого бізнесу (рис. 2.16).

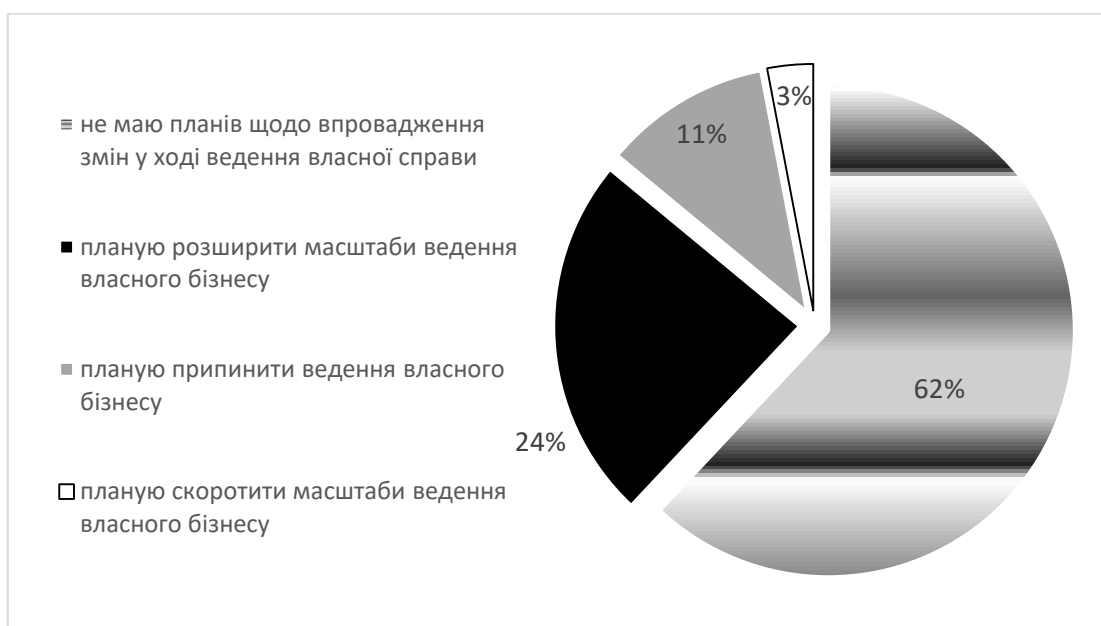

Рис. 2.16. Розподіл відповідей на запитання «Які Ваші плани щодо ведення власного бізнесу у сфері сільського зеленого туризму?»*

**розроблено автором на основі результатів соціологічного моніторингу*

За даними опитування UHRA, у період кризи, зокрема під час пандемії COVID-19, більшість власників та управлінців готелів виявили оптимістичний підхід у своїх коментарях, сподіваючись на позитивні зміни та, фактично, зіткнувшись із обмеженим набором опцій, крім як пережити негаразди та вийти з них зміцнілими. Водночас, моніторинг виявив значну кількість підприємств, які розглядали можливість скорочення, закриття або продажу свого бізнесу [99]. Зокрема:

- 70% підприємців вказали на плани функціонувати на ринку туристичних послуг, незважаючи обмеження;
- 20% опитаних планують працювати в обмеженому форматі (скорочення працівників на неповний робочий день, відмова у наданні окремих видів послуг відвідувачам та ін);

- 7% респондентів вказали, що не бачать сенсу залишатися відкритими в умовах кризи, вони вже призупинили роботу власного бізнесу або планують це зробити найближчим часом;

- 2% опитаних повідомили про виставлення свого майна на продаж або знаходження в стадії підготовки до його відчуження [99].

Як зазначають К.Кудак та В.Левкулич, «в умовах COVID-19 власники сільських садиб зазнали значних збитків внаслідок неможливості гнучко реагувати на нові ситуації та виклики ринку....» [154, с. 16]. Разом з цим, «нерівномірність одержання доходів залежно від туристичного сезону, пори року та різних непередбачуваних обставин вимагає від власників туристичних садиб розробки стратегічних рішень щодо ведення власної справи, зорієнтованих на диверсифікацію бізнесу та впровадження ефективного менеджменту і заходів, які б нівелювали дію деструктивних факторів..., забезпечивши стабільність функціонування на ринку туристичних послуг і максимізацію прибутку» [154, с. 15]. Так, за результатами опитування UHRA більшість закладів у сфері готельно-туристичного бізнесу, в діяльності яких спостерігалися зниження оборотів та доходів від ведення бізнесу в період кризових ситуацій, вжили такі заходи з метою його оптимізації:

- 66% респондентів скоротили штатних працівників у такий спосіб оптимізувавши витрати;

- 67% опитаних знизили ціни на туристичні послуги;

- 63% власників туристичного бізнесу працювали над вдосконаленням туристичного продукту та підвищенням рівня сервісу та якості надання послуг;

- 33% респондентів запровадили цифрові та маркетингові інструменти в ході ведення туристичного бізнесу;

- 27% опитаних запровадили альтернативні види послуг;

- 7% власників туристичного бізнесу перепрофілювали частину приміщень з метою, відмінною від надання туристичних послуг [99].

Разом з цим, результати соціологічного опитування представників готельного ринку України засвідчили, що в умовах кризи суб'єкти туристичної діяльності, які демонстрували підвищення рівня доходів та потоку відвідувачів, впроваджували цифрові та маркетингові інструменти з метою вдосконалення власного туристичного продукту та послуг [99].

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз засвідчив, що Закарпатська область володіє потужним туристично-рекреаційним потенціалом, зумовленим вигідним географічним розташуванням регіону. Рекреаційні ресурси регіону становлять унікальний рекреаційний і соціальний потенціал, на основі якого сформувалися бальнеологічні й кліматичні курорти з санаторно-оздоровчими закладами різних форм власності, що знаходяться переважно у низинній та гірській природно-економічній зонах області і користуються популярністю серед туристів.

Поряд із представниками готельно-туристичного та ресторанного бізнесу, основним економічним суб'єктом на ринку туристичних послуг Закарпатської області є сільські зелені садиби, переважна більшість яких розташована у рекреаційних та санаторно-курортних зонах, а також біля гірськолижних комплексів, що створює додаткову можливість для їх стабільного функціонування та розвитку.

Криза COVID-19 та запровадження воєнного стану викликали об'єктивні зміни у туристичних уподобаннях населення та скорочення частки витрат на відпочинок. Значна частина туристів переорієнтовує свій вибір на внутрішній туризм, зокрема сільський, як альтернативний варіант відпочинку в умовах кризи. На основі результатів соціологічного моніторингу власників туристичного бізнесу регіону визначено, що в умовах кризи суб'єкти

туристично-рекреаційної діяльності зазнають значних збитків через неможливість гнучко реагувати на нові ситуації та виклики ринку, низький рівень диверсифікації бізнесу та відсутність маркетингової стратегії його ведення. Зазначене вимагає розробки ефективних стратегічних рішень та впровадження організаційно-економічних заходів з метою максимізації прибутків та забезпечення стабільного функціонування в умовах невизначеності та соціально-економічних потрясінь.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ КРИЗИ

3.1. Організаційно-економічне забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону

Для підвищення якості та конкурентоспроможності в туристично-рекреаційній сфері сьогодні необхідно забезпечити ефективне використання ресурсів по всій Україні і розширити доступність послуг для різних соціальних груп. Такий підхід сприятиме зростанню зайнятості, адже враховує міжнародний досвід диверсифікації діяльності та розробки сталих бізнес-моделей для туристичної індустрії. Отже, сучасні організаційно-економічні заходи з розвитку сфери туризму та рекреації вимагають комплексного вдосконалення для досягнення зазначених цілей.

Основоположним аспектом є реалізація концепції досягнення сталих розвиткових цілей у сфері туризму та рекреації, заснована на впровадженні засад ефективного росту та застосуванні комплексного підходу до розмаїття діяльності у досліджуваному секторі. Це передбачає збільшення рівня зайнятості та поліпшення доступності послуг у цій сфері. Організаційно-економічне забезпечення розвитку туристично-рекреаційного сектору визначають такі ключові принципи:

- забезпечення відкритості ресурсів і благ, що створює оптимальний доступ до туристично-рекреаційних об'єктів, використання ресурсів, послуг та інших благ для туристів і відпочиваючих;
- активне залучення громадськості до процесів розвитку, включно з аналізом інтересів зацікавлених сторін у туристичній та рекреаційній діяльності, оцінювання впливу та значення кожного учасника для досягнення цілей сталого розвитку в цій сфері;

- справедливий розподіл благ та забезпечення доступу до високоякісних туристично-рекреаційних послуг для різних верств населення, що слугує основою для прогресивного соціально-економічного розвитку;

- розширення можливостей для індивідуального розвитку, що відповідає глобальним тенденціям і відображає потреби всіх соціальних груп у нових та модернізованих послугах, забезпечення широкого спектру послуг у туристично-рекреаційному секторі.

Сучасні організаційно-економічні заходи щодо сталого розвитку сектору туризму та рекреації базуються на застосуванні актуального законодавчого і нормативного поля, що регулює діяльність у сфері туризму в Україні. Основним при цьому є адаптація українського законодавства до законів та стандартів Європейського Союзу, з метою досягнення гармонізації правил і норм у галузі туризму та рекреації з європейськими, а також розробка законопроектів та інших регуляторних документів для запровадження правового режиму високристання туристичних та рекреаційних ресурсів.

Важливим є задіяння інструментів організаційно-економічного забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону, що відображає процес пошуку ефективних методів стимулювання та підтримки туристичної індустрії на місцевому рівні. Враховуючи глобалізаційні виклики, зміну уподобань споживачів і необхідність збереження природно-історичної спадщини, регіональні органи влади мають формувати стратегії, які б інтегрували різноманітні інструменти економічного та організаційного впливу. Ці стратегії спрямовані на залучення інвестицій, розвиток інфраструктури, підвищення якості послуг та формування іміджу регіону як привабливого для рекреантів (табл. 3.1).

**Інструменти організаційно-економічного забезпечення розвитку
туристично-рекреаційної сфери регіону**

<i>Інструменти</i>	<i>Характеристика</i>
Стратегічне планування	Визначення довгострокових цілей та пріоритетів розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону, розробка комплексних програм і проєктів, спрямованих на розвиток інфраструктури, підвищення якості послуг та зростання привабливості регіону для туристів.
Фінансування та інвестиції	Мобілізація внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону. Використання державних, приватних та міжнародних фондів для фінансування проєктів у цій сфері.
Маркетинг і промоція	Розробка та реалізація маркетингових стратегій для просування туристичних продуктів регіону на національному та міжнародному рівнях. Використання сучасних інструментів маркетингу та засобів масової інформації для залучення туристів.
Розвиток інфраструктури	Модернізація та розвиток туристичної інфраструктури, включаючи готельні комплекси, транспортні засоби, рекреаційні зони, культурні та історичні об'єкти. Забезпечення доступності та комфорту для відвідувачів.
Навчання та розвиток кадрів	Підвищення кваліфікації працівників туристичної галузі через професійне навчання та програми перепідготовки. Створення умов для розвитку професійних навичок та знань у сфері туризму та гостинності.
Законодавча підтримка	Розробка та удосконалення нормативно-правової бази для регулювання та підтримки розвитку туристично-рекреаційної сфери. Забезпечення правової захищеності інвесторів, підприємців і туристів.

Екологічна стійкість	Впровадження принципів сталого розвитку в туристичній галузі для забезпечення збалансованого використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та збереження культурної спадщини регіону.
Партнерство та співпраця	Розвиток міжсекторальних партнерств між державними органами, приватним сектором, неприбутковими організаціями та місцевими громадами для спільного планування та реалізації проєктів розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Джерело: складено автором

Впровадження цих інструментів дає поштовх до позитивних змін у туристично-рекреаційній сфері регіону. Завдяки збалансованому застосуванню заходів державно-приватного партнерства, інвестиційним програмам, розвитку інфраструктури та маркетинговим ініціативам вдається не тільки підвищити привабливість регіону для туристів, а й забезпечити сталий розвиток туристичної галузі. Результатом є оптимізація туристичного продукту, зростання кількості відвідувачів, створення нових робочих місць та збільшення доходів місцевих бюджетів, що в сукупності сприяє соціально-економічному розвитку регіону.

Важливим є досягнення соціально відповідального ефекту шляхом розширення можливостей для задоволення потреб всіх груп населення та забезпечення рівноправного доступу до туристичних і рекреаційних послуг, незважаючи на обмеження ресурсів. Ключові напрями розвитку людських ресурсів для підтримки туризму та рекреації включають: оновлення й удосконалення національного законодавства щодо регулювання зайнятості у туристично-рекреаційному секторі; удосконалення законодавства про освіту у частині впровадження стандартів підготовки спеціалістів у цій сфері; внесення змін до законів про соціальне забезпечення з метою розширення

доступу і реалізації прав на туризм і рекреацію для соціально незахищених груп населення (осіб з інклюзією, одержаних поранення); поліпшення законодавства щодо вимог кваліфікації для діяльності у туристичному та рекреаційному секторі; розробку нових законопроектів та вдосконалення існуючого законодавства стосовно правового статусу туристів і рекреантів, захисту їхніх прав і інтересів.

Необхідно також вдосконалити процеси ідентифікації, оцінки, інвентаризації та аналізу ресурсів, які мають потенціал для використання у туризмі та рекреації в регіоні, зокрема їх реєстрацію, паспортизацію, встановлення правового статусу, а також маркування ресурсів, їх моніторинг відповідно до стандартів та норм; розроблення законодавчих ініціатив та інших регуляторних актів, оновлення існуючого законодавства з метою визначення правових рамок для туристичних та рекреаційних ресурсів та їх використання.

Критично важливим є оновлення законодавства щодо використання земель та інших природних об'єктів з метою сприяння сталому розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону; створення єдиного державного реєстру цінних туристичних та рекреаційних територій; планування розвитку прикордонних територій з огляду на сталий розвиток туризму та рекреації; використання територій природно-заповідного фонду для туристичних та рекреаційних цілей. Отже, необхідно розпочати процес створення належного інформаційного простору для туристично-рекреаційної діяльності шляхом вдосконалення системи збору, обробки, аналізу, зберігання та використання інформації, важливої для сталого розвитку туризму та рекреації.

Гармонізація регуляцій у сферах валютного законодавства, податків, прикордонного контролю, візової політики, митниці та інших аспектів сприяє підтримці державою розвитку внутрішнього та в'їзного туризму, збереженню і промоції курортних зон і місць для відпочинку; удосконаленню нормативної бази туристично-рекреаційної діяльності відповідно до європейських директив і стандартів.

На регіональному рівні в сьогоденних умовах виникає необхідність створення цілеспрямованих програм розвитку туризму та розроблення спеціальних заходів для досягнення стратегічних цілей галузі. Відповідно для їх успішної реалізації необхідне ефективне регулювання як комплексний підхід, що включає різні форми і методи державного впливу на туристичну індустрію та сприяє створенню умов для ефективної взаємодії держави, місцевого самоврядування та приватного сектору.

На наш погляд, сучасні організаційно-економічні заходи щодо розвитку туристично-рекреаційної сфери становлять комплексну, динамічну систему взаємодії між різними учасниками, спрямовану на виконання цілей сталого розвитку за рахунок використання різних методів у соціальній, економічній та екологічній сферах, що сприяє досягненню соціальної справедливості, економічної доцільності та екологічної стійкості в регіоні.

Закарпатська область вирізняється унікальними туристичними та відпочинковими можливостями через свої лікувальні мінеральні води, розмаїття ландшафтів, включаючи гірські вершини та рівнинні території, а також багату історико-культурну спадщину. Регіон приваблює численних туристів та відпочиваючих, бажаючих скористатися перевагами лікувального туризму, що визначає соціальну важливість та актуальність цього напряму туристичної діяльності.

Закарпатська область володіє рекреаційними та туристичними ресурсами (рис. 3.1), які можна класифікувати згідно з їхнім типом та характеристиками на такі категорії: економічні, природні, кліматичні, культурно-історичні, робочі ресурси, фінансові, соціальні та виробничі. За специфічними властивостями ці ресурси розрізняються на основі їх кліматичної привабливості, доступності для відвідувачів, значущості для екскурсій, ландшафтних та екологічних характеристик, а також соціально-демографічного контексту регіону. Ресурси Закарпаття об'єднуються в такі основні групи: природні, які включають благодатний клімат; історико-культурні, які охоплюють багату історичну та культурну спадщину;

інфраструктурні, до яких належать розвинена інженерна та туристична інфраструктура.

Рис. 3.1. Туристично-рекреаційні ресурси Закарпатської області [101]

Сьогодні виокремлюються чотири основні рекреаційні зони Закарпаття, кожна з яких має свою специфіку у сфері рекреаційних послуг, відмінності у структурі рекреаційних ресурсів та напрямках їх використання. Вказані регіони охоплюють північний, західний, центрально-східний та південно-східний райони, кожен з яких має унікальні характеристики для розвитку туризму.

Останнім часом у Закарпатті спостерігається зростання популярності зеленого туризму, який пропонує відвідувачам занурення у живописну природу, культурні та історичні особливості регіону, а також можливість активного відпочинку, включаючи риболовлю, збір грибів і лісових ягід.

Такий вид відпочинку дозволяє мешканцям міст пережити унікальний досвід, відвідуючи місцеві пам'ятки дерев'яної архітектури та знайомлячись з традиційними ремеслами регіону, такими, як ткацтво, вишивання, гончарство, лозоплетіння та різьблення по дереву.

У соціальному аспекті це передбачає забезпечення доступності туристичних та рекреаційних послуг, активізацію участі заінтересованих сторін у процесах розробки, управління та контролю за якістю послуг. В економічній сфері це веде до зростання конкурентоспроможності, прозорості ринкових взаємин, привабливості для інвестицій та підвищення прибутковості галузі. Що стосується екологічної сталості, акцент робиться на збереженні екологічного балансу, охороні природи та мінімізації негативного антропогенного впливу на довкілля.

Сталий розвиток має етичні та моральні аспекти, обумовлені культурною різноманітністю та традиційними знаннями, ефективно імплементується у суспільство через соціальні послуги. Значущість активного залучення суспільства визначається можливістю громадян вносити особистий вклад у розв'язання проблем, що мають важливе значення для їх життя, використовуючи при цьому всі доступні ресурси. Роль уряду, регіональної та місцевої влади полягає в ініціюванні плану дій, який би дозволив бізнесу, громадськості, окремим особам та групам організовувати свою діяльність та розвивати мультистороннє партнерство.

За оцінкою А. Румянцевої та Ю. Коваленко, підвищення конкурентоспроможності регіональних продуктів у туристичній та рекреаційній сферах досягається шляхом імплементації стандартів, що регулюють ключові аспекти якості, важливі для споживачів – туристів та відпочиваючих. Ці стандарти визначають базовий захист прав споживачів, охоплюючи такі властивості, як безпека, доступність, відповідність санітарним стандартам, прозорість послуг тощо [112, с. 37].

У контексті сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери можна виділити основні групи учасників, що включають провайдерів туристичних

послуг, місцеве населення та громади, урядові органи на різних рівнях, а також міжнародні організації.

Подальше впровадження організаційно-економічних заходів у регіоні передбачає деталізацію ролей учасників, визначення цілей, засадничих принципів, методів та інструментів їхнього досягнення.

Важливу роль відіграють об'єкти історико-культурної та природної спадщини транскордонних регіонів, до яких належить Закарпатська область, а також організації, які займаються транскордонним співробітництвом, сприяючи тим самим сталому розвитку в цій сфері.

Розробка та імплементація стратегії розвитку туристично-рекреаційної індустрії в регіоні повинні сприяти його інтеграції в міжнародні відносини та відповідати вимогам євроінтеграції. З огляду на географічне положення досліджуваного регіону – поряд з країнами-членами Європейського Союзу – загалом країна виступає як важливий стратегічний партнер, що актуалізує необхідність дослідження факторів і пріоритетів, які сприятимуть розвитку транскордонного ринку туристичних і рекреаційних послуг у контексті європейської інтеграції. Туристичний сектор, як невід'ємна частина глобального ринку послуг, відіграє ключову роль у задоволенні потреб населення в оздоровчих та відпочинкових послугах.

Транскордонне співробітництво надає важливі можливості для туризму та рекреації, роблячи ці сфери стратегічно важливими для розвитку регіону. Розробка ефективного сценарію для туристично-рекреаційного сектору в контексті європейського транскордонного співробітництва має спрямовуватися на забезпечення сталого розвитку шляхом встановлення балансу між збереженням природних, історико-культурних ресурсів, економічними цілями та соціальними вимогами, а також ефективною діяльністю в туристичній сфері.

Таким чином, формування високоякісних євроінтеграційних туристичних продуктів вимагає створення належних умов. Ключ до ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу полягає у

запровадженні інтегрованого підходу до управління туристичними ресурсами, що включає туристичне районування, визначення пріоритетів за видами та територіальним розміщенням туристичної діяльності, оцінку спроможності та впливу на довкілля.

Для втілення цілей сталого розвитку у туристично-рекреаційній сфері на регіональному рівні, зокрема для Закарпатської області, варто зосередитися на міжнародній кооперації, яка передбачає співпрацю між кількома економічними агентами, у тому числі з іноземними партнерами, для спільної розробки, виробництва та реалізації туристичних послуг. Враховуючи виклики, пов'язані спочатку з пандемією COVID-19, а з лютого 2022 року з повномасштабною війною з Росією, туристичний сектор потребує адаптації до нових умов через розвиток різних форм міжнародного співробітництва, таких, як кооперації, стратегічні альянси, франчайзингові системи, віртуальні мережі, засновані на партнерстві між державою та приватним сектором, а також співпраці між асоціаціями, союзами, приватним бізнесом та державними установами.

На регіональному рівні система стійкого розвитку туристично-рекреаційної сфери оформлюється за допомогою національної мережі пам'яток історико-культурної та природної спадщини, а також компетентних урядових організацій. Забезпечення цього розвитку потребує створення громадської ради у туристично-рекреаційній сфері при ключових державних установах із залученням членів недержавних організацій, а також реорганізацію існуючих та заснування нових спеціалізованих установ, що займаються окремими ключовими напрямками розвитку.

У цьому разі потрібно акцентувати увагу на значенні державно-приватного партнерства в туристично-рекреаційній сфері, зазначаючи різні форми співпраці, які включають розподіл прибутків, ризиків та участі у прийнятті управлінських рішень, залучення комерційних структур до управління державними і комунальними підприємствами, створення некомерційних організацій з певними цілями і концесії на управління

державними об'єктами. Проблемою запровадження таких форм є низька бізнесова активність, висока вартість кредитів і обмежена кількість пропозицій від органів влади. Розв'язання цієї проблеми потребує введення спеціалізованих відділів у держорганах, залучення академічних установ і громадських організацій до процесу та розроблення державного замовлення для інвестиційних проєктів у рекреаційній сфері.

Державно-приватне партнерство в туристично-рекреаційній сфері Закарпатської області може розгортатися за кількома ключовими напрямками, спрямованими на розвиток інфраструктури, покращення якості послуг, збереження природного та культурного середовища, а також на залучення туристів і відпочиваючих. Основні напрями реалізації державно-приватного партнерства показано на рис. 3.2.

Ефективна реалізація цих напрямів через державно-приватне партнерство може значно посприяти розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області, забезпечити збалансоване використання ресурсів, підвищити якість послуг і зробити регіон більш конкурентоспроможним на туристичному ринку.

На вищому рівні державного управління розробляється та впроваджується політика, спрямована на забезпечення стійкого зростання у туристично-рекреаційній сфері. Державна стратегія у цій галузі базується на широкому спектрі законодавчих актів та програмних документів, що включають, але не обмежуються: законами України про туризм та курорти; постановами Верховної Ради, що оцінюють стан та перспективи розвитку туризму; президентськими указами, що окреслюють основні напрями та заходи політики у сфері туризму та курортів; а також розпорядженнями Кабінету Міністрів, які затверджують стратегічні плани розвитку туризму та курортів.

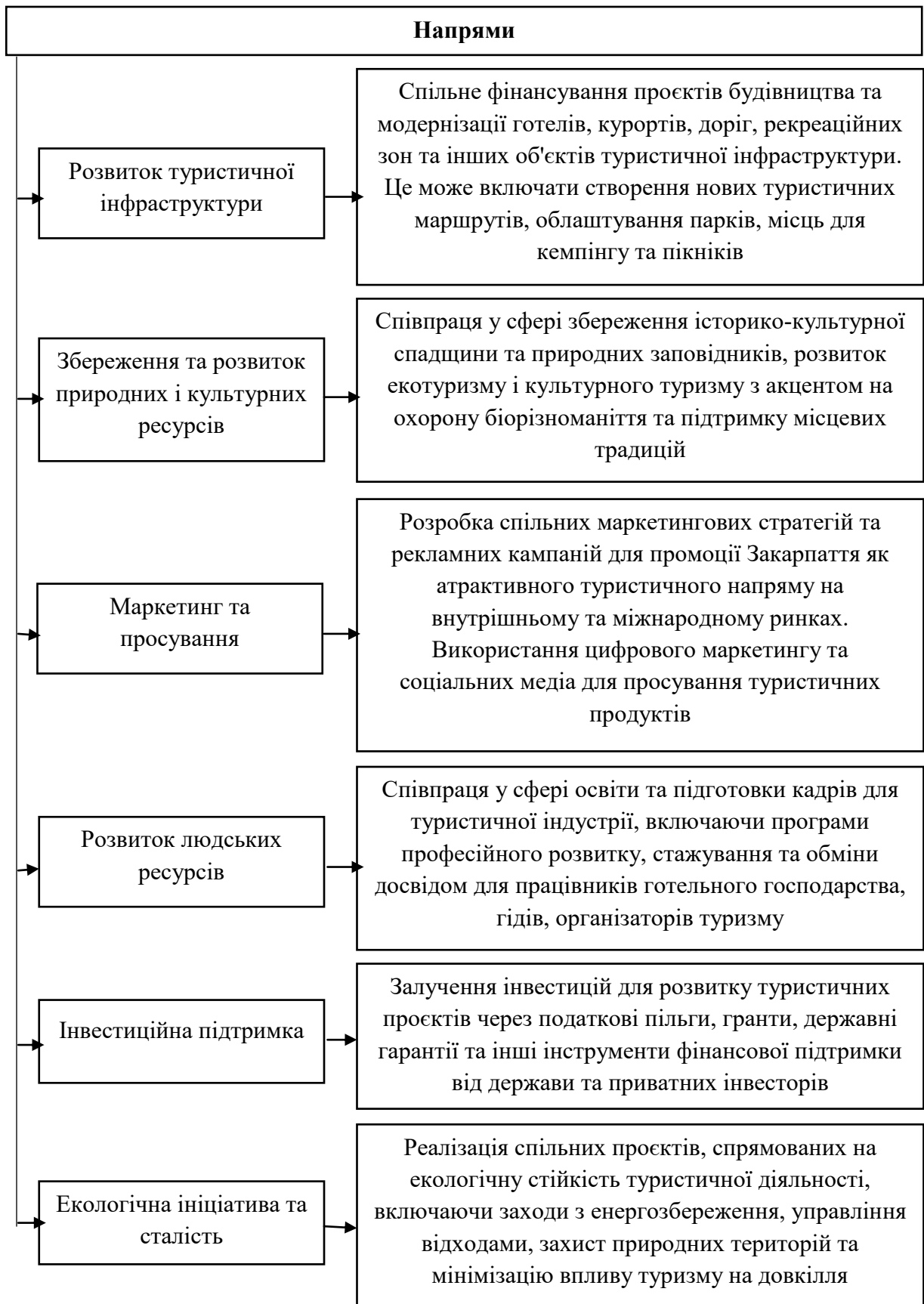

Рис. 3.2. Напрями державно-приватного партнерства в туристично-рекреаційній сфері Закарпатської області

Ці документи визначають фундаментальну базу для практичного застосування та реалізації ініціатив, спрямованих на підвищення якості і доступності туристичних та рекреаційних послуг на національному і регіональному рівнях, стимулюючи тим самим стійкий розвиток цієї сфери.

На регіональному рівні впровадження організаційно-економічних заходів спрямоване на стійке зростання у туристичному та рекреаційному секторі, що здійснюється через розробку та впровадження спеціалізованої регіональної політики. Ця політика направлена на підтримку самоврядності та розвиткового потенціалу локальних спільнот шляхом запровадження проєктів і програм у туристично-рекреаційній сфері. Основу сталого розвитку в цій сфері становить мережа об'єктів культурної, історичної та природної спадщини регіону, а також регіональні управлінські структури і організації, які відіграють ключову роль у цьому процесі.

На локальному рівні (територіальні громади) фокус розвитку спрямований на діяльність підприємств та організацій у галузі туризму та рекреації, а також на професійну підготовку фахівців через вищі навчальні заклади. Тут використовуються різноманітні підходи та методи для досягнення цілей стійкого розвитку, адаптовані до особливостей транскордонного співробітництва.

Для реалізації ефективної політики розвитку досліджуваної сфери варто переймати зарубіжний досвід. Так, дослідження європейського досвіду демонструє, що ключову роль у стимулюванні сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери відіграють економічні інструменти. Це включає фінансування з державного бюджету, субсидії, податкові пільги, кредитні лінії для підтримки туристичної індустрії. Так, ще у вересні 2014 р. Україна взяла на себе відповідні зобов'язання, ратифікувавши Угоду про асоціацію з ЄС, ініціювавши процес імплементації міжнародних правових стандартів через відповідні державні органи, задіяні в процесі європейської інтеграції. Основоположним аспектом цієї Угоди стала необхідність адаптації внутрішнього законодавства до європейських норм. У цьому контексті

критично важливим є зближення українського законодавства з європейським правом і врахування специфіки законодавств країн-членів ЄС.

Під час формування стратегії розвитку туристичної та рекреаційної галузі як невід'ємної частини національної економіки необхідно взяти до уваги роль ООН у залученні транснаціонального капіталу до реалізації принципів сталого розвитку на глобальному рівні. ООН відіграє ключову роль у створенні правових основ, спрямованих на гармонізацію економічних, екологічних і соціальних інтересів, впроваджуючи такі ініціативи, як Принципи відповідального інвестування, Глобальний договір ООН та Фінансову ініціативу UNEP, об'єднуючи різноманітних акторів міжнародних економічних відносин у їхньому прагненні до сталого розвитку.

З огляду на світовий досвід і в контексті Угоди про асоціацію з ЄС, пропонується виділити кілька основних груп інструментів для сприяння сталому розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону, включаючи соціальні, економічні, екологічні, правові та організаційно-управлінські заходи.

У сфері соціальних ініціатив виділено такі напрями:

- Розвиток і удосконалення професійної підготовки та перекваліфікації фахівців у туристично-рекреаційній сфері, що відповідає потребам постійного підвищення кваліфікаційного рівня працівників. Це сприятиме підвищенню якості наданих послуг та зміцненню позицій вітчизняних туристично-рекреаційних продуктів на світовому ринку.
- Заохочення зайнятості в туристично-рекреаційній сфері як засобу підвищення життєвого стандарту місцевого населення, що служить важливим індикатором розвитку самої сфери, особливо вразливих соціальних груп населення (гірські райони області).
- Надання соціальної підтримки для зменшення соціальної нерівності, поліпшення механізмів соціального захисту для всіх категорій населення, залучених до туристично-рекреаційної діяльності (райони, які не мають суб'єктів діяльності в реальному секторі економіки).

- Втілення принципів корпоративної соціальної відповідальності у туристично-рекреаційному бізнесі, яке передбачає впровадження стандартів управління, захисту прав людини, вдосконалення трудових умов, захист навколишнього середовища, здійснення прозорих бізнес-операцій, покращення відносин з клієнтами та позитивний вплив на розвиток місцевих громад, сприяючи тим самим досягненню цілей сталого розвитку у туристично-рекреаційній сфері.

Група економічних заходів для підтримки сталого та всеохоплюючого розвитку в туристично-рекреаційному секторі регіону охоплює:

- Співпрацю між державою та приватним сектором як ключовий елемент впливу на розвиток туристично-рекреаційної сфери. Таке партнерство забезпечує залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій, а також ефективний розподіл ризиків у проєктах туристичної галузі.

- Інвестиційну діяльність у туристично-рекреаційній сфері, яка вимагає створення привабливого інвестиційного середовища та поліпшення міжнародного іміджу України як туристичної дестинації. Інвестиції у туристичний бізнес спрямовані на забезпечення прибутковості вкладень, при цьому потенціал туристичної індустрії виробляти якісні туристичні продукти та послуги безпосередньо залежить від розміру капіталу, вкладеного у сферу діяльності.

- Удосконалення та розширення інфраструктури в туризмі та рекреації, що включає оновлення фізичних ресурсів, підвищення рівня послуг до світових стандартів, впровадження інновацій у туристичну інфраструктуру та розвиток нових форм діяльності в цій сфері.

- Фінансову підтримку і субсидії, що виражаються у наданні фінансової допомоги, гарантіях за кредитами та прямих субсидіях для секторів, що зазнали втрат спочатку від епідемії, а згодом від війни, з можливістю зміни розміру субсидій залежно від потреб і специфіки діяльності.

- Маркетинг у сфері туризму та рекреації, який включає ідентифікацію потреб клієнтів, розробку відповідних продуктів, організацію ефективних каналів збуту, ціноутворення, та підвищення якості обслуговування туристичних об'єктів.

- Податкові пільги як стимул для розвитку туристично-рекреаційної сфери, що реалізується через податкову підтримку, зокрема за допомогою зниження податків та митних тарифів для сприяння інвестиціям у цьому секторі.

- Кредитування як інструмент економічного заохочення сталого розвитку, зокрема через пільгове кредитування, фінансову підтримку придбання путівок до оздоровчих закладів за допомогою бюджетних коштів та залучення професійних спілок для створення стимулів розвитку галузі. Зокрема сьогодні є можливість направлення постраждалих від війни чи військових у реабілітаційні центри Закарпатської області як регіону, який найменше постраждав від війни. Це дозволить на постійній основі державі замовляти послуги, а місцевим підприємствам розвиватися за рахунок підтримки держзамовлень.

Досягнення сталого розвитку в туристично-рекреаційному секторі на основі екологічних принципів включає такі основні заходи:

- Впровадження екологічного аудиту як інструменту для ефективного екологічного управління, забезпечуючи незалежну перевірку відповідності діяльності у сфері туризму і рекреації встановленим екологічним стандартам. Це передбачає аналіз безпеки обладнання і технологій, оцінку потенційного впливу на довкілля, ідентифікацію екологічних ризиків, вироблення рекомендацій для мінімізації шкоди.

- Реалізацію зелених інновацій, що лягають в основу зеленого напрямку сталого розвитку, включаючи впровадження екологічних стандартів, сертифікацію та маркування туристичних послуг, прийняття екологічного менеджменту як основи для діяльності у цій області.

- Забезпечення раціонального використання природних ресурсів, впровадження заходів для захисту та відновлення природного середовища, контроль за станом використання та збереження природних туристичних та рекреаційних ресурсів.

Для стимулювання сталого розвитку в туристично-рекреаційній сфері України використовуються такі нормативно-правові заходи:

- Законодавчі та нормативні акти, спрямовані на узгодження внутрішнього правового поля з європейськими нормами, що встановлюють фундаментальні правила для провадження діяльності в туристично-рекреаційному секторі. Це включає в себе правила ліцензування, сертифікації, стандартизації, регулювання контрактних відносин у сфері обслуговування, а також створення умов для партнерства і захисту прав та безпеки учасників туристичного ринку.

- Стандарти та норми сертифікації, які є критичним елементом правового регулювання, забезпечуючи виконання обов'язкових стандартів якості послуг та їх екологічну безпеку. Вони також сприяють уніфікації вітчизняних стандартів з міжнародними, встановлюючи однакові вимоги до об'єктів туристично-рекреаційного обслуговування.

- Міжнародні угоди та договори, які ведуть до впровадження глобальних стандартів у сфері туризму і рекреації, враховуючи потреби і специфіку міжнародного ринку. Це передбачає розробку та виконання політик, що сприяють розширенню міжнародної торгівлі послугами, а також диверсифікацію діяльності відповідно до глобальних трендів і запитів.

Організаційно-адміністративний набір інструментів для стимулювання розвитку в туристично-рекреаційному секторі включає:

- Розроблення стратегій для туристично-рекреаційного сектору, що мають виявити основні сильні та слабкі сторони, встановити ключові напрями розвитку та ідентифікувати можливості для досягнення цілей сталого розвитку.

- Впровадження концепцій нових бізнес-моделей та соціально відповідального підприємництва, які підтримують сталий розвиток у цій сфері.
- Реалізацію програм та проєктів, спрямованих на застосування проєктного управління для туристично-рекреаційних ініціатив.
- Діджиталізацію діяльності, включаючи впровадження ІТ-технологій та цифрову трансформацію для підтримки розвитку і трендів сектору.

В підсумку варто зазначити, що для розвитку туристично-рекреаційного сектору слід здійснити деталізацію учасників та об'єктів діяльності, а також визначити відповідні принципи, методи та інструменти для забезпечення ефективності туристично-рекреаційної сфери в регіоні. Організаційно-економічне забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону зорієнтоване на досягнення визначених цілей у соціальній сфері, забезпечуючи доступність послуг та залучення зацікавлених сторін до їх створення та управління; в економічному контексті – на підвищення конкурентоспроможності, прозорості, інвестиційної привабливості та прибутковості сектору; на покращення екологічної ситуації через збереження стабільності екосистем, охорону природи та запобігання можливому негативному впливу на довкілля.

3.2. Стратегічні підходи до реалізації антикризового менеджменту у сфері туристично-рекреаційного бізнесу

Під час кризи COVID-19 науковці сконцентрували увагу на моделі розвитку туризму та його потенціалу саме в період кризових ситуацій та пандемії, вважаючи, що це створює нові можливості для його сталого розвитку. Концепція сталого туризму має бути багатоцільовою: якщо власник бізнесу хоче досягти успіху на ринку, вона повинна спрямовуватись на підтримку культури, бренду та іміджу приймаючих громад, підтримку

відповідного середовища існування, розвиток лідерства та роботу щодо збалансованого і диверсифікованого сільського господарства [155, с. 13].

В умовах кризи туристичний сектор більшою мірою піддається впливу специфічних факторів, ніж інші сектори економіки, з кількох причин: зазначений сектор орієнтований на людей; часто туристичний напрям непередбачуваний і його важче контролювати, зокрема у разі катастроф; більшість туристів володіють недостатньою інформацією про місце відпочинку; туристична галузь дуже роздрібнена, нелегко реагувати на катастрофи [159, с. 22]. Завдання антикризового управління включає розробку комплексу заходів, спрямованих на прогнозування та аналіз потенційних негативних впливів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Це передбачає оцінку ймовірності виникнення кризових явищ та їх можливих наслідків для діяльності організації, з метою мінімізації збитків. За словами М. Білецької, одним з ключових напрямків антикризового менеджменту має стати розробка та імплементація спеціального «пакета SOS», який активізується у випадках екстремальних ситуацій, включаючи природні (наприклад, урагани, землетруси, повені) та антропогенні катастрофи (епідемії, терористичні акти, промислові аварії) [8].

Загалом антикризове управління повинно враховувати фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, а також включати кілька напрямів, зокрема передкризове управління, управління в умовах кризи та посткризове управління (рис. 3.3).

Як зазначено на рисунку 3.3, основною ціллю антикризового управління є забезпечення фінансової стабільності підприємства та мінімізація потенційного зниження його ринкової вартості. Це досягається шляхом виконання відповідних завдань [67, с. 174]:

1. Діагностика та ідентифікація кризи та фінансового стану підприємства на основі безперервного моніторингу, що дає змогу виявити ранні ознаки розвитку кризи.

Рис. 3.3. Стратегічні напрями антикризового менеджменту у туристично-рекреаційній сфері*

**розроблено автором*

2. Застосування заходів з прогнозування ймовірності банкрутства підприємства, зокрема: ідентифікація фінансового стану підприємства; характеристика кризи за її класифікаційними ознаками; визначення антикризових механізмів відповідно до визначеного фінансового стану підприємства.

3. Усунення неплатоспроможності підприємства з метою зниження темпів розвитку кризи та отримання часового резерву для реалізації інших антикризових заходів.

4. Відновлення фінансової резильєнтності організації, зосереджуючись на оптимізації капіталової структури, обігових коштів та керуванні грошовими потоками.

5. Запобігання банкрутству та ліквідації підприємства в умовах глибокої фінансової кризи через введення заходів зовнішньої санації, коли

внутрішні ресурси та засоби не здатні забезпечити необхідну фінансову стабільність.

6. Перешкоджання банкрутству за допомогою правових процедур, включаючи спостереження, фінансове оздоровлення, зовнішнє управління та мирову угоду, метою яких є відновлення платоспроможності компанії. У випадку невдачі, процес може закінчитися судовим рішенням про банкрутство та організацією конкурсного провадження для ліквідації підприємства.

7. Мінімізація впливу фінансової кризи на підприємство, з особливим акцентом на зниження втрат ринкової вартості організації до прийнятних рівнів.

На думку В.Костинець, складові механізму розробки та впровадження антикризових заходів підприємств туристичної сфери повинні включати:

1. Активізація споживчого інтересу до внутрішнього туризму через стимулювання попиту, розробка та впровадження програм лояльності для постійних клієнтів та партнерів, які сприяють формуванню відтермінованого попиту на майбутні сезони.

2. Запровадження нових функціональностей через інтернет-технології, таких як оновлення веб-сайтів компаній, перехід на повністю електронний документообіг та оптимізація взаємодії через месенджери та соціальні мережі.

3. Підвищення рівня сервісу та розширення спектру супутніх послуг у туристичній галузі, включно з дистанційними бізнес-тренінгами, консультаціями з антикризового управління та проведенням професійних вебінарів.

4. Організація дистанційної роботи для співробітників і перегляд системи винагород, заснований на результативності їхньої роботи.

5. Розробка та пропонування інноваційних туристичних маршрутів, орієнтованих на внутрішнього туриста, з можливістю глибокого занурення в місцеву культуру і особливості регіонів.

4. Співпрацю зі страховими компаніями в аспекті пропозицій клієнтам страхування від невіїзду [69].

Управління персоналом відіграє ключову роль у антикризовому менеджменті, адже фактор людських ресурсів є вирішальним у кризових умовах. Під час кризи акцентується важливість ефективної роботи з персоналом і запровадження відповідних заходів у сфері антикризового HR-менеджменту на підприємствах [30, с. 77], зокрема:

- сфокусованість на працівниках, зокрема на питаннях добробуту співробітників та почутті приналежності;
- створення в робочому колективі клімату взаємодовіри, поваги та підтримки, інтеграція та співробітництво з персоналом, прагнення до культурної консолідації;
- забезпечення персоналу повною інформацією про стан справ у компанії та стратегії подолання кризи;
- розвиток ефективної комунікації з працівниками, встановлення чітких цілей та завдань для виходу з кризи, а також організація регулярних взаємозворотів щодо результатів діяльності між співробітниками та керівництвом;
- введення нових форматів визнання результатів, зустрічей та тимблдингів (online, open air) тощо [24, с. 171].

В умовах кризових ситуацій у туристично-рекреаційній сфері поряд із впровадженням ефективних антикризових HR-заходів доволі актуальними є маркетингові антикризові стратегії, що здатні підвищити ефективність функціонування туристичного бізнесу та залучити нових клієнтів. Більшість існуючих маркетингових стратегій призначені для отримання максимального доходу, залучення максимальної кількості гостей, збільшення обсягу продажів, але в умовах кризових явищ, зокрема при дуже низькому попиті на готельні послуги, викликаному небезпекою зараження інфекцією, дуже складно говорити про надприбутки. Необхідною є впровадження стратегії, яка зможе надати готелям фінансову можливість для подальшого ведення

бізнесу. Водночас не можна не враховувати стратегію високої заповнюваності та стратегію високої вартості номера [66, с. 688]. Для досягнення найкращого результату рекомендується використання комбінованих стратегій, тому що саме вони можуть врахувати і різні інтереси гостей, і особливості кожного окремого підприємства сфери гостинності. Необхідно також враховувати модель поведінки споживачів, що постійно змінюється. На поведінку ключового сегмента споживачів впливає безліч факторів, які необхідно максимально врахувати в рамках наявних ресурсів для задоволення мінливих потреб клієнтів [79, с.124]. Багатьом підприємствам гостинності довелося застосувати стратегію завоювання ринку та стратегію розширення потенціалу одночасно. Стратегія розширення ринку передбачає ширше охоплення різних верств населення, груп людей, а стратегія розширення потенціалу, у свою чергу, збільшує обсяг продаж вже існуючої послуги, акцентуючи увагу саме на ній [66, с. 689].

В умовах кризи повністю змінюється модель споживання та споживчі настрої населення. Однією із сфер туристичного бізнесу, що найбільше постраждала в умовах корона кризи, виявився ресторанний бізнес, що змушений був переорієнтувати свою діяльність на кардинально інший формат діяльності. Зокрема, значна кількість ресторанів пропонували послуги з доставки готової їжі у місце призначення; доставку напівфабрикатів для приготування ресторанної їжі; запровадження послуги «take away» (самовивіз готової їжі); переформатування ресторанів у магазини, зокрема магазини напівфабрикатів та ін. [11, с. 268]. З метою часткової стабілізації ситуації у сфері ресторанного бізнесу окремі науковці пропонують застосовувати такі заходи:

- розробку відповідних маркетингових стратегій у соціальних мережах, формування вигідних пропозицій та застосування таргетованої реклами;
- підвищення якості сервісу прийому замовлень та швидкості доставки;

- чітке формулювання стандартів прийому замовлення з одночасним налагодженням комунікацій із замовником;

- використання відповідного пакування та інвентарю, що буде сприяти ефективному транспортуванню замовлення з метою максимального збереження якості продукції.

В умовах карантинних обмежень важливим завданням рестораторів стало зниження контакту із навколишнім середовищем шляхом використання одноразового посуду, антибактеріальних серветок та дезінфікуючих засобів, збільшення торгових площ та зменшення скупчення гостей. Набуло актуальності впровадження DIGITAL меню та ONLINE меню зі смартфонів, що не втратило свого значення і в постпандемійний період. Інша інновація, яка набула широкого розповсюдження під час карантинних обмежень, – це впровадження безконтактних способів розрахунку, зокрема оплата за допомогою смартфона через спеціалізовані додатки чи безконтактні платіжні пристрої. За даними експертів, прогнозується, що кількість безконтактних транзакцій на міжнародному рівні зросте втричі у період з 2021 по 2024 рік, оскільки 34% споживачів вважають таку можливість важливою [147]. Ця технологія використовується у ресторанному бізнесі і забезпечує високий рівень гігієнічності та безпеки, сприяє прискоренню обслуговування та спрощенню процесу розрахунку. Крім того, введення електронних чайових допомагає моніторити якість обслуговування персоналом [17, с. 209].

Поряд із власниками готельно-ресторанного бізнесу та туроператорами значного впливу кризи зазнали і власники сільських туристичних садиб, що здійснюють діяльність на базі особистих селянських господарств, які функціонують переважно у сільській місцевості та на гірських територіях Закарпатської області. На думку К.Кудак та В.Левкулич, враховуючи існуючі в науковій літературі пропозиції та базуючись на результатах соціологічних опитувань, для власників туристичних садиб, що надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, основними антикризовими заходами, що впроваджуються на мікрорівні, повинні бути:

- підвищення рівня освіти та кваліфікації власників сільських ОСГ у сфері туризму, відвідування міжнародних семінарів і тренінгів, проходження спецкурсів та навчання (менеджерів, екскурсоводів та ін), що дасть поштовх розвитку управлінських навиків та можливість розвиватися у нових напрямках;

- диверсифікація діяльності власного бізнесу, розширення спектру надання послуг. Зокрема в умовах кризи COVID-19 – запровадження та розвиток видів туризму, що відбуваються на відкритому просторі – піший та гірський туризм, екскурсійний туризм у національні парки та заповідники; будівництво туристичних атракцій під відкритим небом (дитячі майданчики, мініпарки, зони відпочинку, водойми);

- переорієнтація на нову категорію споживачів туристичних послуг, що не є в групі ризику в умовах COVID-19 (молодь, діти та молоді сім'ї), а також посилення карантинних заходів для осіб, що знаходяться в групі ризику (додаткові умови для туристів старшого та пенсійного віку – дотримання дистанції, будівництво житла, що не передбачає скупчення людей; застосування додаткових санітарних та гігієнічних заходів у сільських садибах);

- максимальне застосування цифрових технологій у власному бізнесі – онлайн-замовлення, бронювання та розрахунків;

- посилення кооперативних зв'язків між різними суб'єктами економічних відносин у туристичній сфері та інших видах діяльності (перевізники, заклади харчування, страхові компанії) та органами влади, ГО, що сприятиме розвитку туристичної інфраструктури [73, с. 271] (рис. 3.4).

Як видно з рис. 3.4, способом виходу із складної економічної ситуації може стати гнучка адаптація туристичного бізнесу до нових реалій за рахунок впровадження процесів диверсифікації та кооперації, переорієнтації на нову категорію споживачів, активне впровадження цифрових технологій.

Рис. 3.4. Антикризіві заходи з функціонування та розвитку туристичного бізнесу для власників туристичних садіб*

**розроблено автором на основі [73, с. 271]*

Існуючий досвід функціонування сфери гостинності свідчить, що після закінчення кризових явищ доволі швидко починається її відродження та нарощення потенціалу [95]. Разом з цим, незважаючи на адаптацію туристичного бізнесу до викликів коронакризи, початок повномасштабного вторгнення змусив українців майже повністю забути про туризм, а замість подорожей поїздки за кордон стали вимушеними [63]. Навіть в умовах наявних обмежень (наприклад, на відвідування лісів чи прикордонних територій) громадяни продовжують подорожувати у більш безпечних, зокрема тилкових регіонах України. Поступово відновлюється також і виїзний туризм. Заявки на наземне обслуговування залишаються актуальними, однак зараз вони покривають лише частину звичайного обсягу туристичних подорожей. Для досягнення повного завантаження, українські туроператори активно шукають нові можливості розвитку та досліджують ринки Європи та

інших регіонів. Ключовим аспектом стане здатність України після війни запуснути обширну маркетингову кампанію на міжнародних ринках для зміни сприйняття країни з воєнізованої зони на безпечне місце для відпочинку. На макроекономічному рівні, майбутні урядові програми відновлення мають враховувати потреби туристичної індустрії і важливо вже зараз вести перемовини з глобальними готельними мережами щодо їхнього виходу на український ринок [63]. На думку С.Мельниченка та В.Глушка, для відновлення України на міжнародному ринку туристичних послуг вимагає від туристичних підприємств шукати нові методи просування та реалізації продукції. Одним із таких методів є створення ефективної системи маркетингових комунікацій, що базуються на принципах взаємодії та співробітництва для вирішення завдань, запланованих у післявоєнний період. [88, с. 176]:

- аналіз споживацьких поведінок та переваг, який уможливорює формування позитивного ставлення до послуг чи туристичного підприємства, зокрема через рекламні комунікації, що виступають ключовим елементом у процесі позиціонування;
- повна інтеграція маркетингових та рекламних стратегій, що є необхідною для підвищення конкурентоспроможності підприємства, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;
- синхронізація усіх комунікаційних каналів в рамках підприємства, щоб запобігти розривам у комунікаціях, які можуть спотворити загальний імідж та перешкодити формуванню однозначного сприйняття бренду;
- орієнтування на широке коло зацікавлених сторін, включаючи кінцевих споживачів та туристичних посередників, які можуть впливати на кінцеві рішення про покупку;
- детальне планування комунікаційних заходів, спрямованих на різні сегменти цільового ринку, для більш точної адаптації до специфіки кожної цільової аудиторії та туристичних посередників [40].

Розвиток туристично-рекреаційної сфери та індустрії гостинності повинен стати одним із головних пріоритетів після завершення війни в Україні. Вже зараз необхідно працювати над планами реабілітації туризму, щоб мати можливість запропонувати іноземним туристам привабливі туристичні програми після завершення війни. Оновлення туристичного бренду України ґрунтуватиметься на безпеці та захисті туристів, а також формуванні іміджу країни, що гарантує безпеку. Щоб надати туристичному продукту інноваційне наповнення, на регіональному рівні слід задіяти потужний потенціал, який відповідає критеріям стійкого розвитку туристичних систем, включаючи наявність бальнеологічних ресурсів, розвинену туристично-рекреаційну інфраструктуру, значну кількість туристичних компаній, багату історико-культурну та природну спадщину, територіальне планування і стабільний споживчий ринок з високим рівнем матеріально-технічної бази та насичення товарами та послугами. На нинішній час відновлення внутрішнього туризму з урахуванням основних принципів сталого розвитку є першочерговим завданням на субрегіональному рівні, оскільки туристична галузь в цьому разі виступає ключовим фактором розвитку місцевої економіки. З метою розвитку туристично-рекреаційної діяльності на основі територіального та просторового підходів та зменшення негативного впливу, спричиненого надмірним та виснажливим використанням ресурсів, доцільно створити цілорічні туристично-рекреаційні парки, які будуть складатися з комплексів та кластерів із взаємопов'язаною інженерною інфраструктурою і транспортною доступністю, що надаватимуть рекреаційні послуги у взаємодії із представниками органів влади на місцях. Такий підхід сприятиме оптимальному та ефективному використанню потенціалу природних ресурсів, розширенню рекреаційних і туристичних послуг, підвищенню регіонального рівня управління туристичною та курортно-рекреаційною сферами.

Разом з цим, перспективними напрямками функціонування та повоєнного розвитку підприємництва у туристично-рекреаційній сфері є:

- законодавче врегулювання функціонування та розвитку нових форм туризму та забезпечення безпеки в ході надання туристичних послуг;
- інтеграція об'єктів культурної спадщини в міжнародні туристичні маршрути;
- забезпечення належного облаштування туристичних маршрутів та об'єктів відпочинку, їх цифровізація і створення комфортних умов для туристів;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури;
- забезпечення доступності туристичної інфраструктури для осіб з обмеженими можливостями;
- популяризація туристичного потенціалу регіонів в Україні та за кордоном;
- розвиток екскурсійної діяльності та системи категоризації/сертифікації готелів;
- реалізація конкурентоспроможних регіональних туристичних продуктів та брендів;
- розвиток інфраструктури курортів та рекреаційних територій, а також туристичних центрів для обслуговування туристів на локальному рівні, в т.ч. створення єдиного туристичного інтернет-порталу для регіонів та громад.

Період повоєнного відродження матиме складні виклики для туристично-рекреаційної сфери та індустрії гостинності, разом з цим, зростання економіки та розвиток сфери туризму створюють основу для оновлення та значної розбудови туристичного бізнесу, ключовими стратегічними напрямками якої у зазначений період можуть стати:

1. Диверсифікація надання туристичних послуг. Розширення спектру послуг готелів, включаючи ресторани, спа-центри, конференц-зали та інші додаткові сервіси, що задовольняють різноманітні потреби клієнтів.

2. Цифрова трансформація. Впровадження сучасних технологій для підвищення ефективності управління, обслуговування гостей, а також для поліпшення маркетингу та комунікації з клієнтами.

3. Сталість та стабільність в обслуговуванні туристів та якості надання туристичних послуг. Зосередження на вдосконаленні сервісу та забезпеченні високої якості проживання для гостей, що сприяє позитивній репутації закладу та зростанню лояльності клієнтів.

4. Співпраця з місцевими спільнотами. Розвиток партнерських відносин з місцевими бізнесами та організаціями для привертання нових клієнтів та підтримки місцевої економіки.

5. Стале оновлення та модернізація. Інвестування у ремонт та модернізацію готельних приміщень, щоб забезпечити актуальність та конкурентоспроможність в умовах зростаючої конкуренції.

6. Екологічна стійкість. Впровадження екологічно відповідних практик у керуванні туристичним об'єктом та його інфраструктурою, що сприяє зменшенню впливу на навколишнє середовище та приваблює екологічно свідомих клієнтів.

7. Глобальне розширення мережі. Розвиток туристично-рекреаційних мереж, у т.ч. готельних, оздоровчих, курортних, за межами національних кордонів з метою залучення міжнародних туристів та розширення географії бізнесу.

3.3. Міжнародний досвід регулювання кризових явищ у сфері туризму та рекреації

В умовах поглиблення світових економічних криз важливість аналізу досвіду втілення державної політики у ключових галузях, здатних

стимулювати економічне зростання, таких як туризм, зростає [61, с. 23]. Міжнародний досвід функціонування туристичного бізнесу в умовах кризи COVID-19 засвідчив, що, незважаючи на оперативне реагування урядів розвинених країн світу у боротьбі з пандемією, наслідки коронакризи для функціонування сфери туризму та рекреації були критичними. За даними аналітиків, упродовж перших восьми місяців 2020 року туристичний потік у Європейському Союзі знизився на 68%, що призвело до збитків у розмірі приблизно 1 мільярд євро щомісяця для туристичної галузі. Ситуація була особливо складною у країнах з високою популярністю серед туристів, таких як Франція, Іспанія, Італія, Греція, Португалія, Мальта та Кіпр [144]. Показники збитків туристичної галузі ЄС у квітні-травні 2020 року свідчать про значні втрати: Італія (-96%), Хорватія (-86%), Кіпр (-78%), Франція (-70%), Іспанія (-51%), Словенія (-56%). [148].

У відповідь на пандемію, ЄС вжив заходи підтримки ключових секторів економіки, спрямовані на пом'якшення соціально-економічних наслідків. Зокрема, були запроваджені два основні підходи: надання доступних кредитних ліній для підтримки бізнесу та відтермінування виплат за борговими та податковими зобов'язаннями [80, с. 34]. Разом з цим, важливу роль відіграє впровадження ефективного інструментарію підтримки туристичної галузі, що, за дослідженням Н.Антонюк та О.Краєвської, у країнах Європи передбачає [160; 2, с. 7]:

- регулювання ставок податку на додану вартість для готельних послуг у країнах таких як Кіпр, Швейцарія та Угорщина;
- реструктуризація місцевих податків, включаючи податки на туристичну нерухомість, що здійснено у Греції, Швейцарії та Мальті;
- реалізація додаткових програм кредитування та надання кредитних гарантій, які впроваджені у таких країнах як Австрія, Франція та Іспанія;
- надання субвенцій для інвестицій та модернізації туристичної інфраструктури, реалізоване в Австрії, Франції, Іспанії, Німеччині, Словаччині, Словенії, Швейцарії та Італії;

- збільшення фінансування туристичних досліджень, що застосовано в Австрії та Іспанії;

- зміцнення внутрішньої рекламної підтримки туристичної галузі, зокрема в Австрії, Франції, Іспанії, Ірландії, Словаччині, Словенії та Угорщині [160; 2, с. 8].

Узагальнення міжнародного досвіду підтримки туристично-рекреаційної сфери в умовах COVID-19 показало, що для більшості країн ЄС пріоритетним напрямом стало функціонування малого та середнього бізнесу, зокрема у Німеччині, Франції, Італії та Польщі. Антикризова стратегія Франції, яка є однією з наймасштабніших в Європі, спрямована на підтримку громадян, що втратили роботу, а також на надання пільгових кредитів та податкових послаблень для туристичного сектору. Схожі програми були введені в Іспанії, Італії та Великобританії. Окрім цього, на Сейшельських островах і в Еквадорі було відтерміновано сплату спеціальних податків у туристичній галузі, а Литва, Португалія, Польща та Іспанія забезпечили фінансову підтримку постраждалим від пандемії підприємствам [80, с. 33]. У Греції регіональна рада з питань туризму запровадила комунікаційний інструмент для координації розвитку та просування туристичної галузі, включно з кризовим менеджментом. Хорватія реалізувала ряд заходів на підтримку туристичного бізнесу, включаючи відстрочку сплати зборів, туристичних податків і підвищення ліквідності [27].

Вивчення досвіду США щодо регулювання діяльності туристично-рекреаційної сфери в умовах коронакризи засвідчило, що з початку дії карантинних обмежень у США було затверджено програму з відновлення економіки під назвою “CARES Act”, бюджет якої розподілили на п'ять ключових секторів: зокрема громадяни отримали 30% цієї суми у формі соціальних виплат та допомог; на великі корпорації припадало 25% усієї суми, малий бізнес – 19%; 17% бюджету було виділено на державні та муніципальні органи влади та 9% – на медицину та соціальну сферу. Разом з

цим, були оголошені податкові канікули (терміном на 6 місяців), розстрочка погашення кредитів, перерахунок податку на прибуток [80, с. 31; 128].

Функціонування туристичного сектору та реалізація туристично-рекреаційного потенціалу в Україні на тлі воєнної агресії вимагає вивчення міжнародного досвіду відновлення туристичного бізнесу тих країн, що свого часу пережили війну і змогли вивести туризм на новий рівень розвитку – зокрема Хорватії, Боснії та Герцеговини, Грузії, Ізраїлю, Кіпру (таблю . 3.2).

Таблиця 3.2

Міжнародний досвід відновлення туристично-рекреаційної сфери в умовах воєнної агресії та у посткризовий період

Країна	Зміст заходів
Хорватія	- Масштабна PR-кампанія; - акцент на екологічну компоненту; - розвиток бюджетних авіаліній; - звільнення підприємств туристичної галузі від сплати ПДВ
Боснія і Герцеговина	- Популяризація військового туризму; - розвиток паломництва та релігійного туризму
Грузія	- Розробка ефективної стратегії розвитку туризму; - ефективна маркетингова кампанія та популяризація бренду країни
Ізраїль	- Акцент на паломництво, культурний та курортний туризм; - активна популяризація медичного туризму
Греція, Кіпр	- Розробка та впровадження антикризової стратегії відновлення туризму; - потужна PR-кампанія та популяризація туризму на основі маркетингових та рекламних стратегій розвитку

* розроблено автором

У Хорватії відновленню туризму, частка якого у ВВП країни становить 15%, сприяла популяризація невідомих раніше регіонів цієї країни з акцентом на екологічну компоненту. Разом з цим, було запроваджено ряд заходів загальноекономічного характеру та галузевого напрямку, зокрема інвестування у відбудову туристичної інфраструктури; звільнення підприємств туристичної галузі від сплати ПДВ; розвиток бюджетних авіаліній; масштабна PR-кампанія; розробка нових туристичних маршрутів; забезпечення зручного та недорогого житла, в т.ч. на базі домогосподарств, що надають послуги у сфері туризму та рекреації; підвищення якості надання туристичних послуг; відновлення історичної та культурної спадщини тощо [72; 81; 92; 97].

Досвід Боснії та Герцеговини, де частка туризму в економіці становить 10,5%, свідчить про те, що попри відсутність воєнного конфлікту в країні, справжнього примирення ще не існує. В окремих містах країни, зокрема м.Сараєво та м.Мостар, де залишилися сліди конфлікту, було відновлено туристичні зони. Туристам демонструють наслідки збройного конфлікту, пропонують пов'язані з війною сувеніри, проводять екскурсії по вулицях, де були пошкоджені житлові будинки. Водночас відновлено велику кількість християнських храмів та мечетей, музеїв та архітектурних пам'ятників [98, с. 60], що дає поштовх для подальшого розвитку туристичної галузі та утримання туристичних потоків на відносно стабільному рівні [98, с. 60].

Успішним прикладом стабільного функціонування та розвитку туристичного сектору є Ізраїль, що, незважаючи на перманентну війну із сусідньою державою, зберігає свій туристичний статус, забезпечуючи зайнятостю понад 6% населення країни. Найрозвинутішими видами туризму в Ізраїлі є паломництво, медичний, культурний туризм, а також курортний туризм на узбережжях Мертвого моря [98, с. 61]. Також важливо відзначити, що хоча постійні конфлікти призводять до зниження доходів від туризму,

економіка Ізраїлю зазвичай залишається стабільною завдяки унікальній структурі формування ВВП. Це пояснюється тим, що доходи від одних галузей економіки здатні компенсувати збитки від інших, що дозволяє підтримувати загальний економічний баланс країни [35].

Успішний досвід Грузії щодо відновлення туристичної сфери у повоєнний період засвідчив, що ріст інвестиційного потоку в цю галузь вивів країну на новий світовий рівень [35]. Після збройного конфлікту в Грузії почалося швидке піднесення туристичної галузі, а країна стала впізнаваною у світі завдяки розробленню та впровадженню антикризової стратегії відновлення туризму [98, с. 60]. Заслуговує на увагу досвід Кіпру, що став популярною туристичною дестинацією після етнічного конфлікту Греції та Туреччини. Такому розвитку сприяла потужна PR-кампанія та популяризація курорту за допомогою маркетингових та рекламних стратегій розвитку. Частка туристичного бізнесу в економіці країни становить 18%, чому сприяє розвинена туристична інфраструктура та чистота морських пляжів.

Узагальнюючи досвід проаналізованих країн щодо виведення туристичної сфери із кризи, слід відмітити, що одним із ефективних антикризових заходів відновлення та реалізації туристично-рекреаційного потенціалу є успішна маркетингова стратегія туристичного бізнесу, реклама та PR як на макро-, так і на мікрорівнях. А. Корюгін зазначає, що в умовах сучасного господарювання в Європі особливої актуальності набувають процеси переходу від традиційного маркетингу до інноваційного. Останній базується на використанні цифрових каналів для просування послуг та застосуванні інформаційних інструментів, які впливають на формування споживчих уподобань [68, с. 89]. Наприклад, сучасна система маркетингу та маркетингові інструменти туристичної індустрії Польщі побудовані на основі активного використання інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових каналів реклами і просування послуг. Такий підхід дає можливість розвивати загальнонаціональний бренд на основі застосування передового світового досвіду у сфері маркетингу. Зокрема, визначальною рисою

туристичного маркетингу Польщі є створення та активне використання сукупності мобільних електронних додатків до смартфонів та планшетів, що свідчить про популяризацію туристичної індустрії саме завдяки використанню інструментів цифрового маркетингу [68, с. 92].

Досвід Франції у створенні національного бренду країни засвідчує, що цей напрям безпосередньо перебуває у компетенції національної агенції з розвитку туризму, шляхом реалізації довгострокових програм розвитку туристично-рекреаційної сфери, що включає сукупність прогресивних маркетингових інструментів. До слова, брендинг є основою туристичної стратегії більшості суб'єктів туристичної індустрії Франції, що характеризується такими перевагами, як інтерактивність, офлайн-активність, участь у галузевих міжнародних туристичних заходах тощо. [68, с. 90].

Одним з інноваційних видів туризму на території країн Європейського Союзу, що набув популярності після корона кризи, є напрям «повільного» туризму. Як один з різновидів екологічного туризму, цей напрям передбачає спосіб подорожі, в якому фокус уваги зміщений від кількості до якості, а сільський туризм та наближеність до дикої природи є пріоритетним видом відпочинку. Названий вид туризму також передбачає переміщення на екологічних видах транспорту, надання переваги місцевій кухні та продуктам, з метою підтримки економіки тієї місцевості, де відпочиває турист.

Для Закарпатської області, туристично-рекреаційний потенціал якої характеризується домінуванням сільського та екологічного видів туризму, заслуговує на увагу вивчення досвіду в німців. Адже в Німеччині після кризи COVID-19 спостерігається зростання популярності екотуризму, що є свідченням збільшеної уваги туристів до охорони довкілля. Екотуризм, також відомий як "м'який" туризм, включає проведення відпусток без використання автомобілів і перебування в біоготелях, що застосовують економічне обладнання для споживання енергії та води. Для Закарпатської області може бути корисним запозичення досвіду Німеччини в спеціалізації сільських

садиб, які там класифікують на шість категорій з призначенням спеціального знака для кожної: Bauernhof (селянська/фермерська садиба), Erlebnishof (пригодницька садиба), Fischerhof (рибна садиба), Obsthof (фруктова садиба), Reiterhof (кінна садиба) та Winzerhof (винна садиба) [161, с. 36; 70, с. 92].

Розглядаючи проблему регулювання туристично-рекреаційної сфери та її ефективного функціонування, слід відмітити, що загалом у світовій практиці виділяють чотири основні моделі державного регулювання туризму (рис. 3.5).

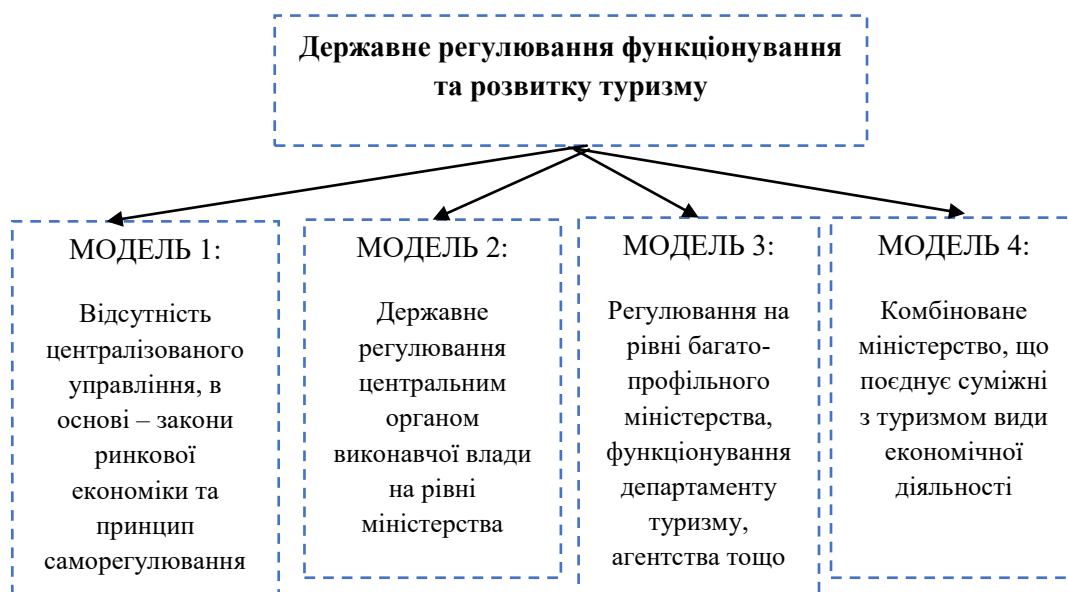

Рис. 3.5. Моделі державного регулювання функціонування та розвитку туризму: міжнародний досвід

Перша модель регулювання туризму не передбачає наявності централізованої державної структури, що відповідає за туризм, а всі регуляторні питання вирішуються на місцевому рівні згідно з принципами ринкової економіки, як це спостерігається у США та інших країнах з високорозвиненою ринковою економікою [61, с. 25]. Друга модель включає централізоване державне управління туризмом через спеціальне міністерство. Ця модель типова для країн, які розвиваються та для деяких розвинених країн, де туризм є ключовим елементом національної ідентичності (наприклад, Ізраїль, Єгипет, Болгарія, Греція). Третя модель

передбачає включення туризму як окремого підрозділу в межах багатопрофільного міністерства. Країни як Франція, Німеччина, Італія, Португалія, Австрія, і Україна регулюють туристичну сферу через відповідні департаменти або агентства. Четверта модель включає створення комбінованих міністерств, які крім туризму, займаються регулюванням інших близьких секторів економіки, таких як сільське господарство, культура, спорт.

На тлі цього досвід Німеччини у розвитку сільського туризму, де сільські господарства отримують підтримку через аграрні служби районів, які виступають інформаційними, освітніми та консультаційними центрами, заслуговує на увагу для впровадження на Закарпатті. Через такі відділи здійснюється державна підтримка фермерів, у тому числі через надання пільгових кредитів [156]. Цікавим є також досвід Хорватії у сфері державного регулювання розвитку туристично-рекреаційної сфери. Йдеться про такий аспект туристичної політики Хорватії, як формування стратегії, що визначає пріоритетні напрями розвитку туристично-рекреаційного потенціалу країни, в т.ч. впровадження нових моделей управління туристичними дестинаціями [84, с.65], відновлення зруйнованої інфраструктури; забезпечення контролю якості туристичних продуктів; розробку програм з оцінки ризиків та нівелювання наслідків їх впливу на локальному та регіональному рівнях; активізацію залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій у сферу туризму, в т.ч. коштів міжнародних фондів, реалізацію грантових проєктів тощо [91, с. 224].

В сучасних умовах соціально-економічної кризи та воєнної агресії на території України основними завданнями Міністерства туризму повинні стати: розробка туристичної політики та стратегії розвитку туризму; створення умов з метою залучення інвестицій; стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу в туристично-рекреаційній сфері; цифровізація та активне застосування інформаційних технологій; подальше розширення міжнародного співробітництва в туристичній галузі, включення міжнародних

стандартів якості житла та обслуговування; категоризація об'єктів туристичної індустрії та ресторанного бізнесу [61, с. 27]. За словами А. Карпенка, в умовах складної ситуації в Україні і потреби значних змін важливим стає застосування концепції централізованого державного регулювання туризму. Це передбачає створення незалежного центрального органу на рівні Міністерства туризму. Такий орган забезпечить ефективність і координацію у сфері туризму, чітке регулювання пріоритетних напрямів розвитку галузі [61, с. 24-26]. Разом з цим, в умовах децентралізації влади та адміністративно-територіальної реформи пріоритетом залишається підтримка туристично-рекреаційної сфери на рівні територіальних громад, з урахуванням потреб і цілей місцевого розвитку.

Висновки до розділу 3

Організаційно-економічне забезпечення розвитку туристично-рекреаційного сектору в кризових умовах господарювання передбачає застосування комплексного підходу до вирішення зазначеної проблеми як на макро-, так і на мікрорівнях. На регіональному рівні впровадження організаційно-економічних заходів спрямоване на стійке зростання у туристичному та рекреаційному секторі, що здійснюється через розробку та впровадження спеціалізованої регіональної політики. На локальному рівні фокус розвитку передбачає спрямованість на діяльність підприємств та організацій у галузі туризму та рекреації, а також на професійну підготовку фахівців через вищі навчальні заклади.

Антикризове управління розвитком туристичного бізнесу повинно враховувати фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, а також включати три ключові напрями, зокрема передкризове управління, управління в умовах кризи та посткризове управління. Для власників туристичних садиб, що надають послуги у сфері сільського зеленого туризму

та є пріоритетними для Закарпатської області, основними антикризовими заходами, що впроваджуються на макрорівні, є: диверсифікація туристичного бізнесу та розширення асортименту надання туристичних послуг; застосування цифрових технологій; підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня персоналу; посилення кооперативних зв'язків між суб'єктами туристичного бізнесу, місцевою владою та громадським сектором.

Разом з цим, вивчення досвіду розвинених європейських країн засвідчило, що ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи COVID-19 та повоєнного відродження туристичної галузі відбувалося на основі впровадження ефективної стратегії з акцентом на маркетингову складову, потужну PR-кампанію, а також діджиталізацію та цифровізацію туристичного бізнесу. В сучасних умовах соціально-економічної кризи та воєнної агресії на території України основними завданнями щодо відновлення та розвитку туристичної галузі на макрорівні виступають: розробка ефективної туристичної політики та стратегії розвитку туризму; створення сприятливих умов для залучення інвестицій; стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу в туристично-рекреаційній сфері; цифровізація туристичного сектору та активне застосування інформаційних технологій; подальший розвиток міжнародного співробітництва у сфері туризму та рекреації.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження за темою: «Формування та розвиток туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи» можемо зробити такі висновки:

1. Туристично-рекреаційний потенціал як соціально-економічна категорія та його ефективне використання в умовах кризи є агрегованим поняттям, що вимагає розроблення ефективних антикризових стратегій реалізації на мікро- та макрорівні. Ця категорія обов'язково має містити активацію наявних аспектів потенціалу, включаючи природні, людські та виробничі ресурси, а також фактори зовнішнього та внутрішнього впливу, які безпосередньо беруть участь у його формуванні та можуть впливати на сталий соціально-економічний розвиток на рівнях громади, регіону, національному та міжнародному.

2. Застосування системного підходу в аналізі туристично-рекреаційного потенціалу в якості наукової категорії демонструє, що цей потенціал охоплює природно-рекреаційні ресурси (кліматичні умови, рельєф, бальнеологічні ресурси тощо), а також людський і історико-культурний потенціали. Важливими складовими є екологічний і підприємницький потенціали, які мають значний вплив на розвиток туристично-рекреаційної галузі та економіки в цілому. Аналіз туристично-рекреаційного потенціалу також включає вивчення умов і середовища, в якому функціонують суб'єкти туристичного бізнесу. Важливо враховувати соціально-економічні, політичні, фінансово-економічні і інвестиційні чинники, наявність розвинутої інфраструктури, включаючи туристичну, транспортну та комунікаційну, а також рівень діджиталізації та цифровізації регіональної економіки.

3. Узагальнення науково-методичних підходів до оцінки туристично-рекреаційного потенціалу засвідчило, що велика різноманітність видів рекреаційної діяльності, в яких задіяні різні види природних ресурсів, ускладнюють методику розрахунку інтегральної оцінки аналізованого

потенціалу. Основні методичні підходи передбачають здійснення оцінювання шляхом агрегації показників економічної оцінки окремих видів природних ресурсів (базується на затратному, результативному, затратно-ресурсному, відтворювальному та рентному підходах), а також на основі використання ресурсно-туристичного рейтингу адміністративно-територіальних одиниць, яке спрямоване на визначення якісних та кількісних характеристик кожного сегмента туристично-рекреаційних ресурсів територій або регіонів.

4. Результати проведеного соціологічного моніторингу показали, що кризові явища в соціально-економічному житті суспільстві серйозно позначаються на споживчих звичках населення, впливаючи на структуру та способи споживання товарів і послуг. Зазначені явища викликають об'єктивні зміни у туристичних уподобаннях населення, у структурі бюджетів домогосподарств, у т.ч. скорочення частки витрат на відпочинок, на що вказало близько половини опитаних респондентів. Дослідженням підтверджено, що у кризових умовах господарювання переважна більшість споживачів туристичних послуг переорієнтовується на внутрішній туризм, що є основним драйвером збереження та відродження туристично-рекреаційної галузі. Близько 30% респондентів обирають сільський туризм як альтернативний варіант відпочинку в умовах кризи.

5. Доведено, що в умовах кризи суб'єкти туристично-рекреаційної діяльності зазнають значних збитків через неможливість гнучко реагувати на нові ситуації та виклики ринку, що вимагає вироблення стратегічних рішень, спрямованих на диверсифікацію туристичного бізнесу та впровадження ефективного менеджменту і маркетингових заходів, які б нівелювали дію деструктивних факторів та сприяли максимізації прибутку, в т.ч. впровадження нових видів туристичної діяльності, розширення асортименту надання туристичних послуг, застосування цифрових та маркетингових інструментів з метою вдосконалення власного туристичного продукту.

6. З огляду на світовий досвід і в контексті Угоди про асоціацію з ЄС, пропонується виокремити кілька основних груп інструментів та

організаційно-економічних заходів з метою сприяння сталому розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону, включаючи соціальні, економічні, екологічні, правові та організаційно-управлінські заходи. Зокрема до них належить: економічні (співпраця між державою та приватним сектором; інвестиційна діяльність у туристично-рекреаційній сфері; удосконалення і розширення туристично-рекреаційної інфраструктури; фінансова підтримка і субсидії, податкові пільги та кредитування; маркетинг у сфері туризму та рекреації); соціальні заходи (розвиток і удосконалення професійної підготовки та перекваліфікації фахівців у туристично-рекреаційній сфері; заохочення зайнятості в туристично-рекреаційній сфері як засобу підвищення життєвого стандарту місцевого населення; надання соціальної підтримки для зменшення соціальної нерівності, втілення принципів корпоративної соціальної відповідальності у туристично-рекреаційному бізнесі); екологічні (впровадження екологічного аудиту як інструменту для ефективного екологічного управління; реалізація зелених інновацій, забезпечення раціонального використання природних ресурсів; впровадження заходів для захисту та відновлення природного середовища, контроль за станом використання і збереження природних туристичних та рекреаційних ресурсів); нормативно-правові (законодавчі та нормативні акти, спрямовані на узгодження внутрішнього правового поля з європейськими нормами, що встановлюють фундаментальні правила для провадження діяльності в туристично-рекреаційному секторі; стандарти і норми сертифікації, які є критичним елементом правового регулювання, забезпечуючи дотримання обов'язкових стандартів якості послуг та їх екологічної безпеки; міжнародні угоди, які сприяють впровадженню глобальних стандартів у сфері туризму і рекреації, враховуючи потреби і специфіку міжнародного ринку); організаційно-адміністративні (розробка стратегій розвитку туристично-рекреаційного сектору; впровадження концепцій нових бізнес-моделей та соціально відповідального підприємництва, що підтримують сталий розвиток туризму; реалізація програм та проєктів, спрямованих на

застосування проєктного управління для туристично-рекреаційних ініціатив; діджиталізація туристично-рекреаційного сектору, включаючи впровадження ІТ-технологій та цифрову трансформацію для підтримки і розвитку туристичних трендів).

7. Антикризове управління у туристично-рекреаційній сфері передбачає нівелювання впливу негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Воно повинно включати такі етапи, як передкризове управління, управління в умовах кризи та посткризове управління. Основне завдання антикризового управління включає забезпечення фінансової стабільності підприємств туристичного сектора та максимальне зменшення падіння їх ринкової вартості, що досягається за допомогою: стимулювання споживчого попиту в межах внутрішнього туризму; активного застосування нових можливостей інтернет-технологій; диверсифікації діяльності туристичного бізнесу та розширення спектру надання туристичних послуг; розроблення та пропонування нових туристичних дестинацій з орієнтацією на інсайдинговий туризм; впровадження ефективних антикризових HR-заходів; розробки ефективних маркетингових антикризових стратегій, що здатні підвищити ефективність функціонування туристичного бізнесу та залучити нових клієнтів; налагодження співпраці зі страховими компаніями.

8. Узагальнення міжнародного досвіду державної політики розвитку туристично-рекреаційної сфери в умовах кризи засвідчує, що реалізація заходів з метою підтримки аналізованого сектору передбачає пом'якшення соціально-економічних наслідків кризових явищ і базується на використанні двох загальних підходів, спрямованих на забезпечення доступних кредитних ліній для бізнесу (зокрема МСП) і відтермінування сплати боргових і податкових зобов'язань. Разом з цим, важливу роль відіграє впровадження ефективних інструментів підтримки туристичної галузі, таких, як зміна ставки ПДВ за готельні послуги; реструктуризація туристичних податків; кредитні транші, гарантії та субсидії; модернізація туристичної

інфраструктури, успішна маркетингова стратегія та потужна PR-кампанія розвитку туристичного бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажажа М.А. Інтелектуалізація економіки: інноваційний і людський потенціал в умовах глобалізації. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Проблеми економіки та управління.* 2008. № 8. С. 11-17.
2. Антонюк Н., Краєвська О. Польський туризм за умов економічної кризи: стан та шляхи подолання. *Вісник Львівського університету. Серія географічна.* 2013. № 43. Ч. 2. С. 5-13.
3. Барна М.Ю., Білецька І.М., Попадинець Н.М. Розвиток туристичного сектора в умовах глобалізації та цифровізації економіки України. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* 2020. №1(83). С. 38-44.
4. Барна М., Табака Н. Діяльність туристичної галузі у пандемічний та постпандемічний період. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення.* Львів: ЛТЕУ, 2020. С.173-174.
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К. : ВПЦ «Київ. Ун-т», 2001. 395 с.
6. Бережна І.В. Деякі аспекти теоретичних підходів до оцінки рекреаційного потенціалу Криму. *Культура народів Причорномор'я.* 2004. № 67. С. 17-21.
7. Бережна І.В. Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-економічного зростання (на матеріалах АР Крим) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. 2004. 640 с.
8. Білецька І.М. Антикризовий менеджмент в туризмі. *Ефективна економіка.* 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4898>
9. Бочан І.О. Вступне слово про етнотуризм. *Розвиток етнотуризму: проблеми та перспективи* / Міністерство освіти і науки,

молоді та спорту України. Львівський інститут економіки і туризму. Львів, 2001. С. 9-12.

10. Буднікевич І.М., Гавриш І.І., Крупенна І.А. Інструменти підвищення привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6568>

11. Васишин М.В. Напрями виходу з кризи закладів ресторанного господарства під час пандемії. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток готельно-ресторанного господарства та харчових виробництв»*. Прага: Oktan Print, 2021. 378 с., С.268-269.

12. Внучко С., Тимошенко Т. COVID-19 та соціальний діалог в туристичній галузі: практика ЄС та українські реалії: аналітична записка. К.: УНП, 2020. 28 с.

13. Гарбера О.Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 23. С. 29-32.

14. Гаврилко Л.П., Бандурин Ю.А., Шпирко Г.М., Павліш Л.О., Притульська Н.В. Дослідження теплопереносу в процесі приготування напоїв із порошку. *Сучасні аспекти збереження здоров'я людини: матеріали IX міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції*. 2015. С.19-26.

15. Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Поради молодій господині. 1000 секретів домоведення. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 224 с.

16. Геренчук К. Природа Закарпатської області. Львів : Вища школа, 1981. 156 с.

17. Гончар Ю.М., Негрій Н.Ю. Запровадження інноваційних технологій у ресторанному бізнесі внаслідок пандемії. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-*

ресторанний бізнес: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку». Старобільськ: Луганський національний університет ім. Т. Шевченка, 2021. С. 208-209.

18. Горин Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 2(106). С. 171-178.

19. Горин Г.В. Систематизація методологічних підходів до визначення сутності поняття «рекреаційно-туристичний потенціал регіону». *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 187-199.

20. Горіна Г.О. Державне управління туристичною діяльністю: навч.посіб. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2021. 110 с.

21. Графська О.І., Коркуна І.І., Мацюк С.П. Сертифікація і управління якістю в гастрономічному туризмі: проблеми і особливості впровадження. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 11. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-12-01>

22. Графська О.І., Саванич А.В. Факти спостереження та пропозиції розвитку туристичної галузі в Україні у післякризовий період. *Наукові перспективи*. 2023. № 1 (31). С. 242-258.

23. Гусинец Є.В., Григор'єв Ю.А. Особливості підприємницької діяльності в туризмі. *Наука і молодь в XXI сторіччі*. Полтава : ПУЕТ, 2017. С. 369-372.

24. Данилко В.К., Гриценко О.І. Концепція управління персоналом в умовах подолання кризи. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. №2. С.167-174.

25. Дащук Ю.Є. Аналіз складових рекреаційного потенціалу регіону. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2012. №7(178). С. 71-78.

26. Дащук Ю.Є. Рекреаційний потенціал регіону як об'єкт наукових досліджень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки*. 2012. Вип. 126. С. 130-136.

27. Демченко О. COVID-19 як чинник розвитку інноваційних видів туризму в країнах Європейського Союзу. Київ, 2022. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55018/1/%d0%a4%d0%9c%d0%92_2022_24_2_%d0%94%d0%b5%d0%bc%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be.pdf
28. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua
29. Доповідь про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2022 рік / Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА. URL: https://ecozakarpat.gov.ua/?page_id=308
30. Дуга В.О. HR-менеджмент на підприємствах індустрії гостинності в умовах кризи. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний стан та потенціал розвитку індустрії гостинності в Україні»*. Херсон: ХДАЕУ, 2021. С.76-79.
31. Жаліло Я.А., Ковалівська С.В., Филипенко А.О., Химинець В.В., Головка А.А. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків / NISS. 29 с.
32. Жулавський А.Ю., Гордієнко В.П. Природно-ресурсний потенціал регіону в системі економічних відносин. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2238>
33. Завадських Г.М. Регіональна економіка : електрон. Посіб. URL: https://elib.tsatu.edu.ua/dep/feb/ptbd_2/page8.html
34. Запотоцький С., Горін І. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області: географічні особливості використання та відтворення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1. С. 72-79.
35. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
36. Заячківська Г. Розвиток міжнародного туризму після світової економічної кризи 2008-2009 рр. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 1 (30). С.11-14.

37. Заячківська Г., Церклевич В. Тенденції розвитку туризму в Україні у період пандемії COVID-19. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика*. Львів: ЛТЕУ, 2021. С. 30-32.
38. Звід пам'яток історії та культури України. Закарпатська область / НАН України. Інститут історії України; Центр досліджень історико-культурної спадщини України. К., 2017. 413 с.
39. Зелінський І. Про статистичну оцінку рекреаційно-оздоровчого забезпечення населення в регіоні. *Регіональна економіка. Додаток «Регіони України. Економіко-статистичні порівняння*. 2001. № 2. С. 28-32.
40. Іванова Л., Вовчанська О. Особливості маркетингових інтегрованих комунікацій на ринку туристичних послуг. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/13370/1/%D0%9B.%20%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0,%20%D0%9E.%20%D0%92%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>
41. Каганець-Гаврилко Л., Газуда С., Чабан Р. Перспективи розвитку агротуризму. *Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та управління персоналом: збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції*. 2023. С. 26-28.
42. Каганець-Гаврилко Л., Газуда С., Чабан Р. Особливості розвитку сфери агротуризму. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2023. № 1. С. 107-115.
43. Каганець-Гаврилко Л.П. Економічна оцінка бальнеологічних ресурсів Закарпатської області України та шляхи її покращення. *IV Міжнародна науково-практична конференція «Contemporary challenges of society and ways to overcome them»*. 2024. Таллінн. С. 289-295.
44. Каганець-Гаврилко Л.П., Гуштан Т.В. Макросередовище сфери туризму України за показниками та критеріями якості. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. Вип. 1 (260). С. 27-31.

45. Каганець-Гаврилко Л.П., Гуштан Т.В. Особливості функціонування готельно-ресторанного бізнесу в сучасних умовах. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: збірник наукових праць з економічних та юридичних наук*. Вип. 37. 2023. С. 242-250.

46. Каганець-Гаврилко Л., Пітюлич М. Актуальні проблеми та перспективи ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи. *Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти*. 2023. С. 62-63.

47. Каганець-Гаврилко Л.П. Теоретико-методичні підходи до аналізу та оцінки використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: збірник наукових праць Одеського національного морського університету*. 2023. № 1 (82). С. 162-170.

48. Каганець-Гаврилко Л.П. Теоретична сутність та компонентна будова туристично-рекреаційного потенціалу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2747>.

49. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Формування каналів реалізації продукції підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. Вип. 2 (261). К.: Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2023. С. 67-72.

50. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Впровадження моделі формування готельної мережі як інтегрованої підприємницької структури. *Формування ринкових відносин в Україні*. Вип. 10 (257). К.: Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2022. С. 88-93.

51. Каднічанський Д., Каднічанська М. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. *Географія, економіка і туризм*:

національний та міжнародний досвід : Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 9 жовтня 2020 р. Львів, 2020. С. 132–135.

52. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Використання лободи білої (*Chenopodium album*) в харчуванні. *Сучасні аспекти збереження здоров'я людини: збірник праць XVI міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції*. 2023. С. 83-89.

53. Каганець-Гаврилко Л.П., Підлипний Ю.В., Гуштан Т.В., Самсонов О.С. Можливості інформаційного моделювання будівель для діджиталізованого управління ризиками в будівництві. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2023. Vol. 33. № 1. С. 45-51.

54. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Страви до посту. Київ: Вид.дім «СКІФ», 2023. 184 с.

55. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Гуштан Т.В., Крамченко Р.А. Конкурентні технології в міжнародній економіці: підруч. Львів, 2023. 184 с.

56. Каганець-Гаврилко Л., Гаврилко П., Піддубний В., Стадник І., Гуштан Т., Краєвська С. Визначення розрахункових навантажень виробничих механізмів і машин та технологічні розрахунки виробництва борошняних виробів: навч.-метод. Посіб. Ужгород: РІК-У, 2023. 468 с.

57. Каганець-Гаврилко Л.П., Стадник І.Я., Гуштан Т.В. Ефективність використання квасу столового буряка у хлібопеченні. *Сучасні аспекти збереження здоров'я людини: збірник праць XVI міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції*. 2023. С.129-132.

58. Каганець-Гаврилко Л.П., Стадник І.Я., Піддубний В.А., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Гідродинамічні швидкісні режими рідкої та газової фаз. *International periodic scientific journal. Modern engineering and innovative technologies*. Karlsruhe. Issue №25. Part 1. 2023. Pp. 109-120.

59. Каганець-Гаврилко Л.П., Стадник І.Я., Піддубний В.А., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Використання інгредієнтів вітчизняного виробництва в рецептурах марципанових мас. *International scientific conference The current*

stage of development of scientific and technological progress '2023 Conference proceedings. Karlsruhe, Germany. № 25. 2023. Pp. 5-11.

60. Каганець-Гаврилко Л.П., Шпирко Г.М., Бандурин О.Ю., Гуштан Т.В., Бандурин Ю.А. Особливості застосування диференціального термічного аналізу для вивчення продовольчих товарів. *Сучасні аспекти збереження здоров'я людини: збірник праць IX міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції*. 2016. С.177-181.

61. Карпенко А., Гурбик Ю. Сучасні моделі державного регулювання туризму. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2020. Вип. 25. С. 23-30.

62. Керецман Н.І., Патицька Х.О, Пітюлич М.М., Попадинець Н.М. Аналіз ефективності використання природно-ресурсного потенціалу об'єднаних територіальних громад України. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 3 (94). С. 65–76.

63. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туристична індустрія після перемоги. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>

64. Коваленко Н.О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України. *Економіка харчової промисловості*. 2015. Т. 7. Вип. 4. С. 21–27.

65. Коваль П.Ф., Алешугіна Н.О., Андрєєва Г.П., Зеленська О.О. та ін. В'їзний туризм : навч. посіб. Ніжин, Видавництво Лук'яненко В.В., 2010. 304 с.

66. Колотило М.А. Інноваційні методи стимулювання попиту на готельні послуги в умовах пандемії COVID-19. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Умань: Візаві, 2021. С. 687-690.

67. Комерційна діяльність: підруч. / За ред. В.В.Апопій, С.Г.Бабенко, Я.А.Гончарук. К.: Знання, 2008. 558 с.

68. Корюгін А.В., Матвеев М.Е., Брик С.Д. Маркетингові інструменти туристичної індустрії: досвід ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 2. С. 88-94.

69. Костинець В.В. Механізми антикризового менеджменту в туристичному бізнесі. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1fdf772e-3c5f-49f7-a788-3ab632996d31/content>

70. Коцан Н., Соловєнюк Ю. Особливості організації та регулювання сільського зеленого туризму в Німеччині. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 2 (10). С. 90-100.

71. Кравців В., Матолич Б., Гулич О., Полюга В. Рекреаційний потенціал Львівської області та стратегія його освоєння. *Регіональна економіка*. 2002. №2. С.134-143.

72. Кругляк М.Е. Туризм у постюгославських державах. Хорватія: приклад для України. *Гілея*. 2017. № 120. С. 101–105.

73. Кудак К., Левкулич В. Аналіз та оцінка соціально-економічного потенціалу особистих селянських господарств у сфері сільського зеленого туризму. *Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності, оподаткування і консалтингу в Україні*: монографія / за ред. Д.є.н., проф. Г.М. Колісник; рец.: І.Б. Садовська, Р.Й. Бачо. Ужгород: Вид-во УЖНУ «Говерла», 2023. С. 269-278.

74. Кулиняк І.Я., Копець Г.Р. Симультаивна модель розвитку туристичної діяльності регіону (на прикладі Львівської області). *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи* : колективна монографія / за заг. Ред. Проф. А. В. Рибчука. Львів : Видавництво «Растр-7», 2017. С. 278–291.

75. Кулєшова Г.О. Туристсько-рекреаційні ресурси світу: методичні вказівки для самостійної роботи студентів, що навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія». Харків, 2012. 60 с.

76. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття : довідник. Ужгород, 2000. 235 с.
77. Курортно-рекреаційне зонування Закарпаття. URL: <http://tourlib.net>
78. Кухтій А., Лоцман П., Тимошенко Л. Роль туристично-рекреаційного потенціалу в розвитку економіки регіону. *Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності*. 2021. С. 205-208.
79. Левицька І.В. Формування попиту та стимулювання збуту послуг готельних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 4. Т. 1. С. 122-128.
80. Логвин М.М., Карпенко Н.М., Тараненко О.О. Міжнародний та вітчизняний туризм в умовах пандемії: нові виклики та реальність. *Науковий журнал «Інтернаука XXI»*. 2021. № 3. С. 29-34.
81. Луценко Д.Ю. Міжнародний досвід розвитку сфери туризму в післявоєнних умовах. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/11012/1/74-%D1%82%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%20%D0%A2.1-457-458.pdf>
82. Мандюк Н.Л. Роль засобів Public Relations та елементів брендингу у маркетинговому управлінні розвитком регіональних рекреаційних систем. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 45. С. 195-200.
83. Маршалл А. Головні принципи економіки. London: Macmillan and Co., Ltd. 1890 (англ.).
84. Матвієнко Н., Матвієнко В., Денисюк Ю. Управління регіональним розвитком туризму Хорватії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2014. Вип. 1. С. 64-66.
85. Матеюк О.П., Білецька Г.А., Дячук А.О., Єфремова О.О. Оцінка екотуристичного потенціалу Хмельницької області як складової сталого

розвитку регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 2 (283). С. 235-240.

86. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України : монографія. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. 259 с.

87. Мацола В.І. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.10.02. Львів, 1996. 29 с.

88. Мельниченко С., Глушко В. Просування туристичних послуг на ринок в пост пандемічний та післявоєнний періоди. *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект*. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 173-177.

89. Мисяк О.М. Підходи до оцінки етнотуристичного потенціалу території. *Сучасні тенденції розвитку туризму*. Миколаїв, 2016. Ч. 2. С. 94-96.

90. Михайліченко Г., Дворська І. Антикризові сценарії розвитку туризму в постпандемічний період. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика*. Львів: ЛТЕУ, 2021. С. 38-43.

91. Мінеральні води України. URL: <https://svit-vody.com/ua/мінеральні-води-україни/>

92. Моца А., Шевчук С., Середа Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>

93. Науково-практичні засади модернізації туристичного комплексу України: звіт про НДР (заклучн.) / Київ, Національний авіаційний університет; кер. І.М.Дудник; викон.: Г.В.Балабанов [та ін.]. Шифр теми 13/15.01.02. Київ, 2020. 105 с.

94. Огієнко А.В., Огієнко М.М. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. № 1 (1). С. 31-37.

95. Огляд ринку готелів: як відновлюються готелі України. URL: <https://thepage.ua/ua/real-estate/gotelnij-rinok-ukrayini-golovni-trendi-za-1-pivrichchya-2020-roku>

96. Олексюк Г., Попадинець Н., Пітюлич М. Інноваційне підприємництво як елемент стратегічного управління розвитком регіону. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 1 (314). С. 15–22.

97. Олійник А.А., Юрченко К.М. Напрями публічного управління повоєнного відновлення сфери туризму: досвід Хорватії. *Туризм в Україні: виклики та відновлення: зб. матеріалів Міжнародного туристичного форуму*. К. : КНЕУ, 2023 С. 224-227.

98. Омельченко В.Я., Мацука В.М. Післявоєнне відновлення туризму: досвід Хорватії, Боснії та Герцеговини, Кіпру, Ізраїлю, Єгипту, Грузії. *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом: матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених*. Київ: МДУ, 2023. С. 59-62.

99. Опитування гравців готельного ринку України щодо наслідків пандемії COVID-2019 / Асоціація готелів та курортів України. 2021. № 1. URL: <https://e.hotel-rest.com.ua/akademiya-gostinnosti-2021-1/opituvannya-gravciv-gotel'nogo-rinku-ukraini-schodo-naslidkiv-pandemii>

100. Особливості розвитку ринку туристичних послуг України під впливом COVID-19 та карантинних обмежень: монографія / Г.О. Горіна, С.Р. Бабушко, Л.В. Безкоровайна, Г.А. Богатирьова та ін.; наук. ред. Г.О. Горіна. Кривий Ріг : Вид. ДонНУЕТ, 2021. 135 с.

101. Офіційний туристично-інформаційний портал «Вітаємо на Закарпатті». URL: <http://www.transcarpathiatour.com.ua>

102. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. Ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

103. Палінчак М.М., Кубіній Н.Ю., Кубіній В.В. Компаративний аналіз ефективності підприємництва в туризмі та сільському господарстві як стратегічних галузях розвитку економічного розвитку регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. № 49. С.105-109.

104. Папп В.В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 17-22.

105. Пітюлич М.М. Регіон: соціально-економічні трансформації в умовах децентралізації : монографія. Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2024. 234 с.

106. Пітюлич М.М., Готра В.В., Чубарь О. Г., Побережник Г. В., Фактори підвищення фінансової спроможності та розвитку територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 2. С. 341–346.

107. Пітюлич М.М., Крупка А.Я., Мінкович В.Т., Чакий О.І. Детермінанти розвитку та їх вплив на фінансову стійкість територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2023. № 1 (107). С. 34–44.

108. Прасад А. Більшість українців проводять відпустки всередині країни та схвалюють внутрішній туризм під час війни – опитування. URL: <https://forbes.ua/news/bilshist-ukraintsiv-provodyat-vidpustki-v-seredini-kraini-ta-skhvalyuyut-vnutrishniy-turizm-pid-chas-viyni-opituvannya-08122023-17789>

109. Про туризм : Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>

110. Радченко О.М. Маркетингові комунікації в екологічному туризмі Черкаської області. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 21. С. 96-103.

111. Руденко Л., Лісовський С. Природно-ресурсний потенціал економічного зростання. *Вісник НАН України*. 2001. № 4. С. 20-32.

112. Румянцева А.П., Коваленко Ю.О. Формування та особливості дії ринку туристичних послуг. *Міжнародна торгівля послугами* : навч. посіб. Київ, 2003. С. 33–45.

113. Самко О.О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. Вип. 7 (27). Ч. 4. 2010. С. 129-134.
114. Семенов В.Ф., Балджи М.Д., Мозгальова В.М. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності : монографія. Одеса: Вид-во «Optimum». 2008. 201 с.
115. Сич В.А. Систематика і оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу регіону на засадах географічного середовища та рекреаційних кластерів: дис. на здобуття наук. ступ. доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова; Львівський національний університет імені Івана Франка. Одеса; Львів, 2021. 364 с.
116. Січка І.І. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття та проблеми інвестиційного забезпечення регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Вип. 2 (34). С.47-53.
117. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу. Ніжин: Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
118. Список областей. *Децентралізація*: веб-сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/state?sort_direction=&sort_by=
119. Стан підземних вод України: щорічник. Київ: Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2015. 126 с.
120. Статистичний щорічник Закарпаття за 2020 р. / Головне управління статистики у Закарпатській області [за ред. Г.Д.Гриник]. Ужгород, 2021. 455 с.
121. Стеченко Д.М., Безуглий І.В. Теоретичні аспекти дослідження природно-рекреаційного потенціалу. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2009. № 2 (3). С. 65-76.
122. Сулік Л., Кричевська Д. Аналіз структури та геопросторового розподілу природно-заповідного фонду Волинського Полісся як важливої

складової екотуристичного потенціалу регіону. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2014. Вип. 47. С. 273-280.

123. Теленик С.С. Інфраструктурний потенціал держави як правова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 176–184.

124. Титаренко Л.М., Рябокінь Є.О. Підприємництво у сфері туризму в умовах глобальних трансформацій. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9291>

125. Топчієв О.Г., Яворська В.В., Ніколаєва О.І. Рекреаційно-туристична діяльність як складова регіональних господарських комплексів: концептуально-понятійний огляд. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Географічні науки*. 2016. Вип. 5. С. 128–134.

126. Туризм під час війни. Як галузь виживає та готується до відновлення. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/turyzm-pid-chas-vijny-yak-galuz-vyzhyvaye-ta-gotuyetsya-do-vidnovlennya>

127. Уварова Г.Ш., Кучеренко В.С. Використання рекреаційно-туристичних ресурсів України на сучасному етапі. *Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України*. Черкаси: ЧНУ, 2017. С. 34-39.

128. Частка туризму у світовому ВВП за рік знизилася вдвічі. *Interfax-Україна*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/739849.html>

129. Черчик Л.М., Коленда Н.В. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка : монографія. Луцьк: ЛНТУ, 2008. 233 с.

130. Шабардіна Ю.В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору : дис. канд. екон. наук. Чернігівський державний технологічний університет. 2011. 312 с.

131. Шабардіна Ю.В. Роль рекреаційних ресурсів у формуванні рекреаційного потенціалу як складової продуктивних сил регіонального економічного простору. *Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в*

Україні: матеріали міжн. наук.-практ. конф. / К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. 2008. Ч. 3. С. 285-288.

132. Шаблій О.І., Касянчук З.О. Нові підходи до категорії «рекреаційний потенціал». *Економічна та соціальна географія*. 1995. Вип. 47. С. 41-48.

133. Шестель О.Г., Беляєва С.С. Перспективи розвитку внутрішнього етнічного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг та харчування*. 2020. № 1. С. 65-72.

134. Шестель О.Г., Волошина І.С. Етнокультурні туристичні ресурси: потенціал розвитку в Україні. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання*. Черкаси : ЧДТУ, 2021. Т. 2. С. 78-80.

135. Шуплат О.М. Роль публічно-приватного партнерства у залученні фінансових ресурсів у сферу туризму. *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку* : зб. матеріалів I Всеукр. Наук.-практ. Конф. К.: КНЕУ, 2016. С. 345-348.

136. Шуплат О.М. Сучасний стан і тенденції розвитку підприємств сфери туризму в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 2 (71). С. 122-129.

137. Яковенко Р.В. Людський капітал та людський потенціал. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Кіровоград: КНТУ, 2013. Вип. 24. С. 186-193.

138. Ямпольський О. Споживацькі настрої українців у 2020 році. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/Press-release/RWD%202020%20UA.pdf>

139. Як туриндустрія намагається працювати під час війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3586986-ak-turindustria-namagaetsa-pracuvati-pid-cas-vijni.html>

140. Як українці ставляться до відпочинку під час війни: дослідження від Gradus та Ribas Hotels Group. URL: <https://rubryka.com/2023/12/19/vidpochynku-pid-chas-vijny/>

141. Barna M., Melnyk I., Baran R. Factors of the marketing activity of tourist enterprises of Ukraine in the conditions of global digitalization. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7 no. 3. P. 29-36.

142. Cheer J.M. Human flourishing, tourism transformation and COVID-19: A conceptual touchstone. *Tourism Geographies*. 2020. 22 (3). P. 514–524.

143. Chhetri P., Arrowsmith C. GIS-based modeling of recreational potential of nature-based tourist destinations. *Tourism Geographies*. 2008. Vol. 10 (2). P. 233-257.

144. COVID-19 is a ticking time bomb for Europe's tourism industry. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/newsmedia/news/covid-19-ticking-time-bombeuropes-tourismindustry-says-eesc>

145. COVID-19: Нова реальність. Дослідження поведінки українців в період карантину. URL: <https://4service.group/covid-19-nova-realnist-doslidzhennya-povedinki-ukrayintsiv-v-period-karantynu>

146. Fotiadis A., Polyzos S., Huan T.C.T. The good, the bad and the ugly on COVID-19 tourism recovery. *Annals of tourism research*. 2021. Vol. 87, 103117.

147. Emerging Restaurant Technology Trends to Look for in 2020. URL: <https://www.posist.com/restaurant-times/features/restaurant-technology-trends-2020.html>

148. European Tourism. *Trends & Prospects Q2/2020*. URL: https://etccorporate.org/uploads/2020/07/ETC-QuarterlyReport-Q2-2020_Final-Public.pdf

149. Grdzlishvili N., Kvaratskhelia L. Methodological features and problems of assessment of tourist and recreational resources of the territory. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 60-3. P. 3-5.

150. Higgins-Desbiolles F. The “war over tourism”: Challenges to sustainable tourism in the tourism academy after COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(4), 551-569.

151. Kahanets-Havrylko L., Hushtan T. Socio-economic analysis of the effectiveness implementation of tourist and recreational potential of the Transcarpathian region in field of rural green tourism. *Baltic journal of economic studies*. Vol. 10. 2024. Pp. 99-104. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-99-104>

152. Kahanets-Havrylko L., Piddubnyi V., Stadnyk I., Kravets O., Chahasda A., Hushtan T., Karpovych I., Tupitska O., Kostiuk T., Rozbytsks T. Characteristics of mucous-forming polysaccharides extracted from flax seeds. *Slovak journal of food sciences “Potravinarstvo”*. Vol. 17. 2023. Pp. 677-693. URL: <https://potravinarstvo.com/journal1/index.php/potravinarstvo/article/view/1900>.

153. Kahanets-Havrylko L., Stadnyk I., Piddubnyi V., Chahaida A., Fedoriv V., Hushtan T., Kraievska S., Okipnyi I. Energy saving thermal systems on the mobile platform of the mini-bakery. *Strojnícky časopis – Journal of Mechanical engineering*. № 1. Vol 73. 2023. Pp. 169-186.

154. Kudak K., & Levkulych V. Socio-economic potential for the development of rural green tourism in the Transcarpathian region. *Green, Blue and Digital Economy Journal*. 2021. 2 (3). 13-19.

155. Lane B. Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation. *Interamerican Journal of Environment and Tourism*. 2005. 1 (1). Pp. 12-18.

156. Parfinenko A. Y. Peculiarities of formation and realization of tourist policy of the state: international, national, regional experience: monograph / col. Ed., ed. A. Yu. Parfinenko. Kharkiv: VN Karazin KhNU, 2013. 280 p.

157. Popadynets N., Hryhoruk I., Popyk M., Bil M., Nezveshchuk-Kohut T. Analysis and Modeling of Factor Determinants for Ukraine Hotels and Tourist Sphere. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2021. 1322. Pp. 509–515.

158. Posokhov I.S. History of tourism development in Germany: experience for Ukraine. *Gileya: scientific bulletin*. 2015. Vol. 99. Pp. 56–60.

159. Roozen I. The Effectiveness of Product Placements in Music Videos: Some Experimental Empirical. *Romanian Marketing Review*. 2010. Vol. 4. Iss. 3. Pp. 7-31.

160. Supporting European tourism. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/index_en.htm

161. Vasiliev V.P., Gorishevsky, P.A., Zinko, Y.V., Routine M.Y. World experience in the organization of rural tourism: guidelines. Odessa. 2009. 56 p.

162. Qiu, R.T., Park J., Li S., Song H. Social costs of tourism during the COVID-19 pandemic. *Annals of Tourism Research*. 2020. Vol. 84, 102994.

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
РОЗПОРЯДЖЕННЯ

24.11.2020

м. Ужгород

№ 690

***Про Програму розвитку туризму і курортів
у Закарпатській області на 2021 – 2023 роки***

Відповідно до статей 6 і 39 Закону України „Про місцеві державні адміністрації”, законів України „Про туризм”, „Про курорти”, розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168- р „Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року”, з метою підтримки розвитку туризму та курортів в області:

1. Схвалити Програму розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021 – 2023 роки, що додається, та подати її на розгляд сесії обласної ради.
2. Контроль за виконанням розпорядження покласти на заступника голови державної адміністрації Травіну О. В.

Голова державної адміністрації

Олексій ПЕТРОВ

ПРОГРАМА
розвитку туризму і курортів у Закарпатській області
на 2021 – 2023 роки

I. Загальні положення

Програму розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021 – 2023 роки (далі – Програма) розроблено відповідно до основних вимог законів України „Про туризм”, „Про курорти”, „Про особисте селянське господарство” та спрямовано на реалізацію положень Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021 – 2027 років.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р „Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року” туризм визнано як одну з основних галузей економіки і визначено основні напрями реалізації Стратегії.

Сучасний туризм функціонує в умовах конкуренції. Кожний район, місто, громада намагаються пропагувати та популяризувати свою туристичну привабливість.

Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури на території Закарпатської області, забезпечення якості туристичного обслуговування відповідно до вимог сучасних стандартів є одним з основних завдань розвитку туристично-рекреаційної галузі регіону.

Природно-ресурсний потенціал краю, вигідне географічне положення, наявність джерел мінеральних та термальних вод, багата культурно-історична спадщина є вагомими передумовами пріоритетного розвитку індустрії туризму, санаторно-курортного лікування, оздоровлення, відпочинку, спрямованого на вітчизняних та іноземних споживачів.

Розвиток туризму сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами.

Паспорт Програми наведено у додатку 1 до Програми.

II. Визначення проблем, на розв’язання яких спрямовано Програму

Туризм набуває масового характеру і вже став однією з провідних, високоприбуткових та найбільш динамічних галузей світового господарства. Туристична сфера сьогодні об’єднує понад 50 дотичних галузей, зокрема

культуру, мистецтво, спорт, освіту, науку, фінанси, зв'язок, народні промисли, гастрономію тощо. Кожен учасник туристичного ринку намагається максимально популяризувати власний туристичний потенціал як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. А, отже, ця сфера передбачає максимальну консолідацію зусиль більшості учасників.

Туризм став однією з головних платформ для зміцнення контактів і встановлення добросусідських відносин, що сприяє зміцненню авторитету регіону на вітчизняній та міжнародній аренах, залученню інвестицій та розвиває інфраструктуру, формує імідж території тощо.

Для органів державної влади створюються сприятливі умови щодо діяльності у туристично-рекреаційній сфері, що дозволить використовувати механізми для інвестування як масштабних, так і невеликих проектів.

Зростання потужностей туристично-рекреаційної інфраструктури за рахунок залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій має стати одним із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку Закарпатської області. Кошти, які витрачає кожен турист у межах області, є прямою інвестицією у туристично-рекреаційний комплекс. Збільшення числа внутрішніх та в'їзних туристів повинно стати ефективним інструментом економічного зростання регіону.

Закарпатська область є стратегічно важливим культурним, політичним та економічним регіоном України. Маючи унікальне прикордонне розміщення та сусідство чотирьох країн Європейського Союзу, область може стати найбільшим туристично-відпочинковим та курортним регіоном Західної України. Природно-ресурсний потенціал разом з історико-культурною спадщиною, великими напрацюваннями у сфері туризму та рекреації сприяють визначенню пріоритетності індустрії туризму, оздоровлення, санаторно-курортного лікування, відпочинку як українських, так і іноземних туристів на території Закарпаття.

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів на території Закарпатської області нараховує 511 об'єктів, у тому числі: 23 – оздоровчих, 126 – рекреаційних, 362 – туристичних. В області одночасно можна розмістити близько 26000 осіб, майже 600 сільських садиб, які готові надавати туристичні послуги, та 25 туристично-інформаційних центрів.

Область традиційно проводить одну з найбільших туристичних виставок на території України зі статусом „міжнародна” – „Тур'євроцентр Закарпаття”, основною особливістю якої є її соціальна спрямованість, що дозволяє туристичним підприємствам, спілкам, туристичним організаціям безоплатно презентувати власний туристично-рекреаційний потенціал.

Територія області вважається сприятливим місцем для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку. Будь-який аналіз туристично-рекреаційних можливостей Закарпаття засвідчує, що область має передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, гірськолижного, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного, мисливського, сільського, екологічного, водного, етнічного, спортивно-оздоровчого, ділового, відпочинково-

розважального видів туризму.

III. Мета Програми

Метою Програми є організація та проведення заходів, які сприятимуть розвитку туристичної галузі області, створенню сучасної інфраструктури туризму, конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, підвищенню якості туристичних послуг, максимальному задоволенню туристичних потреб мешканців області та її гостей, залученню інвестицій, ефективному використанню природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, забезпеченню умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності.

Основною метою Програми є створення системи, що забезпечить зростання туристичних потоків, зменшення безробіття, зацікавить потенційних інвесторів до створення туристичної інфраструктури на території області, сприятиме соціально-економічному розвитку регіону як складової держави та покращення добробуту населення.

IV. Шляхи і засоби розв'язання проблем, обсяги та джерела фінансування:

удосконалення системи управління підприємствами туристичної сфери;
розвиток та вдосконалення туристично-рекреаційної інфраструктури;
раціональне використання туристичних, рекреаційних ресурсів краю та об'єктів історико-культурної спадщини;

поліпшення аналітичної роботи у сфері туризму та діяльності курортів на основі відкритості та детінізації туристично-рекреаційної діяльності, удосконалення системи звітності;

підвищення професійного рівня працівників туристично-рекреаційної сфери;

створення безпечних умов для туристів;

міжнародне співробітництво та обмін досвідом у сфері туризму та курортів.

Фінансування з обласного бюджету здійснюється у межах видатків, передбачених у бюджеті на відповідний рік:

Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання Програми	Етапи виконання Програми за роками:			Усього витрат на виконання Програми:
	2021	2022	2023	
Усього, тис. гривень, у тому числі:	5000,0	5220,0	5270,0	15490,0
обласний бюджет	5000,0	5220,0	5270,0	15490,0

тис. гривень

V. Завдання і заходи Програми та результативні показники

1. Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури області:

1.1. Формування цілісної системи туристичних маршрутів області разом із сучасною інфраструктурою. Узгодження планів ремонту та будівництва доріг, у тому числі велодоріжок області, з Програмою у частині розвитку туристичної інфраструктури.

Очікувані результати: підвищення привабливості області як туристичного регіону, покращення якості туристичних послуг, збільшення туристичних потоків на територію області через поліпшення системи дорожнього сполучення.

1.2. Координація залучення інвестицій у туристичну індустрію, у тому числі для будівництва об'єктів придорожнього сервісу, а також колективних та індивідуальних засобів розміщення у районах та об'єднаних територіальних громадах області.

Очікувані результати: формування сприятливого інвестиційного іміджу, збільшення обсягів інвестування у туристичну галузь, підвищення привабливості області як туристичного регіону, збільшення кількості робочих місць, зростання якості життя населення.

1.3. Створення та відновлення розгалуженої системи туристичних маршрутів, їх обстеження, апробація, впровадження, інформаційний супровід та інфраструктурне забезпечення за напрямками туристичних маршрутів (маркування, встановлення вказівників). Поліпшення транспортно-логістичних можливостей області.

Очікувані результати: підвищення привабливості області як туристичного регіону, забезпечення безпеки туристів на території області, збільшення та впорядкування туристичних потоків.

1.4. Сприяння модернізації матеріальної бази туристичної індустрії, у тому числі через забезпечення доступних умов для відвідування туристичних закладів особами з інвалідністю.

Очікувані результати: підвищення рівня привабливості та пристосованості до потреб осіб з інвалідністю у сфері надання туристичних послуг, створення передумов для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту, рівних умов для осіб з інвалідністю, розвиток інклюзивного туризму.

1.5. Поліпшення руху туристичного транспорту в адміністративно-територіальних одиницях, облаштування спеціалізованих стоянок біля об'єктів туристичних відвідувань, встановлення двомовних туристичних знаків та стендів тощо відповідно до державних стандартів.

Очікувані результати: розвиток туристичної інфраструктури, підвищення якості туристичних послуг, збільшення туристичних потоків, забезпечення безпеки туристів.

2. Просвітницька діяльність та науково-освітнє забезпечення розвитку туризму та діяльності курортів:

2.1. Формування сучасного ефективного конкурентоспроможного

професійного управлінського, кадрового та педагогічного потенціалу.

Запровадження системи підготовки кваліфікованих кадрів для туристично-рекреаційної сфери, зокрема гідів-перекладачів, екскурсоводів, інструкторів із видів спортивного туризму, провідників тощо.

Очікувані результати: забезпечення сфери туризму і діяльності курортів кваліфікованими кадрами, підвищення якості обслуговування туристів, створення передумов для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту.

2.2. Обмін кращими практиками туристичної діяльності, у тому числі з питань сталого туризму, під час проведення науково-практичних конференцій, семінарів, засідань за круглим столом та інших заходів. Організація та проведення інформаційних турів іншими регіонами України та країнами з метою обміну досвідом.

Очікувані результати: вивчення досвіду розвитку туристичної сфери на прикладі інших регіонів України та країн, вирішення нагальних проблем туристично-рекреаційної галузі.

2.3. Розроблення нових туристично-екскурсійних маршрутів для учнівської та студентської молоді, національно-патріотичне виховання дітей та молоді засобами туристично-краєзнавчої та екскурсійної роботи, організація роботи центрів (клубів) національно-патріотичної, туристично-краєзнавчої неформальної освіти, створення та організація роботи туристичних стоянок, притулків та баз на туристичних маршрутах для учнівської та студентської молоді. Використання діючих шкільних комплексів для створення шкіл у природі.

Очікувані результати: поліпшення виховної роботи, виховання у молоді почуття патріотизму, любові до рідного краю та розвиток сталого туризму.

2.4. Розроблення науково-обґрунтованих концепцій та програм регіонального розвитку перспективних туристично-рекреаційних територій.

Підготовка, розгляд та погодження клопотань про оголошення природних територій курортами державного та місцевого значення.

Очікувані результати: підготовка локальних інвестиційних проектів у туристичній сфері, забезпечення збереження та раціонального використання цінних рекреаційних ресурсів області.

2.5. Участь у розробленні нормативно-правових документів та інструкцій з метою створення сприятливих умов для залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій, спрямованих на розвиток туристичної інфраструктури, підтримку середнього та малого підприємництва (зокрема у сільській місцевості) у сфері туризму і діяльності курортів.

Очікувані результати: формування сприятливого інвестиційного іміджу, збільшення обсягів інвестування, кількості робочих місць, зростання якості життя населення.

2.6. Впровадження механізмів державно-приватного партнерства у розвиток туристичної сфери області.

Очікувані результати: злагоджена робота та оперативне реагування на

тенденції у туристичній сфері усіх гілок влади, бізнесу та громадськості, прогнозування туристичних потоків і процесів, створення передумов для формування конкурентоспроможного туристичного продукту.

2.7. Консолідація можливостей влади, бізнесу, громадськості щодо розроблення програмних документів у туристичній сфері. Розроблення механізму підтримки перспективних проектів розвитку туризму та курортів на обласному рівні, заходів із спрощення нормативних та дозвільних документів.

2.8. Удосконалення єдиних підходів та правил здійснення діяльності у сфері туризму та курортів на регіональному рівні.

Очікувані результати: злагоджена робота та оперативне реагування на тенденції у туристичній сфері усіх гілок влади, бізнесу та громадськості.

2.9. Удосконалення системи підготовки кадрів для сфери туризму та діяльності курортів.

Очікувані результати: забезпечення сфери туризму і діяльності курортів кваліфікованими кадрами, підвищення якості обслуговування туристів, створення передумов для формування конкурентоспроможного туристичного продукту.

3. Розвиток туристичних дестинацій:

3.1. Ефективне та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу області у туристичних цілях.

Очікувані результати: розвиток туристичної сфери як провідного виду економічної діяльності в регіоні, збільшення частки туристичної сфери у валовому регіональному продукті, підвищення показників зайнятості населення (зокрема у сільських населених пунктах).

3.2. Підтримка та розвиток народних ремесел як складової Програми туристичного обслуговування, включення у місцеві туристичні продукти майстер-класів з народних промислів тощо.

Очікувані результати: збереження традицій і звичаїв багатонаціонального регіону, створення передумов для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту, збільшення туристичних потоків.

3.3. Сприяння створенню на території області сучасних туристично-рекреаційних комплексів.

Очікувані результати: розвиток туристичної сфери як провідного виду економічної діяльності в регіоні, збільшення частки туристичної сфери у валовому регіональному продукті, підвищення показників зайнятості населення (зокрема у сільських населених пунктах).

3.4. Активізація розвитку сільського зеленого туризму як необхідної передумови комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій. Розвиток видів туризму, заснованих на природному потенціалі регіону, у тому числі агроекотуризму.

Очікувані результати: вирішення соціально-економічних проблем сільської місцевості, поліпшення умов та якості життя сільського населення, самозайнятість населення, можливість додаткового заробітку.

3.5. Підвищення рівня інвестиційної, соціальної привабливості та впізнаваності історико-культурних об'єктів.

Очікувані результати: підвищення рівня привабливості та пристосованості до потреб туризму об'єктів історико-культурної спадщини, створення передумов для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту.

3.6. Забезпечення інфраструктурного облаштування та належної промоції визначних об'єктів природно-заповідного фонду у складі регіональної та національної мереж туристично-екскурсійних маршрутів.

Очікувані результати: підвищення рівня привабливості та пристосованості об'єктів природно-заповідного фонду, збільшення та впорядкування туристичних потоків, формування конкурентоспроможного туристичного продукту.

3.7. Забезпечення якісного сервісного обслуговування у туристичній індустрії.

Очікувані результати: формування конкурентоспроможного туристичного продукту, покращення туристичної привабливості регіону, збільшення туристичних потоків.

3.8. Створення безпечних умов для туристів, проведення обстеження, очищення та впорядкування пішохідних туристичних маршрутів.

Очікувані результати: забезпечення безпечних умов перебування туристів на пішохідних туристичних маршрутах.

3.9. Реалізація міжнародних проектів, програм та міжнародний обмін досвідом провідних фахівців у галузі туризму та рекреації, у тому числі співфінансування проектів міжнародної технічної допомоги.

Очікувані результати: залучення додаткового фінансування у сферу, розвиток туристичної інфраструктури, встановлення співпраці в рамках Карпатського Єврорегіону тощо.

3.10. Налагодження партнерства в рамках нової Макрорегіональної стратегії ЄС для Карпатського регіону з метою ефективного використання ендogenous потенціалу гірських районів та реалізації спільних транскордонних проектів у туристичній галузі, які стануть рушійною силою для подальшого соціально-економічного розвитку області.

Очікувані результати: активізація та швидкі темпи розвитку туристично-рекреаційної галузі Карпатського регіону зі збереженням цінностей навколишнього середовища і культурного надбання.

4. Популяризація туристичного потенціалу Закарпаття:

4.1. Презентація області як туристичного регіону на національному та міжнародному рівнях через участь у виставках, форумах, конференціях, засіданнях за круглим столом, семінарах, днях добросусідства тощо.

Очікувані результати: формування сприятливого туристичного іміджу, розширення географії туристичних потоків в область, активізація туристичного бізнесу в регіоні.

4.2. Створення умов для формування області як центру міжнародного

туризму в Україні.

Очікувані результати: підтримка і консолідація профільної виставкової діяльності, створення на регіональному туристичному ринку однієї з найбільших національних туристичних виставок, розширення географії туристичних потоків в область, активізація туристичного бізнесу в регіоні.

4.3. Інформування громадськості про досягнення та проблемні питання щодо розвитку туристичної галузі області у мережі „Інтернет” та ЗМІ.

Очікувані результати: формування сприятливого туристичного іміджу регіону, збільшення туристичних потоків, збільшення відрахувань до бюджетів усіх рівнів.

4.4. Випуск інформаційних видань та відеофільмів про туристично-рекреаційну індустрію області тощо.

Очікувані результати: поліпшення туристичного іміджу області, збільшення туристичних потоків, збільшення відрахувань до бюджетів усіх рівнів.

4.5. Сприяння запровадженню анімаційного забезпечення туристичного продукту.

4.6. Розроблення та виготовлення туристичної презентаційно-довідкової та сувенірної продукції з туристичним логотипом Закарпаття.

4.7. Організація та проведення туристично-привабливих акцій, фестивалів, традиційних свят.

Очікувані результати: поліпшення туристичного іміджу області, збільшення туристичних потоків.

5. Співфінансування проектів регіонального розвитку у туристичній галузі.

Очікувані результати: реалізація проектів регіонального розвитку у туристичній сфері, що сприятиме підвищенню привабливості області як туристичного регіону та покращенню якості надання туристичних послуг.

VI. Напрями діяльності та заходи Програми

Пріоритетні напрями Програми:

створення та просування туристичного продукту Закарпаття на внутрішньому і міжнародному туристичних ринках;

розвиток та реконструкція дорожньо-транспортної інфраструктури; розвиток оздоровчо-лікувального туризму на базі мінеральних та біотермальних вод Закарпаття;

розвиток сільського (зеленого) туризму;

розвиток екологічного туризму на основі природо-заповідних територій краю;

сприяння розвитку еногастрономічного туризму;

сприяння розвитку активних видів туризму (пішохідного, гірського, водного, гірськолижного, кінного тощо) з урахуванням необхідності забезпечення ефективного природокористування та охорони навколишнього

середовища;

забезпечення туристично-рекреаційної галузі області кваліфікованими кадрами;

запровадження системи контролю за роботою туристичних підприємств, екскурсів та гідів-перекладачів, які працюють на території Закарпатської області;

підвищення якості та розширення асортименту туристично-рекреаційних послуг;

створення сприятливих економіко-правових та організаційних умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у туристичну сферу;

проведення інформаційно-рекламної роботи щодо популяризації та пропаганди туристичного потенціалу Закарпаття на світових туристичних ринках;

підтримка фестивального руху в області;

активізація міжнародної співпраці у сфері туризму і курортів; налагодження співпраці між владою, представниками туристичного бізнесу та громадськістю;

реалізація проектів регіонального розвитку.

Напрями діяльності та заходи Програми реалізуються за рахунок коштів та у межах видатків обласного бюджету (додаток 2 до Програми), передбачених на розвиток туризму та курортів, суб'єктів підприємництва усіх форм власності, громадських та неприбуткових організацій, міжнародної технічної допомоги і грантів, інвестиційних коштів, інших джерел, не заборонених законодавством.

VII. Очікувані результати та ефективність Програми

Реалізація заходів Програми сприятиме створенню умов для впровадження ефективної маркетингової та інформаційної політики з підтримки регіонального та вітчизняного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках, зростанню туристичних потоків та збільшенню надходжень від туристичної діяльності до бюджетів усіх рівнів.

Розвиток туризму в області стимулюватиме економічну активність, а малого й середнього бізнесу – сприятиме створенню нових робочих місць у різних секторах економіки.

Створення високоякісного туристично-рекреаційного продукту та формування конкурентоспроможної на внутрішньому й світовому ринках індустрії туристичних і рекреаційних послуг забезпечить комплексний розвиток території, сприятиме формуванню області як центру промоційної діяльності туристичної галузі.

Завдання	Показники	Одиниця виміру	Значення показників за роками:		
			2021 рік	2022 рік	2023 рік
Економічні	Кількість обслуговуваних туристів	тис. осіб	2000	2200	2400
	Туристичний збір	млн грн	8,5	9,3	10,2

VIII. Координація та контроль за виконанням Програми

Координацію і контроль за виконанням Програми здійснює управління туризму та курортів облдержадміністрації.

Структурні підрозділи облдержадміністрації, райдержадміністрації та органи місцевого самоврядування, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади, які є відповідальними за виконання передбачених Програмою заходів, забезпечують їх реалізацію у повному обсязі у визначені терміни та подають відповідну інформацію управлінню туризму та курортів облдержадміністрації до 20 січня наступного року за звітним періодом протягом 2022 – 2024 років.

Управління туризму та курортів облдержадміністрації здійснює контроль за реалізацією заходів Програми та подає узагальнену інформацію про її виконання облдержадміністрації до 1 лютого наступного року після звітного періоду. Контроль за виконанням Програми здійснюється облдержадміністрацією та обласною радою. Управління туризму та курортів облдержадміністрації подає обласній раді обґрунтовану оцінку результатів виконання Програми щороку.

Основні напрями та заходи Програми будуть корегуватися з урахуванням соціально-економічної ситуації в області та чинної нормативно-правової бази.

ПАСПОРТ
Програми розвитку туризму і курортів у Закарпатській області
на 2021 – 2023 роки

1.	Ініціатор розроблення Програми	Закарпатська обласна державна адміністрація
2.	Підстава для розроблення Програми	Закони України „Про туризм”, „Про курорти”, розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року”, Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021 – 2027 років
3.	Розробник Програми	Управління туризму та курортів облдержадміністрації
4.	Співрозробники Програми	Відповідні структурні підрозділи облдержадміністрації, вищі навчальні заклади, громадські організації у туристичній галузі, агентства регіонального розвитку (за згодою)
5.	Відповідальні виконавці Програми	Управління туризму та курортів облдержадміністрації, відповідні структурні підрозділи облдержадміністрації, райдержадміністрації, об’єднані територіальні громади, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади (за згодою)
6.	Учасники Програми	Відповідні структурні підрозділи облдержадміністрації, райдержадміністрації, об’єднані територіальні громади, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади (за згодою)
7.	Термін реалізації Програми	2021 – 2023 роки
8.	Місцеві бюджети, які беруть участь у виконанні Програми (для комплексних програм)	Обласний бюджет
9.	Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації Програми, всього, у тому числі:	15 490,00 тис. гривень
	коштів обласного бюджету	15 490,00 тис. гривень
	коштів районних бюджетів	–

Додаток 2
до Програми

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗАХОДИ ПРОГРАМИ

Найменування напрямів діяльності (пріоритетні завдання)	Перелік заходів Програми	Строки виконання заходів	Виконавці	Джерела фінансування	Орієнтовні обсяги фінансування (вартість), тис. гривень, у тому числі:			Очікувані результати
					2021	2022	2023	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури області	1.1. Утримання існуючих, знакування і маркування нових туристичних шляхів та маршрутів територією області (у тому числі розроблення та встановлення інформаційних вказівників/стендів за маршрутами руху туристів), забезпечення інформаційного облаштування об'єктів історико-культурної, архітектурної та природної спадщини у складі регіональної та національної мереж туристично-екскурсійних маршрутів	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації спільно з НПП „Синевир”, „Зачарований край”, „Ужанський” та Карпатським біосферним заповідником, служба автомобільних доріг у Закарпатській області, Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади спільно з інститутами громадянського суспільства (за згодою)	Обласний бюджет	300,00	300,00	350,00	Підвищення привабливості області як туристичного регіону, покращення якості туристичних послуг, збільшення туристичних потоків на територію області через поліпшення системи дорожнього сполучення

	<p>1.2. Сприяння модернізації матеріальної бази туристичної індустрії через представлення інвестиційних проєктів на туристичних та інвестиційних форумах тощо</p>	<p>2021 – 2023 роки</p>	<p>Управління облдержадміністрації: туризму та курортів; зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади спільно з інститутами громадянського суспільства (за згодою)</p>	<p>Обласний бюджет</p>	<p>50,00</p>	<p>50,00</p>	<p>50,00</p>	<p>Залучення інвестицій для розвитку туристичної інфраструктури. Інформування туристів про наявний туристичний потенціал області</p>
	<p>1.3. Підтримка діючих та нових туристично-інформаційних центрів області (придбання обладнання та інвентарю) та встановлення туристичних інформаційних кіосків у місцях масового скупчення туристів</p>	<p>2021 – 2023 роки</p>	<p>Управління туризму та курортів облдержадміністрації, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади спільно з інститутами громадянського суспільства (за згодою)</p>	<p>Обласний бюджет</p>	<p>150,00</p>	<p>150,00</p>	<p>150,00</p>	<p>Забезпечення функціонування мережі туристично-інформаційних центрів області, просування регіонального туристичного продукту</p>

	1.4. Забезпечення доступності до туристичних об'єктів для осіб з інвалідністю (доступність) через покращення туристичної інфраструктури, у тому числі в рамках державно-приватного партнерства	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади спільно з інститутами громадянського суспільства та суб'єктами туристичної діяльності області (за згодою)	Обласний бюджет	100,00	100,00	100,00	Поліпшення доступності до туристичних об'єктів, збільшення кількості обслуговуваних туристів з інвалідністю, популяризація інклюзивного туризму в області
--	--	------------------	--	-----------------	--------	--------	--------	---

<p>2. Просвітницька діяльність та науково-освітнє забезпечення розвитку туризму та діяльності курортів</p>	<p>2.1. Удосконалення системи підготовки кадрів для сфери туризму та курортів. Проведення курсів, навчальних семінарів та тренінгів для фахівців туристичної сфери (власників садиб, персоналу закладів розміщення, харчування та туристично-інформаційних центрів), підготовка та перепідготовка фахівців туристичного супроводу (провідників у гори, екскурсоводів, гідів-перекладачів, інструкторів активного туризму тощо)</p>	<p>2021 – 2023 роки</p>	<p>Управління туризму та курортів облдержадміністрації спільно з департаментом освіти і науки облдержадміністрації, головним управлінням ДСНС у Закарпатській області та інститутами громадянського суспільства</p>	<p>Обласний бюджет</p>	<p>100,00</p>	<p>100,00</p>	<p>100,00</p>	<p>Підвищення кваліфікації кадрів туристичної сфери. Вирішення питання щодо забезпечення надання якісних послуг екскурсоводами, гідями-перекладачами, провідниками у гори тощо. Підвищення безпеки туристів. Позитивний імідж Закарпаття як безпечного регіону для подорожей</p>
--	--	-------------------------	---	------------------------	---------------	---------------	---------------	--

	2.2. Участь, організація та проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, засідань комісій, робочих груп з метою обміну досвідом, володіння кращими практиками туристичної діяльності, у тому числі щодо сталого розвитку туризму Карпат тощо	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації; райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади спільно з інститутами громадянського суспільства (за згодою)	Обласний бюджет	240,00	300,00	300,00	Забезпечення сталого розвитку туризму на території адміністративних районів області та туристичних дестинацій
	2.3. Проведення моніторингу туристичних потоків, маркетингових досліджень та досліджень природно-оздоровчих ресурсів у Закарпатській області, підготовка науково обґрунтованих програм, концепцій, перед проектних розроблень розвитку перспективних територій у туристично-рекреаційній галузі області тощо	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації спільно з департаментом освіти і науки облдержадміністрації, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади спільно з інститутами громадянського суспільства (за згодою)	Обласний бюджет	150,00	200,00	200,00	Визначення потреб та умов, за яких забезпечується повне задоволення попиту населення у туристичних послугах, оцінка співвідношення попиту і пропозицій на туристичні послуги. Розроблення наукових та практичних обґрунтувань з метою прийняття ефективних рішень у сфері підтримки розвитку туризму

3. Розвиток туристичних дестинацій	3.1. Розроблення проектно-кошторисної документації, макетів, моделей, у тому числі щодо розвитку туристичних дестинацій	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації спільно з департаментом освіти і науки облдержадміністрації, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади (за згодою)	Обласний бюджет	50,00	100,00	100,00	Залучення інвестицій для розвитку туристичної інфраструктури
	3.2. Підтримка розвитку курортних, рекреаційних територій шляхом розроблення методичних рекомендацій та інформаційно-методичного супроводу, оголошення природних територій курортними	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації спільно з департаментом освіти і науки облдержадміністрації, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади (за згодою)	Обласний бюджет	50,00	60,00	60,00	Підготовка висновків про наявність унікальних ресурсів для подальшого оголошення природних територій курортними
	3.3. Сприяння розвитку сільського, зеленого та етногастрономічного туризму шляхом створення туристичного продукту з використанням ресурсів приватних виноградарів та виноробів, бджолярів, вівчарів, фермерів тощо	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації спільно з департаментом освіти і науки облдержадміністрації, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади (за згодою)	Обласний бюджет	100,00	100,00	100,00	Забезпечення реалізації пріоритетного напрямку розвитку туризму, активізація розвитку сільських територій, створення робочих місць

	3.4. Створення безпечних умов на гірських територіях шляхом організації та проведення практичних заходів з безпеки туристів у горах	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації, головне управління ДСНС у Закарпатській області, райдержадміністрації, об'єднані територіальні громади (за згодою)	Обласний бюджет	60,00	60,00	60,00	Позитивний імідж Закарпаття як безпечного регіону для подорожей. Покращення якості надання туристичних послуг, створення сприятливих умов для відпочинку та оздоровлення
4. Популяризація туристичного потенціалу Закарпаття	4.1. Виготовлення/придбання мобільного виставкового стенду та інвентарю для представлення туристично-рекреаційного потенціалу на виставках	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації	Обласний бюджет	30,00	20,00	20,00	Належне матеріально-технічне забезпечення учасників виставок
	4.2. Розроблення, випуск інформаційних видань про туристично-рекреаційну індустрію області; виготовлення/придбання інформаційних флаєрів, буклетів, брошур, довідників, календарів, туристичних карт тощо (у тому числі переклад мовами Європейського союзу). Підготовка матеріалів до друку у спеціалізованих туристичних виданнях України	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації	Обласний бюджет	200,00	200,00	200,00	Інформування туристів про туристичний потенціал регіону, за забезпечення постійного консультування громадськості з питань розвитку туризму та курортів

	4.3. Розроблення/виготовлення віртуальних турів, фотосвітлин, відеофільмів, промоційних відео-, аудіогідів про іміджеві туристичні продукти Закарпаття та включення їх до телерадіопрограм тощо	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації	Обласний бюджет	250,00	200,00	200,00	
	4.4. Виготовлення/придбання сувенірної продукції тощо, у тому числі з туристичним логотипом Закарпаття	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації	Обласний бюджет	200,00	180,00	180,00	Формування сприятливого туристичного іміджу, розширення географії туристичних потоків до області, активізація туристичного бізнесу в регіоні
	4.5. Участь у регіональних, загальноукраїнських та міжнародних спеціалізованих заходах (виставках, конференціях, засіданнях за круглим столом, семінарах, тренінгах тощо) та днях добросусідства	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації, райдержадміністрації; об'єднані територіальні громади (за згодою)	Обласний бюджет	1400,00	1500,00	1500,00	Презентація туристичного потенціалу області та залучення до співпраці туристичних операторів України та близького

	4.6. Підготовка і поширення інформації про туристично-рекреаційну привабливість Закарпаття (у тому числі соціального спрямування) шляхом розміщення інформації у мережі „Інтернет” (веб-сайти, соціальні мережі, YouTube, спеціалізовані туристичні портали, SMM-просування тощо), у тому числі переклад мовами Європейського союзу	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації	Обласний бюджет	70,00	100,00	100,00	зарубіжжя у сфері розвитку туризму та курортів, поширення позитивного іміджу туристичного Закарпаття на внутрішньому та зовнішньому ринках через участь у спеціалізованих заходах
	4.7. Забезпечення роботи офіційного туристично-інформаційного порталу „Вітаємо на Закарпатті”, його підтримка та обслуговування (хостинг та адміністрування, інформаційне наповнення порталу тощо)	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації	Обласний бюджет	50,00	50,00	50,00	Інформування туристів про туристичний потенціал регіону, забезпечення постійного консультування громадськості з питань розвитку туризму та курортів

	4.8. Організація інформаційно-пізнавальних турів місцями туристично-рекреаційної привабливості області для представників туристичних компаній України та з-за кордону, блогерів та представників засобів масової інформації тощо	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації спільно з департаментом інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю облдержадміністрації	Обласний бюджет	650,00	650,00	650,00	Презентація нових туристичних маршрутів та продуктів Закарпатської області, проведення інформаційних та прес-турів новими туристичними маршрутами області
	4.9. Організація і проведення Міжнародного туристичного форуму в області та урочистих заходів з нагоди відзначення Всесвітнього дня туризму та Дня туризму в Україні тощо	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації	Обласний бюджет	300,00	300,00	300,00	Презентація туристичного потенціалу області та залучення до співпраці туристичних операторів України та близького зарубіжжя у сфері розвитку туризму та курортів, поширення позитивного іміджу туристичного Закарпаття на внутрішньому та зовнішньому ринках через участь у спеціалізованих заходах

5. Співфінансування проектів регіонального розвитку у туристичній галузі	Забезпечення співфінансування проектів розвитку, які можуть фінансуватися за рахунок коштів державного бюджету та коштів міжнародної технічної допомоги	2021 – 2023 роки	Управління туризму та курортів облдержадміністрації	Обласний бюджет	500,0	500,0	500,0	Підтримка проектів регіонального розвитку у туристичній сфері, що сприятиме підвищенню привабливості області як туристичного регіону та покращенню якості надання туристичних послуг
	УСЬОГО:				5000,00	5220,00	5270,00	

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
РОЗПОРЯДЖЕННЯ

11.02.2022

м. Ужгород

№ 49

*Про план заходів на 2022 рік для реалізації Програми розвитку
туризму і курортів у Закарпатській області
на 2021 – 2023 роки*

Відповідно до статей 6 і 39 Закону України „Про місцеві державні адміністрації”, законів України „Про туризм”, „Про курорти”, рішень обласної ради від 17.12.2020 № 56 „Про Програму розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021 – 2023 роки”, від 23.12.2021 № 527 „Про обласний бюджет на 2022 рік”:

1. Затвердити план заходів на 2022 рік для реалізації Програми розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021 – 2023 роки, що додається.
2. Контроль за виконанням розпорядження покласти на заступника голови державної адміністрації Шинкарюка І. С.

**В. о. голови державної
адміністрації**

Мирослав БІЛЕЦЬКИЙ

ПЛАН ЗАХОДІВ

на 2022 рік для реалізації Програми розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021 – 2023 роки

№ з/п (згідно з Програмою)	Найменування заходів, організація та проведення	Строки виконання	Орієнтовний обсяг витрат (гривень)
1. Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури області			
1.1.	Утримання існуючих, знакування і маркування нових туристичних шляхів та маршрутів територією області (у тому числі розроблення та встановлення інформаційних вказівників/стендів за маршрутами руху туристів), забезпечення інформаційного облаштування об'єктів історико-культурної, архітектурної та природної спадщини у складі регіональної та національної мереж туристично-екскурсійних маршрутів	Квітень – грудень	40 000,00
1.3.	Підтримка діючих та нових туристично-інформаційних центрів області (придбання обладнання й інвентарю) та встановлення туристичних інформаційних кіосків у місцях масового скупчення туристів	Протягом року	150 000,00
ВСЬОГО:			190 000,00
2. Просвітницька діяльність та науково-освітнє забезпечення розвитку туризму та діяльності курортів			
2.2.	Участь, організація та проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, засідань комісій, робочих груп з метою обміну досвідом, володіння кращими практиками туристичної діяльності, у тому числі щодо сталого розвитку туризму Карпат, тощо (оренда приміщення, транспортні послуги, друк роздаткових матеріалів, кейтерингові послуги тощо)	Протягом року	50 000,00
ВСЬОГО:			50 000,00

3. Розвиток туристичних дестинацій			
3.2.	Підтримка розвитку курортних, рекреаційних територій шляхом розроблення методичних рекомендацій та інформаційно-методичного супроводу, оголошення природних територій курортними (у тому числі друк інформаційних матеріалів, проведення навчань оренда приміщення, транспортні послуги тощо)	Протяг ом року	15 000,00
3.4.	Створення безпечних умов на гірських територіях шляхом організації та проведення практичних заходів з безпеки туристів у горах	Протягом року	20 000, 00
	ВСЬОГО:		35 000,00
4. Популяризація туристичного потенціалу Закарпаття			
4.2.	Розроблення, випуск інформаційних видань про туристично-рекреаційну індустрію області; виготовлення/придбання інформаційних флаєрів, буклетів, брошур, довідників, календарів, туристичних карт тощо (у тому числі переклад мовами Європейського Союзу, дизайнерські послуги, верстка, друк тощо). Підготовка матеріалів до друку у спеціалізованих туристичних виданнях України	Протяго м року	100 000,00
4.3.	Розроблення/виготовлення віртуальних турів, фотосвітлин, відеофільмів, промоційних відео-, аудіогідів про іміджеві туристичні продукти Закарпаття та включення їх до телерадіопрограм тощо	Протяго м року	200 000,00
4.4.	Виготовлення/придбання сувенірної продукції (папки, ручки, пакети, блокноти, олівці, поштові листівки) тощо, у тому числі з туристичним логотипом Закарпаття	Протяго м року	100 000,00
4.5.	Участь у регіональних, загальноукраїнських та міжнародних спеціалізованих заходах (виставках, конференціях, засіданнях за круглим столом, семінарах, тренінгах тощо) та днів добросусідства (оренда обладнання виставкової площі, транспортні послуги, виготовлення і придбання презентаційної продукції тощо)	Протяго м року	300 000,00

4.6.	Підготовка і поширення інформації про туристично-рекреаційну привабливість Закарпаття (у тому числі соціального спрямування) шляхом розміщення інформації у мережі „Інтернет” (веб-сайти, соціальні мережі, YouTube, спеціалізовані туристичні портали, SMM-просування тощо), у тому числі переклад мовами Європейського Союзу	Протяго м року	40 000,00
4.7.	Забезпечення роботи офіційного туристично-інформаційного порталу „Вітаємо на Закарпатті”, його підтримка та обслуговування (хостинг та адміністрування, інформаційне наповнення порталу тощо)	Протяго м року	10 000,00
4.8.	Організація інформаційно-пізнавальних турів місцями туристично- рекреаційної привабливості області для представників туристичних компаній України та з-за кордону, блогерів та представників засобів масової інформації тощо (у тому числі транспортні послуги, послуги з екскурсійного обслуговування, роздаткові матеріали, сувенірна продукція тощо)	Протяго м року	320 000,00
4.9.	Організація і проведення Міжнародного туристичного форуму в області та урочистих заходів з нагоди відзначення Всесвітнього дня туризму та Дня туризму в Україні тощо (оренда приміщень та виставкового обладнання; оплата за комунальні послуги; закупівля необхідного реквізиту; виготовлення/придбання сувенірно-роздаткової продукції, канцтоварів, банерів, флаєрів, запрошень, дипломів, бейджиків, нагородних грамот; оплата за послуги із озвучення та перекладу заходу, мобільного харчування тощо)	Протяго м року	255 000,00
	ВСЬОГО:		1 325 000,00
	РАЗОМ:		1 600 000,00

ЗАТВЕРДЖЕНО
Розпорядження начальника
військової адміністрації
07.11.2023 № 976

ПРОГРАМА
розвитку туризму і курортів у Закарпатській області
на 2024 – 2026 роки

I. Туризм, курорти та рекреація на Закарпатті: загальні положення

Програму розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2024 – 2026 роки (далі – Програма) розробляється відповідно до основних вимог законів України «Про туризм», «Про курорти», «Про особисте селянське господарство» та спрямовано на реалізацію положень Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021 – 2027 років.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» (зі змінами) туризм визнано однією з основних галузей економіки.

Сучасний туризм функціонує в умовах військового стану та конкуренції. Кожен район, місто, громада намагаються популяризувати свою туристичну привабливість в умовах війни.

Природно-ресурсний потенціал краю, вигідне географічне положення, наявність джерел мінеральних та термальних вод, багата культурно-історична спадщина є вагомими пріоритетами розвитку туризму, а відновлення, санаторно-курортне лікування, оздоровлення, психологічний відпочинок спрямовані на вітчизняних та іноземних споживачів.

Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури на території Закарпатської області, забезпечення якості туристичного обслуговування відповідно до вимог сучасних стандартів є одним із завдань розвитку туристично-рекреаційної галузі регіону.

Розвиток туризму сприяє відновленню сил населення, підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами.

Паспорт Програми наведено у додатку 1 до Програми.

II. Визначення проблем, на розв'язання яких спрямовано Програму

Туризм набуває масового характеру і вже став однією з провідних, високоприбуткових та найбільш динамічних галузей світового господарства. Туристична сфера сьогодні об'єднує понад 50 дотичних галузей, зокрема культуру, мистецтво, спорт, освіту, науку, фінанси, зв'язок, народні промисли, гастрономію тощо. Кожен учасник туристичного ринку намагається максимально популяризувати власний туристичний потенціал як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. А, отже, ця сфера передбачає максимальну консолідацію зусиль більшості учасників.

Туризм став однією з головних платформ для зміцнення контактів і встановлення добросусідських відносин, що сприяє зміцненню авторитету регіону на вітчизняній та міжнародній аренах, залученню інвестицій та розвиває інфраструктуру, формує імідж території тощо.

Для органів державної влади створюються сприятливі умови щодо діяльності у туристично-рекреаційній сфері, що дозволить використовувати механізми для інвестування у масштабні, так і невеликі проєкти.

Зростання потужностей туристично-рекреаційної інфраструктури за рахунок залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій має стати одним із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку Закарпатської області. Кошти, які витрачає кожен турист у межах області, є прямою інвестицією у туристично-рекреаційний комплекс. Збільшення числа внутрішніх та в'їзних туристів повинно стати ефективним інструментом економічного зростання регіону.

Закарпатська область є стратегічно важливим культурним, політичним та економічним регіоном України. Маючи унікальне прикордонне розміщення та сусідство чотирьох країн Європейського Союзу, область може стати найбільшим туристично-відновлюючим та курортно-лікувальним регіоном Західної України. Природно-ресурсний потенціал разом з історико-культурною спадщиною, великими напрацюваннями у сфері туризму та рекреації сприяють визначенню пріоритетності індустрії туризму, оздоровлення, санаторно-курортного лікування, відпочинку як українських, так і іноземних туристів на території Закарпаття.

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів на території Закарпатської області у період військового стану нараховує 705 об'єктів, у тому числі оздоровчі, рекреаційні та туристичні заклади. В області одночасно можна розмістити близько 30000 осіб, близько 500 сільських садиб, які готові надавати туристичні послуги, та 17 туристично-інформаційних центрів.

Територія області вважається сприятливим місцем для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку. Будь-який аналіз туристично-рекреаційних можливостей Закарпаття засвідчує, що область має передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, спортивно-оздоровчого, гірськолижного, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного, мисливського,

сільського, екологічного, водного, етнічного, ділового видів туризму.

III. Мета Програми

Метою Програми є організація та проведення заходів, які сприятимуть розвитку туристичної галузі області, створенню сучасної інфраструктури туризму, конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, підвищенню якості туристичних послуг, максимальному відновленню та задоволенню туристичних потреб мешканців області та її гостей, залученню інвестицій, ефективному використанню природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, забезпеченню умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності.

Основною метою Програми є створення системи, що забезпечить зростання туристичних потоків, зменшення безробіття, зацікавить потенційних інвесторів до створення туристичної інфраструктури на території області, сприятиме соціально-економічному розвитку регіону як складової держави та поліпшення добробуту населення.

IV. Шляхи і засоби розв'язання проблем, обсяги та джерела фінансування:

утвердження образу Закарпаття як регіону туристично-відновлюючого, курортно-лікувального та рекреаційного значення. Просування туристичного бренду Закарпаття на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках;

розвиток та вдосконалення туристично-рекреаційної інфраструктури; створення конкурентоспроможного туристичного та санаторно-курортного продукту області, підвищення якості й розширення асортименту туристично-рекреаційних послуг;

проведення інформаційно-промоційної роботи щодо популяризації та пропаганди туристично-відновлюючого, курортного й рекреаційного потенціалу регіону на світових туристичних ринках;

раціональне використання туристичних, рекреаційних ресурсів краю та об'єктів історико-культурної спадщини;

комплексне дослідження запасів лікувально-оздоровчих ресурсів (мінеральних вод, грязей, солені озера та соляні шахти);

поліпшення аналітичної роботи у сфері туризму та діяльності курортів на основі відкритості та детінізації туристично-рекреаційної діяльності, удосконалення системи звітності;

підвищення та забезпечення професійного рівня працівників туристично-рекреаційної сфери;

сприяння розвиткові перспективних форм туризму (зелений туризм, активні види відпочинку) з урахуванням необхідності забезпечення ефективного природокористування й охорони навколишнього середовища;

створення безпечних умов для туристів;'

міжнародне співробітництво та обмін досвідом у сфері туризму та курортів.

Фінансування з обласного бюджету здійснюється у межах видатків, передбачених у бюджеті на відповідний рік.

Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання Програми	Етапи виконання Програми за роками:			Усього витрат на виконання Програми:
	2024	2025	2026	
Усього, тис. гривень, у тому числі:	2810,0	5690,0	6100,0	14600,0
обласний бюджет	2810,0	5690,0	6100,0	14600,0

Програма покликана стати концептуальною базою довгострокового розвитку туризму як відновлюючого, курортів і рекреації в області як високорентабельної галузі економіки, покращити рівень туристичної та рекреаційної інфраструктури області, сприяти зростанню привабливості серед гостей краю і забезпечити становлення Закарпатської області як регіону із сучасною індустрією гостинності та безпечного відпочинку.

При реалізації Програми обов'язковим є врахування наявних рекреаційних ресурсів та збереження історико-культурної спадщини.

V. Завдання і заходи Програми та результативні показники

1. Розвиток туристичної і транспортної інфраструктури області:

1.1. Формування цілісної системи туристичних маршрутів області разом із сучасною інфраструктурою. Узгодження планів ремонту та будівництва доріг, у тому числі велодоріжок області, з Програмою у частині розвитку туристичної інфраструктури.

Очікувані результати: підвищення привабливості області як туристичного регіону з відновлення, розвиток туристичної інфраструктури, підвищення якості туристичних послуг, збільшення туристичних потоків на територію області через удосконалення системи дорожнього сполучення.

1.2. Координація залучення інвестицій у туристичну індустрію, у тому числі для будівництва об'єктів придорожнього сервісу, а також колективних та індивідуальних засобів розміщення у районах та об'єднаних територіальних громадах області, облаштування спеціалізованих стоянок біля об'єктів туристичних відвідувань, встановлення двомовних туристичних знаків та стендів тощо відповідно до державних стандартів та сприяння створенню на території області сучасних туристично-рекреаційних комплексів.

Очікувані результати: формування сприятливого інвестиційного іміджу, збільшення обсягів інвестування у туристичну галузь, підвищення

привабливості області як туристичного регіону, збільшення кількості робочих місць, зростання якості життя населення.

1.3. Створення та відновлення розгалуженої системи туристичних маршрутів, їх обстеження, впровадження, інформаційний супровід та інфраструктурне забезпечення за напрямками туристичних маршрутів (маркування, встановлення вказівників). Поліпшення транспортно-логістичних можливостей області.

Очікувані результати: підвищення привабливості області як туристичного регіону, забезпечення безпеки туристів на території області, збільшення та впорядкування туристичних потоків.

1.4. Сприяння модернізації матеріальної бази туристичної індустрії, у тому числі через забезпечення доступних умов для відвідування туристичних закладів особами з інвалідністю.

Очікувані результати: підвищення рівня привабливості та пристосованості до потреб осіб з інвалідністю та мало мобільних груп населення у сфері надання туристичних послуг, створення передумов для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту, рівних умов для усіх мало мобільних груп населення.

1.5. Проведення конкурсу студентських туристичних стартапів.

2. Просвітницька діяльність та науково-освітнє забезпечення розвитку туризму й діяльності курортів:

2.1. Формування сучасного ефективного конкурентоспроможного професійного управлінського, кадрового та педагогічного потенціалу.

Запровадження системи підготовки кваліфікованих кадрів для туристично-рекреаційної сфери, зокрема гідів-перекладачів, екскурсіводів, інструкторів із видів спортивного туризму, провідників тощо.

Очікувані результати: забезпечення сфери туризму і діяльності курортів кваліфікованими кадрами, підвищення якості обслуговування туристів, створення передумов для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту.

2.2. Обмін кращими практиками туристичної діяльності, у тому числі з питань сталого туризму, під час проведення науково-практичних конференцій, семінарів, засідань за круглим столом та інших заходів.

Очікувані результати: вивчення досвіду розвитку туристичної сфери на прикладі інших регіонів України та країн, вирішення нагальних проблем туристично-рекреаційної галузі.

2.3. Розроблення науково-обґрунтованих концепцій та програм регіонального розвитку перспективних туристично-рекреаційних територій.

Підготовка, розгляд та погодження клопотань про оголошення природних територій курортами державного та місцевого значення.

Очікувані результати: підготовка локальних інвестиційних проєктів у туристичній сфері, забезпечення збереження та раціонального використання цінних рекреаційних ресурсів області.

2.4. Консолідація можливостей влади, бізнесу, громадськості щодо розроблення програмних документів у туристичній сфері. Розроблення механізму підтримки перспективних проєктів розвитку туризму та курортів на обласному рівні, заходів зі спрощення нормативних та дозвільних документів.

3. Розвиток туристичних дестинацій:

3.1. Ефективне та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу області у туристичних цілях.

Очікувані результати: розвиток туристичної сфери як відновлюючого регіону, збільшення частки туристичної сфери у валовому регіональному продукті, підвищення показників зайнятості населення (зокрема у сільських населених пунктах).

3.2. Активізація розвитку сільського зеленого туризму як необхідної передумови комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій. Розвиток видів туризму, заснованих на природному потенціалі регіону, у тому числі агроекотуризму. Підвищення рівня інвестиційної, соціальної привабливості та впізнаваності історико-культурних об'єктів.

Очікувані результати: вирішення соціально-економічних проблем сільської місцевості, поліпшення умов та якості життя сільського населення, самозайнятість населення, можливість додаткового заробітку.

3.3. Забезпечення якісного сервісного обслуговування у туристичній індустрії та сприяння у створенні безпечних умов для туристів, очищення та впорядкування пішохідних туристичних маршрутів.

Очікувані результати: формування конкурентоспроможного туристичного продукту, поліпшення туристичної привабливості регіону, збільшення туристичних потоків та забезпечення безпечних умов перебування туристів на пішохідних туристичних маршрутах.

4. Маркетинг та популяризація туристичного потенціалу Закарпаття:

4.1. Презентація області як туристичного регіону на національному та міжнародному рівнях через участь у виставках, форумах, конференціях, засіданнях за круглим столом, семінарах, днях добросусідства тощо.

Очікувані результати: формування сприятливого туристичного іміджу, розширення географії туристичних потоків в область, активізація туристичного бізнесу в регіоні.

4.2. Створення умов для формування області як центру із залучення міжнародного туризму в Україну.

Очікувані результати: підтримка і консолідація профільної виставкової діяльності, створення на регіональному туристичному ринку однієї з найбільших національних туристичних виставок, розширення географії туристичних потоків в область, активізація туристичного бізнесу в регіоні.

4.3. Інформування громадськості щодо розвитку туристичної сфери як

галузі відновлення у мережі «Інтернет» та ЗМІ.

Очікувані результати: формування сприятливого туристичного іміджу як регіону з відновлення, збільшення туристичних потоків, збільшення відрахувань до бюджетів усіх рівнів.

4.4. Випуск інформаційних матеріалів, аудіогідів, відеофільмів, промоційних відео, віртуальних турів про туристично-рекреаційну індустрію області тощо.

Очікувані результати: поліпшення туристичного іміджу як області з відновлення сил, збільшення туристичних потоків, збільшення відрахувань до бюджетів усіх рівнів.

4.5. Розроблення та виготовлення туристичної презентаційно-довідкової та сувенірної продукції з туристичним логотипом Закарпаття.

4.6. Організація та проведення туристично-привабливих акцій, фестивалів, традиційних свят, пізнавальних турів з метою відновлення в регіоні.

Очікувані результати: поліпшення туристичного іміджу як області з відновлення, збільшення туристичних потоків.

5. Розвиток міжнародного і транскордонного співробітництва з метою підтримки та співфінансування проєктів регіонального розвитку у туристичній галузі.

5.1. Реалізація міжнародних проєктів, програм та міжнародний обмін досвідом провідних фахівців у галузі туризму та рекреації, у тому числі співфінансування проєктів міжнародної технічної допомоги.

Очікувані результати: реалізація проєктів регіонального розвитку у туристичній сфері, залучення додаткового фінансування у сферу, розвиток туристичної інфраструктури, встановлення співпраці в рамках Карпатського Єврорегіону тощо, що сприятиме підвищенню привабливості області як туристичного регіону та поліпшенню якості надання туристичних послуг.

VI. Напрями діяльності та заходи Програми

Пріоритетні напрями Програми:

створення та просування туристичного продукту Закарпаття на внутрішньому і міжнародному туристичних ринках;

розвиток та реконструкція дорожньо-транспортної інфраструктури; розвиток оздоровчо-лікувального туризму як відновлення на базі

мінеральних та біотермальних вод Закарпаття;

розвиток сільського (зеленого) туризму, в тому числі відновлення населення;

розвиток екологічного туризму як відновлення на основі природо-заповідних територій краю;

сприяння розвитку еногастрономічного туризму відновленню населення; сприяння розвитку активних видів туризму (пішохідного, гірського,

водного, гірськолижного, кінного тощо) з урахуванням необхідності забезпечення ефективного природокористування та охорони навколишнього середовища;

забезпечення туристично-рекреаційної галузі області кваліфікованими кадрами;

запровадження системи контролю за роботою туристичних підприємств, екскурсиводів та гідів-перекладачів, які працюють на території Закарпатської області;

підвищення якості та розширення асортименту туристично-рекреаційних послуг;

створення сприятливих економіко-правових та організаційних умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у туристичну сферу;

проведення інформаційно-рекламної роботи щодо популяризації та пропаганди туристичного потенціалу Закарпаття на світових туристичних ринках;

підтримка фестивального руху в області;

активізація міжнародної співпраці у сфері туризму і курортів; налагодження співпраці між владою, представниками туристичного бізнесу та громадськістю;

реалізація проєктів регіонального розвитку.

Напрями діяльності та заходи Програми реалізуються за рахунок коштів та у межах видатків обласного бюджету (додаток 2 до Програми), передбачених на розвиток туризму та курортів, суб'єктів підприємництва усіх форм власності, громадських та неприбуткових організацій, міжнародної технічної допомоги і грантів, інвестиційних коштів, інших джерел, не заборонених законодавством.

VII. Очікувані результати та ефективність Програми

Реалізація заходів Програми сприятиме створенню умов для впровадження ефективної маркетингової та інформаційної політики з підтримки регіонального та вітчизняного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках, зростанню туристичних потоків та збільшенню надходжень від туристичної діяльності до бюджетів усіх рівнів.

Розвиток туризму в області стимулюватиме економічну активність, а малого й середнього бізнесу – сприятиме створенню нових робочих місць у різних секторах економіки.

Створення високоякісного туристично-рекреаційного продукту та формування конкурентоспроможної на внутрішньому й світовому ринках індустрії туристичних і рекреаційних послуг забезпечить комплексний розвиток території, сприятиме формуванню області як центру промоційної діяльності туристичної галузі.

Завдання	Показники	Одиниця виміру	Значення показників за роками:		
			2024 рік	2025 рік	2026 рік
Економічні	Кількість обслуговуваних туристів	тис. осіб	5000	5500	6000
	Туристичний збір	млн. грн.	20,5	21,5	22,5

VIII. Координація та контроль за виконанням Програми

Координацію і контроль за виконанням Програми здійснює управління туризму та курортів обласної державної адміністрації – обласної військової адміністрації.

Структурні підрозділи облдержадміністрації та органи місцевого самоврядування, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади, які є відповідальними за виконання передбачених Програмою заходів, забезпечують їх реалізацію у повному обсязі у визначені терміни та подають відповідну інформацію управлінню туризму та курортів облдержадміністрації до 20 січня наступного року за звітним періодом протягом 2022 – 2024 років.

Управління туризму та курортів облдержадміністрації – обласної військової адміністрації здійснює контроль за реалізацією заходів Програми і подає узагальнену інформацію про її виконання облдержадміністрації-обласної військової адміністрації до 1 лютого наступного року після звітного періоду. Контроль за виконанням Програми здійснюється облдержадміністрацією-обласною військовою адміністрацією та обласною радою. Управління туризму та курортів облдержадміністрації-обласної військової адміністрації подає обласній раді обґрунтовану оцінку результатів виконання Програми щороку.

Основні напрями та заходи Програми будуть корегуватися з урахуванням воєнного стану, соціально-економічної ситуації в області та чинної нормативно-правової бази.

ПАСПОРТ
Програми розвитку туризму і курортів у Закарпатській області
на 2024 – 2026 роки

1.	Ініціатор розроблення Програми	Закарпатська обласна державна адміністрація – обласна військова адміністрація
2.	Підстава для розроблення Програми	Закони України «Про туризм», «Про курорти», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021 – 2027 років
3.	Розробник Програми	Управління туризму та курортів облдержадміністрації – обласної військової адміністрації
4.	Співрозробники Програми	Відповідні структурні підрозділи облдержадміністрації – обласної військової адміністрації, вищі навчальні заклади, громадські організації у туристичній галузі, агентства регіонального розвитку (за згодою) та представники туристичної галузі
5.	Відповідальні виконавці і Програми	Управління туризму та курортів облдержадміністрації – обласна військова адміністрація, відповідні структурні підрозділи облдержадміністрації-обласної військової адміністрації, територіальні громади, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади (за згодою)
6.	Учасники Програми	Відповідні структурні підрозділи облдержадміністрації – обласної військової адміністрації, територіальні громади, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади (за згодою) та представники туристичної галузі
7.	Термін реалізації Програми	2024 – 2026 роки
8.	Місцеві бюджети, які беруть участь у виконанні Програми (для комплексних програм)	Обласний бюджет
9.	Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації Програми, усього, у тому числі:	14 600,00 тис. гривень
	коштів обласного бюджету	14 600,00 тис. гривень
	коштів районних бюджетів	–

Начальник управління

Маріанна ГОТРА

УКРАЇНА

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ УЖГОРОДСЬКИЙ РАЙОН
БАРАНИНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА89425, с.Баранинці, вул. Центральна, 42, тел/факс: (8312) 734-244, 734-287
www.baranynsi.com.ua E-mail: barsilrada@gmail.com№ 291
від 15.05.2024р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на тему «ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-
РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В УМОВАХ КРИЗИ»
аспірантки Каганець-Гаврилко Лесі Петрівни

Прикладне значення результатів даної дисертаційної роботи мають важливе значення для розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону в нових реаліях кризового розвитку економіки України. Можна відмітити здійснену автором системну оцінку наявного туристично-рекреаційного потенціалу як загалом по області, так і в розрізі новостворених громад регіону. Велика роль з боку автора присвячена в роботі соціологічному дослідженню туристичних уподобань і настроїв населення в умовах кризи, а також оцінці ефективності реалізації туристично-рекреаційного потенціалу регіону у сфері сільського зеленого туризму.

Прикладні засади у розробці системи чинників успішного розвитку сфери туризму та гостинності регіону, посилення конкурентних переваг за умов реалізації стратегічних підходів антикризового менеджменту, що здатні стимулювати розвиток туристично-рекреаційного потенціалу з огляду на наявні в регіоні умови: фаховий менеджмент; концентрація конкурентоспроможних підприємств туристично-рекреаційної сфери; конкурентні переваги регіону; географічна близькість; широкий набір суміжних структур.

Розроблені науково-прикладні підходи і рекомендації мають теоретичну і практичну цінність та є методичними засадами для розв'язання проблем, пов'язаних із активізацією туристично-рекреаційного потенціалу у сфері сільського зеленого туризму в Баранинській територіальній громаді в умовах кризових явищ.

Голова сільської ради

Юрій МАРУСЯК

ЗАКАРПАТСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ І
ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАН
УКРАЇНИ

ZAKARPATYA REGIONAL CENTRE
FOR SOCIO-ECONOMIC AND
HUMANITARIAN
RESEARCH OF NAS UKRAINE

вул. Університетська, 21, м.Ужгород,
Uzhgorod,
Закарпатська область, 88017
тел./факс : (03122) 64-34-36

21, Universitetskast.,

Zakarpattya, 88017
tel./fax: +380 (3122) 64-34-36

e-mail: z.r.centre@gmail.com.

№22 від 24/04/2024

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Каганець-Гаврилко Лесі Петрівни

В рамках виконання науково-дослідних тем Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України автором прийнято участь у проведенні соціологічного моніторингу та опитування населення Закарпатської області щодо визначення туристичних уподобань та настроїв населення в умовах кризи COVID-19. Здійснено оцінку діяльності сільських підприємств, що функціонують у сфері сільського зеленого туризму, що дало змогу розробити антикризові заходи щодо підвищення ефективності їх діяльності та подальшого розвитку туристичного бізнесу.

Результати дисертаційного дослідження Каганець-Гаврилко Л.П. використано у роботі Центру та мають вагомое науково-практичне значення.

Т.в.о.директора

(підпис)

Папп Д.Д.
(прізвище, ініціали)

№ 63 Big 19.04.2024 р.

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на тему «ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-
РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В УМОВАХ КРИЗИ»
аспірантки Каганець-Гаврилко Лесі Петрівни**

Основні положення, рекомендації та висновки дисертаційного дослідження Каганець-Гаврилко Л.П. розглянуті керівництвом та фахівцями Готельного комплексу «Золота гірка».

Слід відмітити, що автором було здійснено ґрунтовну оцінку туристично-рекреаційно потенціалу області у сфері сільського зеленого туризму, а також значна увага була присвячена соціологічному дослідженню туристичних уподобань та перспективним можливостям реалізації відповідного туристичного продукту.

Готельний комплекс «Золота гірка», важливими для практичного впровадження в свою діяльність вважає проведену автором оцінку тенденцій та прогнозів розвитку санаторно-курортної сфери, а також рівень існуючого і потенційного попиту на санаторно-курортні та рекреаційні продукти і послуги в регіоні.

Рекомендації автора мають практичне значення для управління підприємством, організації його діяльності та використовуються у формуванні стратегічних планів розвитку Готельного комплексу «Золота гірка» в кризових умовах, що склалися та в період майбутнього повоєнного відновлення.

Директор ТОВ «Золота гірка»

Михайло БАСАРАБ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УЖГОРОДСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

вул. Коритнянська, 4, м. Ужгород, 88020, корпус 2: Православна набережна, 21 А, м. Ужгород 88000,
тел. +38(0312) 65-82-45, 65-82-47 e-mail: info@utei-knteu.org.ua, код ЄДРПОУ 26099421

11.03.2024 № 01-15/63-1

Акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження
Каганець-Гаврилко Лесі Петрівни у навчальному процесі
Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного
торговельно-економічного університету

Теоретичні положення та окремі практичні рекомендації, що містяться у дисертаційній роботі Каганець Гавриленко Л.П. на тему «ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В УМОВАХ КРИЗИ», використовуються в навчальному процесі Ужгородського торговельно-економічного університету ДТЕУ при викладанні дисциплін «Економіка готелів і ресторанів», «Організація туризму», «Спеціалізований туризм», «Кризовий менеджмент», «Рекреологія» та «Курортна справа» для студентів спеціальності 073 Менеджмент (освітня програма бакалавра «Готельний і ресторанный менеджмент»).

Заступник директора з науково-педагогічної роботи Ужгородського торговельно-економічного інституту ДТЕУ

Наталія ВАСИЛИХА

Список

опублікованих Каганець-Гаврилко Л.П. праць за темою дисертаційної роботи «Туристично-рекреаційний потенціал регіону у кризових умовах господарювання»

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Каганець-Гаврилко Л., Газуда С., Чабан Р. Особливості розвитку сфери агротуризму. *Геополітика України: історія і сучасність*. № 1. 2023. С. 107-115. 0,33 д.а. *Особистий внесок: обґрунтовано значення агротуризму як ефективного інструменту регіонального розвитку і туристичної індустрії в цілому. – 0,11 д.а.; Особистий внесок Газуди С. – 0,15 д.а, Чабан Р. – 0,07 д.а.*

2. Каганець-Гаврилко Л.П., Гуштан Т.В. Макросередовище сфери туризму України за показниками та критеріями якості. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. Вип. 1 (260). С. 27-31. 0,35 д.а. *Особистий внесок: запропоновано критерії визначенні якості надання туристичних послуг. – 0,21 д.а.; Особистий внесок Гуштан Т.В. – 0,14 д.а.*

3. Каганець-Гаврилко Л.П., Гуштан Т.В. Особливості функціонування готельно-ресторанного бізнесу в сучасних умовах. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: збірник наукових праць з економічних та юридичних наук*. Вип. 37. 2023. С. 242-250. 0,62 д.а. *Особистий внесок: запропоновано пріоритетні напрями функціонування об'єктів готельно-ресторанного бізнесу в умовах військового стану – 0,29 д.а.; Особистий внесок Гуштан Т.В. – 0,33 д.а.*

4. Каганець-Гаврилко Л.П. Теоретико-методичні підходи до аналізу та оцінки використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи. *Розвиток методів управління та господарювання на*

транспорті: збірник наукових праць Одеського національного морського університету. 2023. № 1 (82). С. 162-170. 0,45 д.а.

5. Каганець-Гаврилко Л.П. Теоретична сутність та компонентна будова туристично-рекреаційного потенціалу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2747>. 0,47 д.а.

6. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Формування каналів реалізації продукції підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. Вип. 2 (261). К.: Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2023. С. 67-72. 0,58 д.а. *Особистий внесок: запропоновано основні принципи щодо формування моделі готельної мережі як інтегрованої підприємницької структури – 0,17 д.а.; Особистий внесок Гаврилка П.П. – 0,19 д.а, Гуштан Т.В. – 0,22 д.а.*

7. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Гуштан Т.В. Впровадження моделі формування готельної мережі як інтегрованої підприємницької структури. *Формування ринкових відносин в Україні*. Вип. 10 (257). К.: Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2022. С. 88-93. 0,59 д.а. *Особистий внесок: узагальнено основні показники щодо аналізу діяльності конкурентів на ринку туристичних послуг. – 0,14 д.а.; Особистий внесок Гаврилка П.П. – 0,23 д.а, Гуштан Т.В. – 0,22 д.а.*

8. Kahanets-Havrylko L., Hushtan T. Socio-economic analysis of the effectiveness implementation of tourist and recreational potential of the Transcarpathian region in field of rural green tourism. *Baltic journal of economic studies*, Vol. 10 Number 1, 2024, p. 99-104. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-99-104> (Web of Science) 0,62 д.а. *Особистий внесок: обґрунтовано основні деструктивні та стимулюючі фактори, що здійснюють вплив на діяльність суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму. 0,35 д.а.; Особистий внесок Гуштан Т. – 0,27 д.а.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Каганець-Гаврилко Л.П. Економічна оцінка бальнеологічних ресурсів Закарпатської області України та шляхи її покращення. *IV Міжнародна науково-практична конференція «Contemporary challenges of society and ways to overcome them»*. 2024. Таллінн. С. 289-295.

10. Каганець-Гаврилко Л., Газуда С., Чабан Р. Перспективи розвитку агротуризму. *Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та управління персоналом: збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції*. 2023. С. 26-28.

11. Каганець-Гаврилко Л., Пітюлич М. Актуальні проблеми та перспективи ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах кризи. *Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти*. 2023. С. 62-63.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Каганець-Гаврилко Л.П., Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Гуштан Т.В., Крамченко Р.А. Конкурентні технології в міжнародній економіці: підруч. Львів, 2023. 184 с.